

**VIIPURIN ELINKEINOELÄMÄN KEHITYS 1865–1885:
KAUPALLISET ILMOITUKSET MUUTOKSEN JA
JATKUVUUDEN KUVASTAJINA**

Sampo Jalovaara
Maisterintutkielma
Historia
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2024

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Sampo Jalovaara	
Työn nimi – Title Viipurin elinkeinoelämän kehitys 1865–1885: Kaupalliset ilmoitukset muutoksen ja jatkuvuuden kuvastajina.	
Oppiaine – Subject Historia	Työn laji – Level Maisterintutkielma
Aika – Month and year Maaliskuu 2024	Sivumäärä – Number of pages 71
Tiivistelmä – Abstract <p>Maisterintutkielmassa perehdytään Viipurin elinkeinoelämän kehitykseen aikavälillä 1865–1885 sanomalehtien kaupallisten ilmoitusten näkökulmasta. Tutkielmassa syvennytään tutkimuskysymyksiin siitä, miltä osin elinkeinoelämä muuttui, miltä osin se toisaalta jatkui samankaltaisena ja mistä syistä. Tarkastelun kohteena ovat kaupalliset ilmoitukset eli mainokset: ilmoittajat, toimialat, tuotteet sekä näiden kehitys kuudessa eri sanomalehdessä. Tutkimuksen tarvetta perustelee, että aikaisempi usein pitkälti makrotasoon keskittyvä tutkimus ei ole päässyt kaupunkitason muutoksen ytimeen varsinkaan vastaavanlaisella tutkimusasetelmalla.</p> <p>1800-luvun jälkipuoliskon sanomalehdet tarjoavat näköalan menneisyyden elinkeinoelämään sen murroskohdassa, joka johtui taloutta liberalisoivasta lainsäädännöstä sekä teollistumisen aikaansaamista uusista tuotannon muodoista. Tutkielmassa syvennytäänkin tähän murroskohtaan paikallisen liike-elämän tekijöiden kaupallisen ilmoittelun näkökulmasta. Lisäksi perehdytään kauppahuoneiden merkitykseen paikallisen liike-elämän taustalla ja teollistumisen luomien mahdollisuuksien hyödyntäjinä. Elinkeinoelämässä resurssiaan esimerkiksi tehtaisiin siirtäneet kauppahuoneet olivat samalla muovaamassa uusien kaupan alalle tulijoiden lähtökohtia. Perinteiset kauppiassuvut pääomaintensiiviseen liiketoimintaan osallistuen loivat vaurautta, jota ne sijoittivat edelleen liike-elämän eri osa-alueilla, kuten uudistuvalla pankki- ja rahoitusosalalla sekä teollisuudessa.</p> <p>Tutkimuksessa osoitetaan, että kaupallisten ilmoitusten aineistoa aiempaan tutkimukseen yhdistämällä kyetään vastaamaan alueellisella tasolla elinkeinoelämän muutoksen syihin ja seurauksiin. Mainokset heijastivat aikansa menestyjiä ja olivat kaupan alaan keskittyen osoitus siitä, että tyypillistä oli markkinoida uudenlaisten hyödykkeiden erikoiskauppaa ja sekatarvakauppaa. Ilmoitusten perusteella Viipurissa myytiin paljon teollistuneiden maiden tuontihyödykkeitä, kirjallisuustuotteita, erilaisia elintarvikkeita sekä juomia. Jatkuvuus oli kuitenkin monilta osin kauppaa leimaava asiointitila, muutoksen kytkeytyessä teollistumisen mahdollistamiin uudenlaisiin tuotteisiin, kuten ompelukoneisiin ja toisaalta esimerkiksi monipuolistuvaan vaatteiden ja asusteiden tarjontaan.</p>	
Asiasanat – Keywords <i>Elinkeinoelämä, Viipuri, mainostaminen, sanomalehdet, kauppa</i>	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja – Additional information	

TAULUKOT

TAULUKKO 3.1. Viipurilaisten sanomalehtien kaupallinen ilmoittelu tiivistetysti eräiden vuosien marras-joulukuulta 1860–1880-luvulla.	33
TAULUKKO 3.2. Ilmarinen-lehden ilmoitusten toimialakohtainen jakauma vuosien 1870 ja 1880 välillä (9 + 16 = 25 lehtinumeroa).	34
TAULUKKO 3.3. Östra Finland -lehden ilmoitusten toimialakohtainen jakauma marras-joulukuussa 1875 (27 lehtinumeroa).	36
TAULUKKO 3.4. Wiborgsbladet-lehden ilmoitusten toimialakohtainen jakauma marraskuussa 1882 (18 lehtinumeroa).	37
TAULUKKO 4.1. Vakuutusalan agentuurit emoyhtiöineen Wiborgs Tidning -lehdessä marras-joulukuussa vuonna 1865 (18 lehtinumeroa).	50
TAULUKKO 4.2. Vakuutusalan agentuurit emoyhtiöineen Östra Finland -lehdessä marrasjoulukuussa 1875 (27 lehtinumeroa).	51
TAULUKKO 4.3. Vakuutusalan agentuurit emoyhtiöineen Ilmarisessa marras-joulukuussa 1880 (16 lehtinumeroa).	52

KUVAT

KUVA 1. Wiborgs Tidning 9.12.1865. Kuva lehden neljännessä eli viimeisestä sivusta.	20
KUVA 2. Wiipurin Sanomat 5.12.1885. Kuva lehden neljännessä eli viimeisestä sivusta.	24

Sisällys

1. JOHDANTO	5
1.1. Tutkimuksen tavoite, tarkoitus ja metodit	6
1.2. Lähdekritiikki ja aiempi tutkimus	10
1.3. Paikalliset sanomalehdet: lehdistö Viipurissa 1800-luvun jälkipuoliskolla	14
1.4. Sanomalehtien ja ilmoitusten suhde 1800-luvun loppupuolella.....	18
2. YHTEISKUNNALLINEN, POLIITTINEN JA LIKETOIMINNALLINEN MUUTOS 1800-LUVUN JÄLKIPUOLISKON VIIPURISSA	22
2.1. Yhteiskunnan liberalisointi ja sen vaikutus 1860–1880-lukujen kaupankäyntiin	22
2.2. Teollisuuden ja kaupallisen elämän muutos kauppahuoneiden ja uusien yrittäjien ajamana.....	28
3. VIIPURILAINEN ELINKEINOELÄMÄ SANOMALEHTI-ILMOITUSTEN NÄKÖKULMASTA	32
3.1. Kaupalliset ilmoitukset ja niissä mainostetut tuotteet	32
3.2. Erikoiskauppa ja sekatarvakauppa merkittävimpinä muutoksen ilmentäjinä	39
3.3. Huutokauppailmoitukset ja konkurssit	41
3.4. Kauppiaiden ja käsityöläisten merkitys oman aikansa liiketoiminnassa	42
4. VIIPURILAINEN ELINKEINOELÄMÄ, VERKOSTOITUMINEN JA POLITIikka	46

4.1. Kauppahuoneet ja pääomaintensiivinen liiketoiminta	46
4.2. Mitä sanomalehtiaineisto kertoo politiikan, verkostoitumisen ja elinkeinoelämän risteyskohdasta?	53
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	59
Lähteet	63
Liitteet	68
Liite 1. Näytteen ja siitä tehdyn taulukoinnin perusteista.....	68
Liite 2. Wiborgs Tidning -lehden ilmoitusten jakauma (18 lehtinumeroa), marras- joulukuu 1865.....	70
Liite 3. Suomenlehden ilmoitusten jakauma (8 lehtinumeroa), marras-joulukuu 1872.....	70
Liite 4. Wiipurin Sanomien ilmoitusten jakauma (18 lehtinumeroa), marras-joulukuu 1885.	71

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen tavoite, tarkoitus ja metodit

Viipurin menneisyyttä on lähestytty erityyppisissä tutkimuksissa, joista historian tutkimukselle vielä nykyisinkin tärkeitä ovat monet jo vanhat, etenkin 1900-luvun taitteen kaupunkihistorialliset tutkimukset. Niillä on puolestaan keskeinen yhteys 1800–1900-luvulla koottuun tilastotietoon, kuten Suomen virallisiin tilastoihin, jotka mahdollistavat esimerkiksi kaupunkien taloudellisen kehityksen vertailun ja suhteuttamisen ”aikalaisyhteiskuntaan” kokonaisuudessaan. Oli tuolloin, ja on edelleen, mahdollista ja tarpeellistakin esittää kysymyksiä esimerkiksi viipurilaisen kaupan alan markkinoiden kehityksestä. Alueella oli paitsi keskeinen sijainti ja aikaansa nähden suuri asukasluku, myös 1800-luvun suuriruhtinaskunnassa merkittävän kokoinen elinkeinoelämä, johon aiempi tutkimustieto tarjoaa taustoja ja relevantteja heijastuspintoja.

Makrotason tietoja onkin syytä käyttää rinnan paikallisen elinkeinoelämän muodostaman lähdeaineiston kanssa. Yksi osa tässä kokonaisuudessa ovat sanomalehti-ilmoitukset, jotka valottavat elinkeinoelämän kenttää aikansa viestinnän ja kaupallisen ilmoittelun eli mainostamisen näkökulmasta. Sanomalehtiä lukemalla selviää osaksi, millaista kauppaa menneisyydessä käytiin ja ketkä sitä kävivät. Tällainen pohdinta on tärkeää sen vuoksi, että asia ei käy rakennetason tai yhteiskunnallisen tason analyyseista ilmi, eikä myöskään selviä täysin kaupunkihistoriasta, jossa korostuvat usein kaikista merkittävimmät politiikan, teollisuuden ja kaupan alan toimijat. Yhteiskunnallinen taso ja jo olemassa oleva kaupunki- ja taloushistoria ovat kuitenkin lähtökohtia, joihin tutkimuksessa tarkasteltavaa kehitystä kyetään suhteuttamaan. Erilaisia aineistoja käyttäen toimija- ja rakennetaso voivat myös kohdata, jolloin pienemmätkään elinkeinoelämän toimijat eivät jää täysin unohduksiin.

Tehtävälle luonteenomaisena haasteena on mahdollinen kehityksen ja edistyksen vinouma. Se tarkoittaa tutkimuksessa yksinkertaistettuna sitä, että liberaaleista uudistuksista huolimatta ei tule vetää suoraa johtopäätöstä esimerkiksi markkinoiden optimaalisesta toiminnasta eikä ”jyrkästä” elinkeinoelämän tasavertaistumisesta. Ongelmaa tulee välttää esimerkiksi siten, että rakennetasoa ei pidä ylikorostaa paikallisen elinkeinoelämän todellisuuden kustannuksella. Niinpä metodologisena tienviittana, mutta myös tutkimuseettisenä

velvoitteena onkin tarpeen hahmottaa liike-elämän toimijat osana aikansa kokonaistoimintaympäristöä.¹ Tässä tutkimuksessa käytetyllä sanomalehtiaineistolla pystytään lähestymään erilaisia elinkeinoelämän toimijoita ja näiden asemaa sekä vuorovaikutusta esimerkiksi kauppahuoneiden kanssa.

Tutkielmassani keskityn siis siihen, miten sanomalehtien kaupallisten ilmoitusten eli mainosten valossa voidaan havainnoida ja tulkita elinkeinoelämää osana muuttuvaa ympäristöä. Samalla vastaan kysymykseen, miten paikallinen tai alueellinen taso suhteutuu kansalliseen tasoon elinkeinoelämän ja Venäjällä aloitettujen poliittisten muutosten perspektiivissä. Se mahdollistuu tuomalla mukaan tutkimuskirjallisuutta koskien 1800-luvun jälkipuoliskon yhteiskunnan liberalisointia sekä lukien aikalaikirjoituksia sanomalehdissä. Taloushistoriallista tutkimuskirjallisuutta lukiessa ja liiketoiminnallista kenttää kartoittaessa ei voinut ohittaa kauppahuoneita. Se merkitsi myös tässä tapauksessa, että kauppahuoneiden eli aikansa suuryritysten asemalle elinkeinoelämässä oli annettava arvonsa.

Kauppahuoneiden asema oli keskeinen aikaistodellisuudessa, vaikka ne eivät tutkimuksen alkuperäisaineistossa näkyvimpiä tekijöitä olleetkaan. Niiden merkitys oli kuitenkin tärkeä elinkeinoelämän kehityksen kannalta, sillä kauppahuoneet omistivat merkittävän määrän erilaisia pääomia – aineellisista, kuten taloudellisista resursseista ja ulkomaankauppaa mahdollistavista laivoista – aineettomiin, kuten inhimilliseen ja sosiaaliseen pääomaan. Näin ollen ne ovat tutkimuksessa olennaisia myös toimija- ja toimintaympäristön käsitteiden kannalta sekä elinkeinoelämän yleisen kehityksen ja dynamiikan osalta. Yksinkertaistaen rakenteiden ja toimijoiden suhdetta voidaan tutkielmassa hahmottaa kolmeosaisen toimintaympäristöön kytkeytyvän raamin avulla. Sen muodostavat yleistä kehitystä mahdollistanut ja kehystänyt julkinen ja poliittinen esivalta, uudistuvan elinkeinoelämän muodostaneet kauppiaat, jotka ilmoittelua harjoittivat, sekä kauppahuoneet, jotka olivat merkittäviä pääoman hallinnoijia ja sijoittajia sekä valtiolliseen politiikkaan osallistujia.

Tutkimuskysymyksinäni ovat:

- Millaisia mainoksia Viipurissa ajanjaksolla 1865–1885 oli?

¹ Karonen 2004, esim. 20–21. Karonen keskittyy erityisesti yksilöihin (eli yritysjohtajiin) suhteuttaen heitä rakennetasoon ja osoittaa, että vuorovaikutuksen näkökulma on historian tutkimuksellisesti keskeinen.

- Miten mainoksissa ja kirjoituksissa näyttäytyy poliittinen kehitys ja elinkeinoelämän rakenne kaupungissa?
- Miten mainokset ja kirjoitukset heijastivat elinkeinoelämän ja politiikan muutosta yleisellä tasolla?

Aikarajausta perustele elinkeinoelämän liberalisoinnin alku 1860–1870-luvuilla, jolloin on mahdollista tarkastella kaupallisen elämän kehitystä ja muutosta myös sanomalehti-ilmoittelun näkökulmasta. Kuusi lehteä muodosti Viipurin sanomalehdistön kentän valitulla aikavälillä. Valittu lehtikokonaisuus koostuu kaikista ei-kertaluontoisista sanomalehdistä, minkä myötä suuri lehtimäärä merkitsikin rajaamista näytteen valinnassa. Tästä syystä olen tutkinut lehtiä vain tietyiltä vuosilta marras–joulukuulta. Johtuen lehtikentän nopeista muutoksista, olen valinnut näytteeseen vuodet, jolloin lehdet ilmestyivät ensi kertaa. Sen jälkeen olen valinnut näytteeseen vuosia siten, että näytteen väliin jää korkeintaan viisi vuotta. Valinnat pohjautuvat siihen, että tutkittavalta ajalta ei ole mielekästä tai tarpeellista tutkia jokaista lehteä. Loppuvuoden lehtien valintaa marraskuun osalta puoltaa taas esimerkiksi sulan veden aika, jolloin oli yhä mahdollista saada tuontituotteita vesireittejä pitkin.²

Voidaan olettaa, että loppuvuoden lehtien ilmoittajien mahdollinen poikkeama muista kuukausista ei merkittävästi laske tutkimustulosten käyttöarvoa. On silti mainittava, että ilmoitettuihin tuotteisiin sisältyi kaudelle ominaisia hyödykkeitä ja ilmoittajia, jotka mahdollisesti vinouttavat lopputuloksia verrattuna muihin vuodenaikoihin. Loppuvuosi merkitsi käytännössä, että muun muassa kaikkia elintarvikkeita ei ollut talvikauden vuoksi kaupan. Samalla joululahjasesonki saattoi nostaa esimerkiksi kirjojen osuutta ilmoitusten määrässä. Myös luistimet ja jokseenkin säätä kestävä kumista valmistetut kengät olivat paljon mainostettuja tuotteita.³

Sanomalehdet ovat *Wiborgs Tidning*, *Östra Finland*, *Ilmarinen*, *Suomenlehti*, *Wiborgsbladet* ja *Wiipurin Sanomat*. Kaupallisia ilmoituksia on noin 10 lehtinumeroa kohti yhdessä huutokauppailmoitusten kanssa. Huutokauppailmoitukset ovat mukana tukien ja tuoden informaatiota: vaikkapa konkurseista pystyi keräämään tietoa tätä kautta. Näytteeseen

² Merelle pääsy oli kauppahuoneille kaupankäynnin olennaisimpia asioita ja kasvun tekijöitä. Marraskuussa oli meri vielä vesiliikenteelle auki. Sisävesiliikenne loppui tosin paikoin jo marraskuussa, Saimaan kanavalla marras-joulukuussa: esim. STV 1879, 29.

³ Luistimia ja kenkiä mainosti Starckjohann & C:o vuonna 1875 lehdissä *Wiborgs Tidning* ja *Östra Finland*.

sanomalehtiä on poimittu yhteensä noin 130. Käsittelen termejä mainos ja kaupallinen ilmoitus synonyymeinä toisilleen, sillä historiallisessa tutkimuksessa molemmille on paikkansa. Ilmoitus (ruots. *annons, kungörelse*) oli 1800-luvulla laajalti ja eri tavoin käytetty termi molemmilla kotimaisilla kielillä, mainos (*reklam*) ei vielä niinkään.⁴ Toisaalta mainos on nykyisin helpompi yhdistää kaupalliseen toimintaan ja on myös merkitykseltään selvärajaisempi liiketoiminnallisessa yhteydessä.

Lisäksi olen tutkinut kokonaisuutta tukevassa tarkoituksessa kirjoituksia samalla, kun olen lukenut lehtiä, sekä koottujen tietokantojen avulla tutkielman tematiikkaan perustuen. Perusteena on ollut kirjoitusten liitos elinkeinoelämään taikka ylipäätään ajankohtainen poliittinen sisältö. Näiden tekstien avulla saadaan aikalaiskontekstista enemmän irti: kirjoitukset kertoivat poliittisista ajatuksista, tuoden esiin aikalaisille tärkeitä asioita. Esimerkkejä olivat keskustelu elinkeinoelämästä ja koulutuskielistä. Suomenkieliset lehdet *Suomenlehti* ja *Ilmarinen* olivatkin eri tavoin kansallisaatteen puolesta latautuneita, mikä yhdistyi *Suomenlehdessä* kaikista lehdistä eniten uskonnolliseen sisältöön. Toisella puolen kielikysymystä *Wiborgs Tidning* säilytti pitkään merkittävän asemansa ruotsinkielisenä lehtenä ilmestyen valitulla ajanjaksolla kaikista paikallisista lehdistä pisimpään.

Hyödynnän kvalitatiivista lähestymistapaa. Käytän analyysin tukena lehti-ilmoituksista tehtyjä laadullisia ja määrällisiä havaintoja tutkimuskysymyksiin vastatakseni. Käytännön apuna on luokittelu, jonka olen ilmoituksille tehnyt. Loin sarakekohtaisesti omat luokat ilmoittajalle, ilmoituksen edustamalle toimialalle tai elinkeinomuodolle, tuotteelle taikka palvelulle, josta ilmoitetaan, ilmoittajan kotipaikkakunnalle (mikäli pääteltävissä) sekä ilmoituksen kielelle. Ilmoittajan sijainti ei tosin usein valkene ilmoituksesta itsestään. Useimmat toimijat toimipisteineen sijaitsivat joko Viipurissa tai sen esikaupunkialueilla, tai sitten Pietarin esikaupunkialueella. Osa toimi muilla paikkakunnilla nykyisen Suomen alueella tai Pietarissa, minkä lehtitilausta koskevat ja eräät muut ilmoitukset osoittavat. Nämä olivat kuitenkin vähemmistössä: huomionarvoista oli suuntautuminen länteen Pietarin sijaan.

Kvalitatiivinen metodologia konkretisoituu mainoksista ja kirjoituksista tehtävissä päätelmissä ja niiden yhdistämisessä lehtien ominaispiirteisiin ja oman aikansa konteksteihin.⁵ Historiallisessa päättelyssä olennainen laadullisuus onkin tutkielman

⁴ Nykyajan ja historiallisen sanaston rajankäynnistä esim. Kyläkoski 2023, 28. Sanomalehden konttorista käytettiin termiä *Prenumerations- och Annonsskontor*, jolla viitattiin osaltaan ilmoitusten jättämiseen. Toisaalta *reklam*-sana oli paikoin 1800-luvulla käytössä; katso SAOB.

⁵ Laadullisesta metodologiasta tutkimusesimerkkinä Turunen 2017, 48–49. Turunen kuvailee, että laadullisen tapaustutkimuksen eräänlaisena välineenä on tyypillisen ja poikkeavan erottelu.

lähtökohta, minkä ohella määrälliset havainnot mahdollistavat deskriptiivisen analyysin hyödyntämisen. Se toteutuu sanomalehtinäytteistä tehtyinä taulukointeina, joiden avulla nostetaan esiin ilmoittajat ja ilmoitusten määrät: ketkä ilmoittivat eniten ja milläkin alalla? Tietoja peilataan vielä kokonaistaloudelliseen, rakenteelliseen ja yhteiskunnalliseen muutokseen. Lähestymistavasta on mahdollista puhua monimenetelmäisyytenä, jossa korostuvat historiantutkimukselle olennaiset tekijät, ennen muuta tutkimusmetodien aineistolähtöisyys ja tilannesidonnaisuus.⁶ Lähteet ja menetelmät kulkevat käsi kädessä, minkä vuoksi on syytä esitellä lähdekritiikkiä sekä alkuperäislähteille että olemassa olevalle tutkimukselle mainostamisen historiasta.

1.2. Lähdekritiikki ja aiempi tutkimus

Lähdekriittisiä huomioita on tarpeen esittää useilla erilaisilla tasoilla. Tarkasteltavana ovat suoraan tai epäsuorasti niin yksilöt yrityksineen, sanomalehdet sisältöineen, jotka ovat osaltaan ilmoitusten kontekstina sekä laajempi aikalaisyhteisön taso, jota on yritettävä ymmärtää aikalaisten näkökulmasta. Lähdekritiikki onkin väline eri ajanjaksojen ja eri tahojen tuottamien lähdemateriaalien suhteuttamiseen ja tulkitsemiseen mahdollisimman todenmukaisesti ja oikeudenmukaisesti. Lähteenä olevan dokumentin todistusvoimaan vaikuttavatkin erityisesti ne intressit, jotka ovat olleet sen tuottajan ja tuottamisen takana dokumentin tekovaiheessa.⁷ Tietyn pisteen jälkeen lähdekritiikin esittäminen toki hankaloituu, koska toimijoiden taustojen selvittäminen ei aina ole mahdollista.

Lähdekriittisesti on huomioitava, mistä ilmoittelu kertoo ja mitä toisaalta jäi ilmoittamatta. Ilmoittelu lehdissä kertoi ainakin kilpailusta ja yhdestä uusien tulijoiden apukeinosta markkinoille murtautumiseksi. Kaikki liikkeenharjoittajat tai käsityöläiset eivät mainostaneet lehdissä, mikä täytyy huomioida tuloksia tulkitessa. Osa mainosti enemmän, osa vähemmän, mikä luonnollisesti näkyy yhtäältä tiettyjen toimijoiden ylikorostumisena tai toisaalta puuttumisena aineistossa. Koska tutkielmassani keskityn elinkeinoelämän yleisiin kehityspiirteisiin ja niiden heijastumiseen paikallisen alueen talouselämässä, ovat mainokset apuväline kyseisen kehityksen tulkinnassa ja luonnehdinnassa. Sen vuoksi tässä tutkielmassa

⁶ Katso monimenetelmäisyydestä esimerkiksi Turunen 2017, alaluku 1.6.

⁷ Renvall 1965, 204; Tutkijan ja tutkimuskohteen (ja lähteen) välisestä suhteesta: Kalela 2000.

käsittelen etenkin toistuvia ja merkittäviä kaupanharjoittajia, jotka korostuivat kaupallisten ilmoitusten jättäjien joukossa.

Tässä työssä taloushistorialliset kontekstit ovat vaikuttaneet siihen, millaiseksi tutkimusasetelma on muotoutunut. Kaikkia kulttuurillisia piirteitä ei voinut käsitellä työn pitämiseksi kohtuullisessa laajuudessa. On myös syytä panna merkille, että elinkeinoelämää koskettavia kirjoituksia ei varsinaisesti julkaistu kovin paljon, mistä myös johtui niiden jättäminen ilmoitusaineiston analyysia tukevaan osaan. Samoin kokonaiskuvan muodostaminen kaupan alueellisista perusteista ja kehityksestä on osittain täytynyt jättää tutkimusasetelman ulkopuolelle. Lehdistön osalta niin ikään sensuurilla oli oma osansa siihen, mitä voitiin julkaista. Aikansa keskeiseen kirjakauppa-alaan tuotteineen sillä oli myös ollut tarjontaa rajoittava vaikutus 1800-luvun puoliväliin saakka.⁸ Mahdollinen sensuuri ei silti haittaa tutkimusta, sillä en tutki kirjoituksia ja ilmoituksia ensisijaisesti lehdistöhistoriakeskeisellä otteella. Lisäksi sensuuri ei muodosta ongelmaa kaupallisten ilmoitusten saralla, toisin kuin saattaisi olla lehden muun sisällön osalta.

1900-lukua edeltävä poliittinen ja yhteiskunnallinen tilanne oli Viipurissa omaleimainen monikansallisen ja -uskonnollisen väestön sekä kulttuurien kirjon myötä. Kaupunkihistoriaa tutkinut J. W. Ruuth tuokin tämän esiin 1900-luvun alussa *Wiipurin kaupungin historiassaan*.⁹ Johtuen Ruuthin suuresta vaikutuksesta myöhempiin tutkijoihin onkin paikoin vaarana ylikorostaa hänen näkökulmiaan uuden alkuperäislähddepohjaisen tutkimuksen tulkintojen kustannuksella. Toisaalta uudetkin tekijät viittaavat Ruuthin teoksiin, mikä kertoo myös kyseisen paikallishistorian relevanssista. Kaupunki- ja kulttuurihistoriallista jatkumoa olivat sittemmin luomassa Kivi-Koskisen ynnä muiden vuoden 1958 sekä Aarni Krohnin vuoden 2009 kaltaiset toimitustyöt.¹⁰ Myös *Teollisuus- ja liikkeenharjoittajain seura Pamauksesta* kertovat historiikit ammentavat jokseenkin Ruuthin perinnöstä – olihan seura itsekin suomenmielinen agendaltaan.¹¹ Lähdekriittisesti on siis huomioitava, että kulttuurisidonnaiset käsitykset kansalaisuudesta ja yhteisöistä sekä kieli- ja kulttuurihistoriallisesti politisoitunut suhtautuminen kansallismielisyyteen olivat vahvana osana aikalaismentaliteettia 1900-luvun vaihteessa.

⁸ Katso esim. Wiborgs Tidning, 27.12.1865, jossa ilmoitus lehden viivästymisestä sensuuriesteiden vuoksi. Painovapauslain historiasta ja rajoittavista painoasetuksista katso Landgren 1988, 277–279.

⁹ Katso suomennoksena etenkin Ruuth 1908, toinen nidos.

¹⁰ Kivi-Koskinen & al. (toim.) 1958; Krohn 2009.

¹¹ Esim. Lankinen 2000. Pamaus perustettiin 1891, jolloin Ruuth itsekin oli aktiivinen omassa piirissään historioitsijan työssä.

Mainosaineistolle on syytä esittää vielä lähdekritiikkiä koskien mainostajien ja toisaalta lehtien toimitusten mahdollisia kytköksiä intresseineen. Yhtäältä mainosten esiintyminen lehdissä ylipäättään oli tuskin poliittista ajatellen, että mainokset olivat sanomalehdelle tärkeä tulonlähde. Toisaalta yksittäisissä mainostajissa, kuten Carl ja Oscar Cloubergin kohdalla, saattoi olla kytköksiä toimitukseen tai omistusosuus tietyistä lehdistä. Poliittinen vaikuttaja, proviisori ja kirjakauppias Carl Clouberg oli kustannusyhdistyksen perustajajäsenenä ja asiamiehenä poikansa, kunnallisneuvos Oscarin, kanssa merkittävästi läsnä *Wiborgs Tidningissä*, *Ilmarisessa* ja *Suomenlehdessä* muodostaen kyseisistä näytteistä jopa yli kymmenyksen osuuden ilmoitusten kokonaismäärästä vuosina 1865–1872.¹² Cloubergille kirjakauppaliike päättyi alun perin Cederwallerilta vuonna 1843.¹³

Palstatilan, kirjoitusasun ja rakenteen historiaa suomalaisessa sanomalehdessä tutkinut Pekka Mervola havainnoi väitöskirjassaan ilmoitusalan muutosta sanomalehdissä. Kirjoittaja havaitsee ilmoitusalan osuuden kasvavan sanomalehden palstapinta-alasta 1800-luvun jälkimmäisen puolikkaan kuluessa. Tällöin kykeni myös yhä selvemmin erottamaan kuulutusluonteisen ja kaupallisen sisällön toimituksellisesta sisällöstä ainakin valitulla lähdemateriaalilla eli helsinkiläisillä ja jyvaskyläläisillä sanomalehdillä.¹⁴ Mervola osoittikin kaupallisen ilmoittelun määrällisen ja pinta-alallisen nousun olleen 1800-luvun jälkipuoliskon suomalaisen sanomalehden eräs trendi. Kirjoittajan havainnot sanomalehden kehityksestä ovat otollinen vertailupohja tälle tutkimukselle, mutta tässä keskitytään sanomalehden rakenteen ja sisällön sijaan ilmoitusten kaupallisen puolen kuvailuun ja tulkintaan.

Vuokko Lepistö kuuluu puolestaan tutkijoihin, jotka ovat luonnehtineet yhteiskunnan ilmiöitä lehtimainonnan avulla; tässä tapauksessa kotitalousteknologian keksintöjen osalta. Lepistö kuvaa väitöskirjansa alussa hyvin mainonnan kentän käsitteellistä häilyvyyttä esimerkiksi termien *mainos* ja *ilmoitus* sekä *mainonta* kannalta.¹⁵ Tutkimus pohjautuu siis osittain Hufvudstadsbladetin sanomalehtimainoksiin vuosilta 1865–1915, joita on valittu ja luokiteltu viiden vuoden välein joulukuulta.¹⁶ Tavoitteena on kerätä tietoa uusien keksintöjen levinneisyydestä, mikä ei ole osoittautunut helpoksi tehtäväksi. Tutkimus paikkaa puutetta

¹² Kirjakauppiaiden mahdollisista omistusosuuksista sekä ilmoittelun hallinnasta: Hakapää 2008, 107–109. Oscar Cloubergista: Ruuth 1908, 984–985. Nimestä esiintyy riippuen lähteestä muodot Oscar ja Oskar.

¹³ Kirjakauppa-alan kehittyvästä kilpailutilanteesta Viipurissa katso Ruuth 1908, 896–897.

¹⁴ Mervola 1995, 128–129.

¹⁵ Lepistö 1994, 35–36.

¹⁶ Lepistö 1994, 36.

sanomalehti-ilmoitusten käyttämisessä historian tutkimuksen lähdeaineistona ja toimii toisena suomalaisena verrokkina tälle tutkimukselle lähteiden ja osin tutkimusasetelman puolesta.

Sofia Murhem teki markkinointihistoriallista tutkimusta kolmen tухolmalaisen sanomalehden kaupallisesta ilmoittelusta vuosina 1760–1800. Yli 1300 ilmoitusta kattava otos on luokiteltu kategorioihin, joissa määrällisesti korostuvat ilmoitukset omaisuudesta, kirjoista, huutokaupoista sekä ruuasta.¹⁷ Työssä osoitetaan, että killat, jotka Tukholmassa toimivat ja kauppaa rajoittivat, vaikuttivat omaa etua ajaessaan heikentävästi mahdollisuuksiin mainostaa ajan sanomalehdissä. Tällä oli seurauksensa myös ilmoittajiin ja ilmoitusten sisältöön sekä määrään.¹⁸ Menetelmällisesti tutkimus tarjosi hyvän vertailukohdan: Mainosten luokittelu haasteineen ja valintaperusteineen vahvisti käsitystä siitä, että tutkijan tekemät valinnat, tulkinnat ja rajankäynnit korostuvat. Ulkomaalainen tutkimus osoitti myös aiheen ajankohtaisen relevanssin: historiatiede, markkinoinnin teoria ja käytäntö sekä laajemmin liiketalouden tutkimus voivat täydentää toisiaan.

Liiketoimintahistoriallista ja kvantitatiivista analyysiäkin sanomalehti-ilmoittelu on herättänyt. Tällainen kulma esiteltiin tutkittaessa kansainvälisen merirahdin volyymin kehityksen yhteyttä ja syy–seuraussuhdetta kauppiaiden jättämien ilmoitusten määrin paikallisessa sanomalehdessä 1700-luvun Ghentissä.¹⁹ Kvantitatiivinen toteutus mahdollistaa tutkijoiden mukaan varmemman pohjan esittää, että kaupan kansainvälistyminen vaikutti lehtien mainososaston kehitykseen. Kasvanut merirahti korreloikin tutkimuksen mukaan positiivisesti mainosten määrän nousun kanssa. Moniulotteiseen kehityskulkuun vaikuttivat kauppiaiden kasvava määrä, tuoteartikkelien varianssin kasvu sekä mainostamisen aloittaneiden kauppiaiden määrän lisääntyminen.²⁰ Tulokset antavat mahdollisuuden olettaa, että teollistumisella ja kansainvälistymisellä saattoi olla merkitystä kasvavaan ilmoitteluun myös myöhemmin elintasoltaan vaurastuneessa Pohjolassa.

Sanomalehtihistorialliselta kannalta välttämättömäksi avuksi osoittautui Päiviö Tommilan, Raimo Salokankaan sekä lukuisien muiden kirjoittama *Suomen lehdistön historia* -kokonaisuus eri osineen. Tutkimukset 1970–1990-luvulta muodostavat pohjan nykyiselle ymmärryksellemme lehdistön historiasta, sen tutkimuksesta sekä erityisesti lehtien taloudellisesta, poliittisesta ja kulttuurisesta taustasta. Käsityksemme maamme eri lehtien

¹⁷ Murhem 2016, 490–493.

¹⁸ Murhem 2016, 499–500.

¹⁹ Ronsse Stijn & Rayp Glenn 2016. Katso lisäksi tutkijoiden hyödyntämä ja osin heille kimmokkeena toiminut laadullinen tutkimusartikkeli Lyna D. & Van Damme I. 2009.

²⁰ Stijn & Glenn 2016, 487–488.

määrästä, ilmestymisestä ja osaltaan sisällöstäkin pohjautuukin pitkälti heidän tutkimuksilleen. Tutkimussarja mahdollisti lehtien aikalaiskontekstien hahmottamisen, jonka avulla myös lehtien ilmoituksia oli mahdollista tulkita ja ymmärtää. Lisäksi se valotti suomen- ja ruotsinkielisen lehdistön suhdetta ja kehitystä, mikä oli olennaista varsinkin Viipurin kaltaisten rannikkokaupunkien kohdalla.²¹

1.3. Paikalliset sanomalehdet: lehdistö Viipurissa 1800-luvun jälkipuoliskolla

Viipuri oli 1800-luvulla merkittävä sanomalehtipaikkakunta julkaisujen määrää katsoen muiden muassa Helsingin, Turun ja Vaasan ohella.²² Sanomalehtien julkaisu-, levikki- tai tilaajamäärää on kuitenkin helpompi arvioida kuin todellista lukijakuntaa. *Wiborgs Tidningin* tilaajakunta toimituksen mukaan vuonna 1865 oli 439 tilaajaa, joista valtaosa Viipurista ja lähiympäristöstä.²³ Sanomalehdissä 1800-luvun loppuvuosikymmeninä muutaman tuhannen tilaajan määrää saattoi luonnehtia suureksi merkittävissäkin kaupungeissa. Lisäksi lehtiä oli mahdollista ostaa kirjakaupoista Viipurissa ja toisinaan muualtakin. Tosiasiassa merkittävä määrä lukijoista tai sisällön kuulijoista lienee päässeen sisällön pariin vaikkapa niin, että yksi ihminen luki lehteä ääneen muille, jolloin myös nämä saivat tietoonsa, mitä lehti piti sisällään. Läheskään kaikki eivät myöskään olleet lukutaitoisia.²⁴ Sanomalehdet olivat yhtä kaikki viestinnällisesti merkittävä väline, sillä tietoa oli saatavilla vain hyvin rajatusta määrästä lähteitä ennen esimerkiksi radion kehittämistä.

Kirjoitukset, jotka lehdessä julkaistiin, edustivat joko lehden toimituksen kantaa taikka yksityishenkilöiden ja erilaisten yhteisöjen näkemyksiä. Tosiasiassa on huomattava, että sanomalehtien toimitukset olivat aluksi usein vähävaraisia ja harrastuspohjaisia, mikä voi tarkoittaa, että useat kirjoitukset olivat lehden toimittajien, ammatiltaan esimerkiksi opettajien käsialaa.²⁵ Merkillepantavaa onkin, että useasti nämä yksityiset kirjoitukset eli nykytermein kolumnit tehtiin nimimerkin takaa. Toisaalta asiaan vaikuttivat mahdollinen

²¹ *Suomen lehdistön historia* -sarjan tutkimuksia täydentää erityisesti Tommila & Salokangas 1998.

²² Sanomalehtien ilmestymisestä yleisselvityksen on laatinut Salokangas 1976. Merkittäviä lehtien määrässä olivat juuri (vähintään) kaksikieliset paikkakunnat.

²³ *Wiborgs Tidning* 30.12.1865.

²⁴ Esim. Matikainen 2016, 172; tilaajamäärästä Tommila & Salokangas 1998, 78.

²⁵ *Viipurin Sanomat* 30.12.1885, Inkeri-lehden tilausilmoitus. Katso myös Kangas 2007, 21–22.

anonyyminä pysyttelemisen halu ja se, kuinka poliittisesta asiasta oli kysymys. Tekijä saattoi myös olla kyseisen sanomalehden edustaja, vaikka asiasta ei tekstin yhteydessä ilmoitettukaan.

Wiborgs Tidningissä (1864–1881) raportoitiin vuonna 1865 ajan vaikeasta, nälkävuosien syömästä tilanteesta esimerkiksi yhdistämällä köyhyys kerjäläisten näkyvään määrään.²⁶ Tilanne oli paitsi sisäpoliittisesti haastava, myös kansainväliseltä suhdannekehitykseltään heikko. Aikalais tilanne parani vähitellen samalla Venäjän sisäisen liberaalisoinninkin lisääntyessä, mikä auttoi osaltaan paikallista yrittämistä Viipurissa. Wiborgs Tidning -julkaisu saavutti kaupungissa melko tukevan aseman ja pystyi jatkamaan liki 20 vuotta. Samalla tämä tarkoitti muille lehdille haastajan roolia, mikä näkyikin useiden jäädessä päiväperhosiksi. Ruotsinkieliset lehdet pärjäsivät kokonaisuutena parhaiten, mitä voi selittää sosiaalinen levikki ja kysyntä, mutta myös omistuksen rakenne ja talous. Esimerkiksi ruotsinkieliset ja -mieliset saattoivat kokea nämä lehdet taloudellisen tuen arvoisiksi, koska ne olivat eräs väylä pitää kiinni omasta vaikutusvallasta.

1800-luvun kansallismielisyyden kehityttyä ylikansalliseksi poliittiseksi virtaukseksi, alkoi myös Suomen alueen lehdistössä näkyä uusia poliittisia ajatuksia. Vuosisadan loppuvuosikymmeninä tehtiin voimakkaita kielipoliittisia linjanvetoja esimerkiksi uusia lehtiä perustamalla. Tällainen oli myös *Suomenlehti* (1872–1874), joka aloittaessaan 1872 ilmoittikin ajavansa paitsi evankelisluterilaista, myös suomalauskansallista asiaa suomalaisen perustuslain ja suomen kielen kautta.²⁷ Asia näyttäytyy myös kaupallisen ilmoittelun muodossa, sillä Suomenlehdessä mainostettiin vuonna 1872 sellaisten lehtien tilaamista kuin *Suomalainen Wirallinen Lehti*, *Suomen Kuwalehti* ja *Kristillisiä Sanomia*. Näyttää siis siltä, että joko Suomenlehti teki palveluksia muille lehdille, tai sitten poliittiset syyt painoivat toimituksessa ainakin lehdistömainoksien valinnan saralla.

Teemana vaikkapa kotiteollisuuden parantaminen oli esimerkki suomenmielisesti kanta-aottavasta tekstistä Suomenlehden tyyppisellä alustalla, jonka toimituksessa oli tietynlainen järkisyihin perustava sanoma takanaan – se korosti nimenomaisesti Suomen tilanteen parantamista ja edistämistä. Suomenmielisyys ei kuitenkaan lyönyt kaupallisuuden valossa kovin hyvin läpi Viipurin lehdistössä varsinkaan ennen 1880-lukua, mikä kuvaa osaltaan ruotsinkielisten vahvaa asemaa kaupungissa. Toisaalta lehdistö ei ollut helppo

²⁶ Wiborgs Tidning 16.12.1885.

²⁷ Esim. Suomenlehti 17.12.1872.

liiketoiminnan muutokseen, sillä kilpailu oli melko kova, eivätkä kaikki yrittäjät lehtineen pysyneet kilpailussa mukana etenkin ruotsinkieliseen lehdistöön verrattuna, joka kaikista päätellen nautti jossain määrin myös saksankielisten kannatusta.²⁸

Östra Finland oli puolestaan rehtoreinakin toimineiden Gabriel Laguksen ja J. R. Relanderin perustama liberaali lehti, joka toimi vuodesta 1875 lähtien. Se jatkoi toimintaansa vuoteen 1899, jolloin joutui sensuurin lakkauttamaksi.²⁹ *Östra Finland* muiden lehtien joukossa tarttui paitsi kansallisiin ja kansainvälisiin, myös paikallista mielenkiintoa sisältäviä aiheisiin, kuten koulujen perustamiseen. Toki osansa oli sillä, että aihe oli muutenkin lähellä sivistyneistöä, siinä missä keskustelu opetuskielistä ruotsin ja suomen välilläkin. 1800-luvun jälkipuoliskolla paikallista merkitystä sai sekä Aleksanteri II uudistusten ansiosta että kansallisen sivistysinnon ja kulttuurin rakentamisen kontekstissa juuri kielikeskustelu. Aktiivisena kulttuurisena vaikuttajana ja kirjailijana toiminut Gabriel Lagus vaikutti asiaan, mutta koulukysymykset olivat ylipäätään ajankohtaisia vallitsevassa muutoksen ja sivistyskehityksen tilassa.³⁰

Wiborgsbladet (1882–1901) oli ruotsinkielinen lehti, joka muista poiketen ilmestyi varhaisessa vaiheessa tavallisesti kaksisivuisena. *Wiborgsbladetin* perustajiin vuonna 1882 lukeutui Hufvudstadsbladetissa työskennellyt Axel Söderlund. Lehteä luonnehti svekomaaniseksi ainakin Söderlund itse, mikä merkitsi luonnollisesti kilpailua paitsi tilaajien määrässä, myös aatteen asiassa *Östra Finlandiin* nähden.³¹ 1880-luvulla perustettuna lehtenä *Wiborgsbladet* -lehden merkitys tutkielmassa ei ole aikarajauksen tähden suuri, mutta se tarjoaa yhden vertailupohjan aikavälin varhaisemman pään julkaisuille.

1870-luvulla aloittanut ja ajan mittaan samalla nimellä, mutta eri lehtinä ilmestynyt julkaisu oli *Ilmarinen* (1874–1888), jonka kanta oli fennomaaninen – luonnollisesti lyyrikko ja aatteenmies J. H. Erkon päätoimittajana lehteä. Ensimmäinen maltillisen suomenmielinen *Ilmarinen* oli ilmestynyt jo 1866–1872, minkä jälkeen lehti aloitti uudelleen toimintansa kahden vuoden kuluttua. Ammattikuntaa koskevien muutosten alkupiste vuosi 1868 toikin esiin ajan byrokratian: loppuvuoden lehdessä maistraatti vaati esimerkiksi tehtaissa ja muissa työlaitoksissa toimineita porvarisoikeuksien haltijoita ilmoittamaan vuotuiset tietonsa

²⁸ Esim. Kangas 2007, 30; jolle toimi lähteenä Tommila 1970. Tilaajien lisäksi ilmoitusmarkkinoille murtautumisella oli merkityksensä menestymiselle Viipurin ohella muillakin markkina-alueilla.

²⁹ Landgren 1988, 305–306.

³⁰ Katso Laguksen suvun osalta esim. Väisänen 1998 ja Autio 2005. Laguksen roolista mahdollisena lehden tai *Zilliacuksen* kustantamon osaomistajana: Landgren 1988, 370.

³¹ Landgren 1988, 306.

tuotannon tekijöistä.³² Lehden terminologia kuvasti hyvin myös sitä, miten samassa asiayhteydessä tarvittiin käsitteitä käsityöläismestarista oppipoikaan, kisälliin ja työmieheen. Perinteet ja juridinen sääntely ohjasivatkin kielenkäyttöä, eikä nimikkeitä käytetty vailla syytä. Sääntely suuntautui kuitenkin yhä enemmän ammattinimikkeiden käytöstä varsinaiseen liiketoimintaan, jonka harjoittajaa ja vastaavasti valvojaa velvoitti tilastoinnin suorittaminen. Vastaavanlaisia tietoja pyydettiin myös eläkekassaa varten.

Myöhemmin vuonna 1880 julkaistiin kirjoitus, joka käsitteli suomalaisuuden ja ruotsalaisuuden suhdetta ja asennoitumista yhteiskunnan kehitykseen.³³ Lehden kirjapainona toimi ruotsalaisliberaali Zilliacus, mikä yhdessä Ilmarisen suomalaiskansallisen latauksen kanssa tuotti lopulta sellaisen dynamiikan, että toimittaja Tyko Hagman erosi ja sittemmin vuonna 1885 perusti *Wiipurin Sanomat*.³⁴ Poliittinen tilanne johti siis erilaisiin liiketoiminnallisiin muutoksiin, mutta muutoksiin vaikuttivat myös taloudelliset tekijät. Jotkin lehdet ja kirjapainot jäivät luonnollisesti vain kokeiluiksi – tilaajakunnan saaminen ja markkinoille sisään pääseminen ei käynyt aivan helposti.³⁵

Wiipurin Sanomat (1884–1901) oli puolestaan niin ikään kristilliskansallisessa hengessä tehty, ja sillä oli sidoksensa suomalaiseen puolueeseen.³⁶ Marraskuussa 1885 julkaisun arvoista oli tässä lehdessä toimituksen mielestä esimerkiksi niin sanottu puoluetistelut sekä kansallisuus- ja kielikysymys.³⁷ Jälkimmäistä lähestyttiin runouden muodossa, mikä oli eräs tyypillinen kirjoitusmuoto ajan sanomalehdissä ja aikakauslehdissä – sekä samalla kansallisaatteen yksi ilmenemismuoto. Wiipurin Sanomien otos vuodelta 1885 selittää myös sitä, miksi kaupallisissa ilmoittajissa nousivat enenevässä määrin esiin arkkitehdit ja asianajajat.³⁸ Säätyjaon purkautuminen ja alkavan luokkayhteiskunnan muodostuminen merkitsivät, että palkkatyö ja yrittäjäyys saivat uusia muotoja. Sanat, kuten *arbetsklass*, yleistyivät käytössä, mikä kuvaa osaltaan muutosta säädynmukaisesta asemasta kohti määrittelyä, jossa työ ohitti ihmisen identiteetissä syntyperän merkityksen ainakin osittain niin virallisessa kuin yksityisessä katsannossa.

³² Ilmarinen 11.12.1868.

³³ Ilmarinen 29.12.1880.

³⁴ Landgren 1988, 326.

³⁵ Kiehtova esimerkki on J. H. Erkon aikakauslehti *Ilmiö* 1880–1881. Lehti ammensi esimerkiksi *Kalevalan* tematiikasta ja toi esiin ajan poliittista ilmapiiriä; katso *Ilmiö* 15.1.1881.

³⁶ Katso *Wiipurin Sanomat* 21.11.1885, jossa toimituksen ilmoitus etusivulla.

³⁷ *Wiipurin Sanomat* 18.11.1885; 14.11.1885.

³⁸ Paikallisia asianajajia *Wiipurien Sanomien* mainoksissa olivat Ossian Karsten ja Hj. Erikson, arkkitehdin palveluksista ilmoitti Jac. Ahrenberg.

1800-luvun lopulla sekä paikallisella että yleisellä tasolla ajankohtaista oli jännitteinenkin dynamiikka suomen- ja ruotsinkielisen lehdistön välillä. Ruotsinkielinen lehdistö oli menestynyt perinteisesti hyvin ja valitulla aikarajauksella näin oli myös Viipurissa 1880-luvulle saakka. Lukija- ja tilaajakunta toi luonnollisesti näkyvyyttä lehtien ilmoituksille. Kauppiaiden oli hyödynnettävä kulloistakin toimintaympäristöään ja mieluiten vedottava eri taustaisiin ja kielisiin ihmisiin. Kiinnostavalla tavalla kansainvälistyminen ja kansallistuminenkin olivat päällekkäisiä ilmiöitä, jotka vaikuttivat toisiinsa esimerkiksi lehdistön saralla 1800-luvun lopussa. Toisaalla oli myös jotain pysyvää: Mainosaineisto tuotteineen oli osana liike-elämän ja sanomalehdistön muutosta, mutta kaupallisen ilmoituksen perustarkoitus säilyi pitkälti samana sekä lehden että ilmoittajan näkökulmasta.

1.4. Sanomalehtien ja ilmoitusten suhde 1800-luvun loppupuolella

Lehtien taiton ja tekstityylin osalta tapahtui eräitä merkittäviä kehitysvaiheita. Kirjasinkoko alkoi 1880-lukua lähestyttäessä kasvaa kaupallisissa ilmoituksissa huomattavasti, useisiin senttimetreihin saakka varsinkin otsikkorivin osalta. Ilmoittajan nimeä oli usein tyyllitelty näyttävästi lihavoiduin kirjaimin, joissa oli paikoin käytetty kolmiulotteista kirjasintyyliä.³⁹ Lehdistön historiassa eräänlainen ilmoitusten ladonnan murroskohta on ajoitettu suurpiirteisesti vasta vuosisatojen vaihteeseen, mutta Viipurissa ilmiö oli verrattain varhaisempi.⁴⁰ Lisäksi lehdissä näkyi vivahteikkautta vaihtelevien kirjasinkokojen muodossa yksittäisen mainoksen sisällä. Tällainen tyylivalinta teki ilmoituksesta näkyvämmän ja erottuvamman. Aineiston valossa voidaankin todeta, että tyyllillisten uudistusten myötä kaupallisen ilmoituksen erottaminen lehden muusta sisällöstä tuli varsin selväpiirteiseksi viimeistään 1860-luvulla.

Kenties merkittävin puoli mainoksessa sen sisällön lisäksi oli juuri koko. Visuaalisesta puolesta riippumatta suurikokoinen mainos huomattiin lehdestä helposti ja siihen kykeni haluttaessa mahduttamaan paljon sisältöä. Mainoksen koko saattoi näin ollen olla ilmoittajan tarkoituksella harkitsema asia, jolla oli merkityksensä lukijoiden tavoittamisessa. Kolmas merkittävä tekijä näkyvyyden lisäämisessä oli toistuvuus. Tiettyjä mainoksia esiintyi

³⁹ Kolmiulotteisuudesta kaupallisissa ilmoituksissa katso esimerkiksi Wiipurin Sanomat 23.12.1885.

⁴⁰ Vertaa Mervola 1995, 134; Murhem 2016, 496. Viipurissa tosin jo vuonna 1865 saattoi nähdä hajuvesimainoksen, jossa kokeilevaa tyyliä osoitettiin kääntämällä tekstiä 90 astetta suuntaansa: Wiborgs Tidning 9.12.1865.

esimerkiksi säännöllisesti joka toisessa loppuvuoden lehdessä. Joidenkin mainosten kohdalla oli puolestaan yleistä, että sama mainostaja ilmoitti useaan otteeseen saman lehtinumeron sivulla. Tällainen ilmoittelu toikin näkyvyyttä ja hyödytti kyseistä ilmoittajaa, vaikka yksittäinen mainos ei olisi ollut pinta-alaltaan suuri. Jotkut ilmoittajat saattoivat toisaalta omistaa osuuksia sanomalehdistä tai he saattoivat käyttää sosiaalisia suhteita edukseen ilmoitussopimuksissa.

Ilmoittajilla ja lehtijulkaisuilla oli vuorovaikutteinen suhde, sillä lehden levikki toi rahaa sekä lehdelle että ilmoittajalle.⁴¹ 1800-luvun jälkipuoliskolla ilmoitusten tuotot saattoivat nousta yli 50 prosenttiin lehden tuloista. Levikin kasvu ei silti välttämättä ollut vain hyvä asia: tietyn pisteen jälkeen lehden tuottamisen kustannukset kasvoivat melko suuriksi resurssipuutteiden vuoksi. Kirjapainojen muut työt korostuivat, eikä siten pelkän sanomalehden varaan voinut kirjapaino laskea toimintaansa. Ajan tekniikalla oli sitä paitsi hankalaa sekä painaa että latoa aikapaineistettua lehteä aamulla riittävän nopeasti.⁴² Se merkitsi taas, että maltillisilla tilaajamäärilläkin toiminut lehti saattoi olla yritykselle järkevä liiketoiminnan muoto. Toisinaan lehti oli puolestaan kirjapainon kanssa samaa konsernia.⁴³

Olennaista oli Suomen Kustannusyhdistyksen merkitys kustannus- ja kirjallisuusalalla. Kustannusyhdistys esimerkiksi edellytti periaatteessa yhtenäistä hintapolitiikkaa kirjakaupassa, mutta on eri asia, noudatettiinko sitä käytännössä. Carl Cloubergilla oli mahdollisesti vaikutusvaltaa alalla Kustannusyhdistyksen perustamiseen osallistumisen myötä.⁴⁴ Se saattoi olla eduksi, koska erilaista hiljaista tietoa pystyi hyödyntämään vaikkapa ennakkotilausten hankkimisessa sekä asiakassuhteiden hoidossa. Clouberg onnistui todennäköisesti myös synnyttämään luottamusta asiakkaissa, mitä osaltaan tukisi havainto suurista lehti-ilmoittelumääristä ja pitkästä urasta. Toisaalta ilmoitusmäärää voi selittää enemmän kustannusalalla verkostoituminen kuin varsinainen tuotteiden kysyntä, joten on hankalaa lopulta erotella varsinaisia ilmoitusmäärien syitä toisistaan.

⁴¹ Salokangas 1982, 84. Teoriaa kutsutaan myös levikkikierteeksi.

⁴² Leino-Kaukiainen 1982, 27–28, 32; Tommila & Salokangas 1998, 81–82.

⁴³ Tommila & Salokangas 1998, 52.

⁴⁴ Kustannusyhdistyksen roolista ja kotimaisen kartellin muodostumisesta: Hakapää 2008, esim. 281–282.

Kuva 1. Wiborgs Tidning 9.12.1865. Kuva lehden neljännessä eli viimeisestä sivusta.

Från andra sidan hafvet. Beskrifelser för den mögare ungdomen af Schmidt. Med 4 plancher. 4 m.
 Bilder Bok för Barn och ungdom. Med 370 teckningar öfver märkvärdigheter i Naturen, Konsten och Meniskolifvet, m. m. 7 m.
 Tidsskrift för Hemmet. Tilläggsdel der svenska Qvinnan. 1—III h. 6 m.
 Krönika om Grandas Bröfving. I—II del. 1 m. 60 p.
 Jerri Miloslavskoj, eller Ryssarne 1612. Hist. Rom. af Sogoskin. 1 m. 60 p.
 Vildfjuren i skrid med hyrtan och med människans, samt mångfaldiga exempel på djurens klokskap, trohet och list. Med 30 etsnitt. 2 m. 40 p.
 Skärgårdsflickan och det Farliga Skrinet. 80 p.
 Theophania Abbtagio. Novell af Fru Hahn. 1 m. 60 p.
 En Nyländs drögen af Pinello. 48 p.
 Den Follas berättelse af Vendula. 2 m.
 Roslawiewf eller Ryssarne 1812. I—IV del. 2 m. 80 p.
 Balder den Gode och den lilla Herdegossen. 80 p.
 Granskisjan. Novell. 1 m. 20 p.
 Mordskammaren. 4 o. 60 p.
 Pavo ja Anna, en dikt, episkt försök. 2 m.
 Egens Grandet af Balzer. 2 m.
 Svensk dricka på bestäljer eller per kanna och god jäst, i gården No 50 af Wiborgska försåden.

Till betydligt nedsatt pris realiseras endast under innevarande månad större delen af mitt

Skolager.
W. Beckers Enka.

Luktvatten.
Bouquet de l'Imperatrice.
Violet de Parme.
Ess bouquet, hos Mendynen.

Utländskt Lärft, Flamskt Lakan Lärft, utländska Borddukar med Servietter, Ryska Borddukar, Handdukar och Ser-

vietter, Linne- och Bomulls-Skjortor, Skjortbröst och Krugar, Linne Näsdukar, Linne Fyrskäft och Kalmink, Jacquinet, Cambric, Parkum, Glaus källko, Amerikansk Vaxduk, Bords vaxduk, Filt Mattor, Eau de Cologne, Vanille Chocolate, Xeres, Portvin, Cognac, Laferme Papprosser.

„Till nedsatta priser”, hos Oscar Clouberg.
Uti A. Falcks Bokhandel.
 För Pianoforte.

Kring Jul-Granen
 för 1866. 1 m.

Tammerfors-Lärft, Scherting, Lingarn, Bomullsgarn, Fyrskäft, Borddukar, Servietter, Handdukar, Bolstervar, Handduksdröll, Halflinne, Printers (Bomullslärft), Bomullstyg, Segelduk, Bomulls- och Linne-Näsdukar, Bomullsdukar, Dimity, Qviltning, Lustres, Flanel, hos Oscar Clouberg.

Uti A. Falcks Bokhandel
 Tammerfors pappersbrucks tillverkningar, bestående af Skrifte, Concept, Clifant, Käs, Kardus, Omslags-, Tryck-, Tapet-, Päs-, hvitt och grött Bokslutar-papper m. m., försäljes till bokpriser.

Fullständigt Lager
 af Alla till Kapistierium hörande föremål. Zeffigarn, Fäbörjande och färbiga Ströckerit, Kannes, Siffle, Vertor, Wänster, Uttrapper för inläggande af broderier m. m. Debuter. Barnleffader i stort urval.

Wagners för Julgranar.
 Skrifte Gärar.
Strimffor med remmar.
 Hans- och fruntimmersteban oc. hos 28. Befers Enka.

UTHYRES.
 3 rum med kök i f. d. S:t Petersburgska försåden, Stora gatan No 41. 3 1

2 rum och kök, i Ekrooska gården, närmare å Apoteket. 3 1

I Wiborgska försåden uti gården No 67 två rum, kök, tambur o. s. f. Närmare hos W. Beckers Enka. 3 1

DIVERSE.
 Herr Acholla har att afhenta i Colly som ifrån Lybeck via Helsingfors hit ankommit, hos W. Beckers Enka.

Se hit!
 Reskrifningar emottages i Marmästarens Bäckmans gård i öfra våningen, då Grönroos efterfrågas.
 Emedan min skoplågs försäljning från första instundande Januari öfvergår i annan mans hand, behagade alla, som der hålla för skuld, godhetsfullt stöbda densamme före utgången af detta år. W. Beckers Enka.

Att skridsko-jemte en mindre för barn lemplig kalkbana samt en vida större rarna parijong an foregående vinter, kommer att å Salakalanti vik uppåras, samt för ärade abonnenter hållas öppna alla dagar ända till instundande Mars månads utgång, med undantag af Onsdagar och Lördagar då banorna kostadsfritt upplåtas åt Folk-skoleelever och omedelad skolungdom. 2 2 1. Stenberg.

Ett ungt anspråkfullt fruntimmer skulle önska sig plats på ena sidan på söm, strykning eller att på Fron tillhandla i hushålls giron. På öm göres ej anspråk utan på ett väntigt bemötande; närmare underretelser erhållas hos Smeden F. Fagerman i nya Stadsdelen.

JULUTSTÄLLNING
 hos **Clouberg & Co.**

Stort urval af svenska och tyska barn- och ungdomsskrifter, med kolorerade plancher
 Nyare svensk, finsk och tysk literatur.
Rit- och Skriftematerialer, såsom cirtelbestick och färgglödr till olika priser, pastell färger, skrifböcker, griffeltaller, linealer, stålpenor, stålpenasskalf m. m.
Skriftporföljer och papeterier.
 Schack-, damm- och dominospel, m. fl., och bilder till ihopläggning.
Bilderark m. m.

Weinachts-Ausstellung.

Beginnt am 13. d. W. Vorzugsweise zu empfehlen **Wannkonfect**, Cartonagen und **Zurpriesen** in reicher und geschmackvoller Auswahl vorhanben.
 Den 21., 22., 23. und 24. große Auswahl von Gebäcknissen, wie **Pyramiden, Wafen, Kullhörner, Körbe, Kuchen, Wienkörbe** und Wiener Marzipan. Bestellungen werden prompt ausgeführt.
E. Wild,
 Conditior.

Wiborg. N. A. Zilliac tryckeri. — Imprimatur: A. E. Moden.

Lähde: digi.kansalliskirjasto.fi

Kuvassa 1 on Wiborgs Tidning -lehden numero aikajakson alusta eli vuodelta 1865. Se osoittaa kilpailuasetelman kahden kirja- ja kirjoitustuotteita kaupanneen liikkeen, *Clouberg & Co.*:n ja *A. Falckin* välillä. Jotain kertoi tuolloin ilmoituksen koko sekä se, miten usein liike lehdissä ilmoitti. Huomionarvoista oli myös Carlin pojan Oscar Cloubergin nimellä mainostetut erilaiset sekalaiset tuotteet, kuten vaatteet ja asusteet. Ilmoittelu kuvasti hyvin myös ilmoitusten kategorisoinnin vaikeutta – usein tuotteet eivät olleetkaan lokeroitavissa vain yhteen ”koriin”. Kiinnostavia ajanjakson alkupuolelle tyypillisiä luksustuotteita olivat *Mendynenin* hajuvedet, joskin niin kutsuttujen ylellisyystuotteiden esiintyvyys ei järin suurta ollutkaan.

Sanomalehtimainostamisen funktiota pystyi lähestymään kahtalaisesti. Yhtäältä mainokset saattoivat edustaa uusia tuotteita tai itse kauppiaita, joita pyrittiin ajamaan sisään markkinoille. Se oli mahdollisuus erottua kilpailijoista. Toisaalta kauppailmoitusten tuotteiden listaaminen ei välttämättä aina ollut tällä tavoin ajateltu tai suunniteltu asia. Saattoi olla, että tuotteet, jotka ilmoituksiin valittiin, päätettiin ottaa mukaan ennemmin informatiivisessa mielessä kuin uutuustuotteiden sisään ajamisen tarkoituksessa.⁴⁵ Yhtä kaikki oli niin, että paljon mainostettiin erilaisia tuontituotteita siitä riippumatta, olivatko ne luksustuotteita vai välttämättömyshyödykkeitä. Kaupat mainostivat paikoin tuontikalaa siinä missä tupakkaa tai alkoholiuomiakin. Merkille pantavaa oli kuitenkin, että vaikkapa suolaa ja sokeria ei juuri ollenkaan mainittu ilmoituksissa, mikä saattaa osaltaan viitata tietynlaiseen erottumisen intressiin valitulla ilmoitussisällöllä.

Valittu sanomalehtiaineiston otos onkin nähtävä omassa kontekstissaan – mainokset kuvasivat hyvin niitä tuotteita ja palveluita, joita kuluttajille tarjottiin. Niinpä teollisuuden yritykset ja vastaavat, kuten sahatavaran tuottajat, jäivätkin tässä tutkimuksessa jokseenkin sivuosaan, koska tutkimuksessa painottuvat sanomalehtiaineistot. Tunnistamalla lähdeaineiston rajoitteet voidaan tässä yhteydessä kuitenkin pitää oikeutettuna kuluttajamarkkinaa korostavaa lähestymistapaa, sillä se oli keskeinen osa sanomalehdissä ilmoittamisen pääasiallista funktiota eli nykytermein mainostamista. Mainosten tarkoituksena oli pitkälti jo tuolloin myynnin ja siten kannattavuuden kasvattaminen, mikä mahdollistui nostamalla näkyvyyttä informatiivisen sisällön avulla.⁴⁶

⁴⁵ Vertaa Murhem 2016, 494–496. Erilaiset syyt vaikuttivat mainostamisen taustalla, mutta myös Ruotsissa lainalaisuudet mainostamiselle ja mainosten sisällölle vertautuivat jossain määrin tämän tutkielman vastaaviin.

⁴⁶ Murhem 2016, 499. Ilmoittelu ei toisaalta välttämättä kertonut ilmoittajan menestymisestä.

2. YHTEISKUNNALLINEN, POLIITTINEN JA LIIKETOIMINNALLINEN MUUTOS 1800-LUVUN JÄLKIPUOLISKON VIIPURISSA

Luvussa kuvataan niitä yhteiskunnallisia, poliittisia ja liiketoiminnallisia muutoksia, jotka muodostavat pohjan tutkimuksen tarpeellisuudelle sekä muuttuvan liiketoiminnan kentän ymmärtämiselle. Paikallinen elinkeinoelämä muutoksineen oli luonnollisesti yhteydessä juridisiin uudistuksiin ja yleiseen kehitykseen yhteiskunnassa. Onkin olennaisen tärkeää tarkastella uudistusten yhteyttä muun muassa liiketoiminnan aloihin, niiden uudistumiseen sekä uusien alojen muodostumiseen.

2.1. Yhteiskunnan liberalisointi ja sen vaikutus 1860–1880-lukujen kaupankäyntiin

Ajanjakso 1850–1860-luvuilta lähtien oli monenlaisten uudistusten aikaa. Aleksanteri II astui valtaan tsaarina vuonna 1855 ja aloitti yhteiskunnan liberalisoinnin keisarikunnassa, mikä näkyi Suomen alueella esimerkiksi valtiopäivätoiminnan aktivoitumisena, oman rahan eli markan käyttöönottona ja kaupankäynnin rajoitusten purkamisena. Aleksanteri II ansiota olivat jossain määrin myös suomalaisen kansalaisyhteiskunnan pohjan luominen, kirkollisen toiminnan erottaminen koulutuksellisesta, koulutuksen kehittäminen sekä kunnallisen ja oikeudellisen toiminnan uudistaminen.⁴⁷ 1800-luvun jälkipuolisko toi lisäksi mukanaan uudenlaisen vaiheen Suomen alueella säätyjaon asteittaisen purkautumisen myötä.

Aikalaistapahtumista kunnissa voidaankin puhua vallan uusjakona ja yleisenä demokratisoitumisena. Se oli seurausta niin kunnallisuudistuksesta kuin taloudellisesta ja poliittisesta konservatiivisuudesta luopumisesta esimerkiksi porvarisoikeuksien lakkauttamisen myötä 1883. Ajalle omaleimaista olikin ammattiin alkamisen ehtojen uudelleen muotoilu, kun asianajajat, kauppiat ja muut yrittäjät valloittivat perinteisen virkamieskunnan tehtävät myös porvarissäädyn valtiopäiväedustuksessa.⁴⁸ Poliittisille

⁴⁷ Klinge 2008. Vertaa kaupunkien ja kunnallishallinnon tasolla Kuusanmäki 1983: Monissa keskeisissä kaupungeissa, kuten Viipurissa, oli vielä 1800-luvun loppuun saakka pitkä jatkumo esimerkiksi ruotsalaistaustaisten ja ruotsinkielisten poliittisen vaikutusvallan osalta.

⁴⁸ Karonen, Frigren, Suodenjoki & Haapala 2023, 320.

uudistuksille ja muutoksille yhtäaikainen ilmiö oli teollisuuskapitalismiin siirtyminen, joka merkitsi samalla muutosta pois päin vuosisadan alkupuolta paremmin kuvanneesta merkantilistisesta kapitalismista.⁴⁹

Vuonna 1868 luovuttiin ammattikuntalaitoksen monopolista, mikä merkitsi sitä, että kaupankäynnin harjoittaminen helpottui ajatellen pienkauppiaaksi ryhtymistä ja kauppaluvan saantia. Kuitenkin vasta 1879 säädettiin uudelleen elinkeinovapaudesta siten, että teoriassa kenellä vain oli mahdollisuus päästä kauppiaaksi.⁵⁰ Käytännössä uutta virallista ja epävirallista sääntelyä ilmaantui kuitenkin uusien ammattien myötä, jolloin erilaista sosiaalista, inhimillistä ja taloudellista pääomaa tarvittiin liiketoiminnassa menestymiseen, kuten asia oli jo pitkään ollut.⁵¹ Tämän työn aikarajauksella saatettiin alkaa puhua tukkukaupan ja vähittäiskaupan erottautumisesta toisistaan, mikä merkitsi kaupan kirjon monipuolistumista. Tähän muutokseen ja liberalisointiin yhdistyi osaltaan kaupan tuottavuuden kasvu kansalaisten vähittäisen hyvinvoinnin ja varallisuuden kehityksen myötä.⁵² Tuotteiden kirjon kasvu otti aikansa, eikä vielä 1860-luvulla ollutkaan kovin yleistä, että sama ilmoittaja mainosti esimerkiksi niin alkoholia kuin elintarvikkeita yhdessä ilmoituksessa.⁵³

Toinen keskeinen piirre aikalaistaloudessa oli kaupallisen pankkitoiminnan eli liikepankkien synty ja rahoitusalan uudistuminen. Muutoksen kärjessä oli Yhdyspankki, joka vuodesta 1862 alkaen oli keskeinen tekijä rahoituselämässä. Alansa uudistajana se heijasti myös aikalaismarkkinoiden tilannetta, jossa uudet ja vanhat yrittäjät tarvitsivat lainaa vapautuvassa toimintaympäristössä. Vanhat säästöpankit eivät riittävällä tehokkuudella kyenneet vastaamaan elinkeinoelämän kysyntään. Ensin Hackmanin kauppahuone ja sittemmin Carl Clouberg sekä Paul Wahl olivatkin kaikki mukana pankkialalla, mikä voidaankin nähdä osoituksena yhteydestä liike-elämän ja pankkialan välillä yhtäältä henkilökohtaisen urakehityksen ja toisaalta liiketaloudellisen strategian tasolla.⁵⁴

⁴⁹ Ojala & Karonen 2006, 101, 106; Mauranen 1981, 186.

⁵⁰ Esimerkiksi Wolff 2014, 279–280; Mauranen 1981, 195.

⁵¹ Ojala & Karonen 2006, 99; myös Mauranen 1981, jossa hän kertoo kauppiaan pätevyysvaatimusten sääntelystä. Näyttää siltä, että muuttuva tilanne ryhtyä kauppiaaksi näkyi alueellisesti eri tavoin. Maalla ja kaupungissa sääntelyn purkamisen aikataulu erosi. Suvun merkitys kaupassa menestymisessä oli silti paikallisesti suuri aineistonikin valossa.

⁵² Esim. Kekkonen 1987, 339; kauppojen eriytymättömyydestä Hjerpe & Mauranen 1990, 165.

⁵³ Vertaa Wiipurin Sanomat, joulukuu 1885, jolloin F. W. Mielck teki sekatarvakauppaa ja mainosti usein alkoholeja ja norjalaista silliä; myös esim. Ilmarinen, marraskuu 1880, jolloin H. Makkonen mainosti mm. tuontiviinejä sekä juusto- ja kalatuotteita.

⁵⁴ Kauppahuoneiden osalta Tigerstedt 1952, 221–227.

Ilmoitusten ja ilmoittajien määrä lisääntyi 1860-luvulta 1880-luvulle tultaessa jonkin verran, mutta vaihtelu oli paikoin suurta sanomalehtien välillä. Täytyy myös huomioida, että keskiarvoa on nostanut epäselvien ja muiden ilmoitusten sisällyttäminen ilmoitusmääriin. Keskimäärin vuoden 1865 lehdessä oli yhtä lehtinumeroa kohden 13 ilmoitusta marras-joulukuun aikana. Uudempana julkaisuna sanomalehtikentälle ilmestynyt suomenkielinen Wiipurin Sanomat sisälsi vastaavilla rajauksilla yli 15 ilmoitusta lehteä kohden vuonna 1885. Osa kasvusta selittyy sillä, että yhä yleisemmin sama toimija jätti lehteen useamman ilmoituksen, jotka on laskettu tässä tutkimuksessa erikseen. Valintaa tukee se, että näin toimiessaan ilmoittaja lisäsi todennäköisesti myös näkyvyyttään. Lukujen tulkintaan on kuitenkin sisällytettävä tietty varauksellisuus johtuen siitä, että yksittäisten ilmoitusten vaihtelevaa kokoa ei ole näissä laskutoimituksissa huomioitu. Lehtien välinen vaihtelu oli suurta sekä eri julkaisujen että julkaisuajankohdan suhteen: Suomenlehti sisälsi vuonna 1872 keskimäärin alle 10 ilmoitusta lehteä kohden, siinä missä Östra Finlandin ilmoitusmäärät jäivät noin kahdeksaan.

1880-luvulle tultaessa lehtien etusivuille alkoi puolestaan ilmaantua suurikokoisiakin ilmoituksia. Esimerkiksi kuvassa olleen lehden etusivulla ilmoittivat varatuomari, asianajaja Ossian Karsten, arkkitehti Jac. Ahrenberg sekä kultaseppä W. Porthan. Pysyvyyttä esiintyi taas siinä, että usein samat henkilöt ilmoittivat etusivulla kuukausittain lehtinumerosta toiseen. Näin oli myös neljännen sivun ilmoituksissa, mutta siellä kertaluontoisten, vaihtuvien ilmoitusten määrä oli suurempi. Tyypillistä koko aikavälin julkaisuille oli, että viimeisen sivun mainosten kokonaismäärä oli yleensä selvästi suurin.

Liberalisointi merkitsi myös muutoksia kielessä: käsitteellisesti voitiin puhua kauppiaista porvariston sijaan. Kauppias- ja kauppa-termit ovat käytännöllisiä myös siitä syystä, että ne rajaavat selvemmin sitä toimintaa, jota tässä tutkielmassa käsitellään. Suomenkielisten sanojen lisääntyminen kielen kehittyessä yhdistyi näin ollen aikalaistodellisuuteen ja historialliseen murrosvaiheeseen suomalaisessa kaupassa. Tärkeää on tietysti pitää mielessä kehityksen vaihtelevuus ja alueelliset erityispiirteet: esimerkiksi kauppiaita ja näiden oikeuksia luokiteltiin autonomian alkupuolella hieman eri tavoin eri paikkakunnilla.⁵⁵ Muutos ja pysyvyys olivat myös päällekkäisiä ja limittäisiä, mikä näkyi esimerkiksi kauppahuoneiden roolissa merkantilistisen ja teollisuuskapitalismin vaihteessa. Vaikka kauppahuoneiden merkitys osaltaan muuttui ja vähenikin, säilyttivät ne asemiaan pääoman haltijoina ja

⁵⁵ Esim. Mauranen 1981, 188. Toisaalta hän huomauttaa vuoden 1850 asetuksesta, jolla tarkennettiin alueittain vaihtelevaa kauppiasantutkimuksen sisältöä: Mauranen 1981, 195.

sijoittajina.⁵⁶ Tällä oli merkitystä liiketoiminnan aloitusvaiheessa muun muassa teknologian, tuotannon ja tilojen mahdollistamisen kannalta.

Olenainen osansa elinkeinoelämässä oli yhtäältä käsityöllä ja teollisella käsityöllä, joka merkitsi teollista toimintaa, jossa työntekijöiden määrä rajoittui enintään viiteen. Käsityö näkyi lehti-ilmoittelun saralla etenkin värjärin töissä sekä toisaalta leipomopuolella, jossa saksankielinen perintö oli vahva ainakin nimistöä katsottaessa.⁵⁷ Elinkeinoelämälle kuten yksilöllekin käsityö oli samalla kaupankäyntiä siinä missä sekatarvakauppakin. Itsenäiset yrittäjät eli käsityöläismestarit toimivat työssään sellaisen ammattitaidon pohjalta, joka soi heille arvostuksen yhteisössään.⁵⁸ Mikä merkittävää, vaikuttivat käsityöläiset teollistumisen murrosvaiheeseen omalla toiminnallaan esimerkiksi teknologian käyttöönottajina.

Sanomalehtien mainostila ei tuokaan tämän ryhmän merkitystä täysin oikeutetussa määrin esiin ajatellen elinkeinoelämän todellisuutta.

Kaupankäynnistä suuri osuus oli 1800-luvun alkupuolella vielä kauppahuoneilla, jotka saivat tyypillisesti nimensä perustavan suvun mukaan ja olivat käytännönläheinen ratkaisu, sillä esimerkiksi osakeyhtiöitä ei saanut ennen 1860-lukua perustaa.⁵⁹ Kauppahuoneet olivat usein monialaisia yrityksiä, jotka operoivat runsaasti pääomaa vaativilla sektoreilla, kuten laivanvarustuksessa tai pankki- ja vakuutuslalla. Valitulla tarkasteluvälillä kauppahuoneita tai niihin rinnastettavia toimijoita ilmoittajien joukossa olivat ainakin *Hackman & Co*, *Rosenius & Sesemann*, *Paul Wahl & C:o*, *Starckjohann & C:o*, *Rundgren & Södermann*, *Lydecken & Harling*, *Tschusoff ja Sapetoff*, *Westerling ja Borenus* sekä *Bandholtz & C:o*. Mikä olennaista, toimivat edellä mainituista nimistä suurin osa vakuutusyhtiöiden agentteureina eli asiamiehinä ja toimipisteinä laajemmille keisarikunnan sisäisille tai kansainvälisille yhtiöille. Emoyhtiöt harjoittivat usein palo- ja henkivakuutustoimintaa sekä muulle pääomalle tarjottavaa vakuutustoimintaa Venäjän lisäksi esimerkiksi Isossa-Britanniassa.⁶⁰

⁵⁶ Kauppahuoneiden roolista ja suurosakkuudesta Suomen Yhdys-Pankin perustamisprosessissa 1860-luvulla: Kuusterä 1981, 383, 387. Kauppahuone Hackman sijoitti myös Viipurin Konepajaan: Tigerstedt 1952, 147.

⁵⁷ Katso Wiborgs Tidning joulukuussa 1865. Leipomoiden rooli korostui luonnollisesti sesongin hengessä, jolloin yhdessä lehdessä ilmoitti usein 2–3 toimijaa. Myöhemmin osuus ei tosin ollut yhtä suuri.

⁵⁸ Hjerpe & Mauranen 1990, 164.

⁵⁹ Ojala & Karonen 2006, 101.

⁶⁰ Yhtiöitä Britanniasta olivat ainakin *Northern Assurance Company* sekä *North British and Mercantile*, Venäjältä Pietarilainen palovakuutusyhtiö ja Venäläinen henkivakuutusyhtiö (suom.). Agentuurien asiamiehet olivat järjestyksessä *Herm D. Kröger*, *Hackman & Co*, *Bandholtz & C:o* sekä *W. von Karm* (marras-joulukuussa 1865). *Rosenius & Sesemann* tarjosi puolestaan toimipisteen saksalaiselle palovakuutusyhtiölle.

Näyttää siltä, että kauppahuoneiden merkitys jäikin Viipurissa 1860-luvulla vähäiseksi niin sekatavara- kuin erikoiskaupassa sanomalehtien mainostilassa mitattuna. Kauppahuoneiden ja näiden muodostamien verkostojen pohjalta muodostunut teollisuus ei vain juuri tule esiin, sillä puujalosteet menivät vientiin.⁶¹ Lisäksi vuosisadan puolella välissä ominaista oli vielä yleisestikin erikoiskaupan tiivistyminen apteekkiin ja kirjakauppaan, mikä vallitsi osaltaan myös 1860–1870-lukujen Viipurissa.⁶² Luonteenomaista kaupalle olivat ulkopaikkakuntalaiset tuottajat esimerkiksi alkoholin ja tupakan saralla. Tuotteiden alkuperä ei näin paikantunutkaan aina Viipuriin. Edelleen komissiokaupan myötä saatettiin savukkeita, sikareita tai paloöljyä myydä haaraliikkeen välityksellä. Esimerkiksi luksustuotteita, kuten vahvempia alkoholeja ja hajuvesiä tuotiin luonnollisesti ulkomailta. Samoin hedelmiä ja elintarvikkeita, kuten kalaa, hankittiin muualta.⁶³ Tuotteiden valmistajat ja alkulähteet ylipäätään ovat aineistossani kuitenkin sivuosassa johtuen lähdeaineiston valinnasta.

Oleellista on ymmärtää konteksti, jossa elinkeinovapauden myötä ammattikuntalaitos menetti monopolinsa ja alalle tulon sääntelyä purettiin. Käytännössä uusien yrittäjien toimintamahdollisuuksia rajoittivat kuitenkin muun muassa erilaiset kysyntätekijät sekä sosiaalisen pääoman eli esimerkiksi verkostojen puute.⁶⁴ Verkostoitumista oli osaltaan myös asiamiesverkoston luominen kustantamoiden näkökulmasta. Kirjakauppa-alalla taas esimerkiksi suhteiden ylläpito kustantajien ja eri asiamiesten sekä tietysti asiakkaiden kanssa korostuivat.⁶⁵ Pääomaa tarvittiin lisäksi yleisen ja erityisen osaamisen ja vaikkapa kielitaidon muodossa: ruotsin kieli oli keskeinen kaupan palvelukieli Helsingin ja Viipurin kaltaisissa kaupungeissa. Samoin taloudellinen pääoma oli jotakin kautta järjestettävä, jonka puute vaikeutti tietysti markkinoille murtautumista.

Aiemmassa tutkimuksessa on kauppiaiden määrää selvitetty esimerkiksi kauppiasluetteloiden, suostuntaveroluetteloiden ja kauppakalenterien avulla. On esitetty, että Viipurissa kauppiaiden ja alempien porvareiden eli niin kutsuttujen suomalaisten porvareiden määrä olisi ollut 67 vuonna 1849 ja 78 vuonna 1875.⁶⁶ Vielä vuoden 1868 uudistus ei vaikuttanut heti kaupungin kauppiaskunnan kokoon. Toisaalta elinkeinon suhteutetut

⁶¹ Tuotannon rakenteesta ja kehityksestä makrotasolla katso Heikkinen & Hjerppe, 1986.

⁶² Poikkeuksena kauppahuoneista Starckjohann & C:o, joka toimi merkittävänä tavaratalona vielä 1900-luvulla. Katso pienkaupasta ja erikoiskaupan vähäisyydestä Hjerppe & Mauranen 1990, 165.

⁶³ Kalastusmahdollisuuksista huolimatta kalan tuonti oli 1870-luvun jälkipuoliskolta lähtien nousussa, vienti laskussa: SVT II 1890, 67. Myös Viipurissa ilmoiteltiin norjalaisesta kalasta.

⁶⁴ Verkostot rakentuivat myös eri tavoilla poliittisin perustein: esimerkiksi Viipurin kunnallisneuvostoon pyrki paljon kauppahuoneiden jäseniä vuonna 1875; katso Östra Finland, 6.12.1875.

⁶⁵ Hakapää 2008, 86–88, 371, kustantamoiden osalta 233–234.

⁶⁶ Mauranen 1981, 187 ja *Taulukko 1*.

väestölaskelmat osoittavat huomattavan, yli 10 % väestöosuuden kaupassa ja muissa ”erinäisissä elinkeinoissa”. Nimenomaan näiden jälkimmäisten elinkeinojen osuus nousi merkittävästi ajanjaksolla 1870–1890, mikä kertoi osaltaan elinkeinoelämän monipuolistumisesta ja rakennemuutoksesta.⁶⁷ Kauppahuonetoiminnan osalta oli olennaista, että kauppaa harjoitettiin myös kaupungin rajojen ulkopuolella asiamiesten välityksellä. Viipurilaisille yrityksille keskeinen ulkomaankauppa-alue oli Iso-Britannia, josta löytyi yhteistyökumppaneita esimerkiksi Hackmanille. Niin ikään Lydecken & Harling -toiminimi teki yhteistyötä britannialaisten sekä saksalaisten kanssa, minkä vakuutusilmoitukset osoittavat.

2.2. Teollisuuden ja kaupallisen elämän muutos kauppahuoneiden ja uusien yrittäjien ajamana

1800-luvun lopulla elinkeinoelämän monipuolistuminen toi uutta nostetta alueen talouteen ja kaupankäyntiin. Panimotuote- ja elintarviketuotekauppa olivat esimerkkejä, jotka näkyivät laajalti aineistossa. Kaikilta valituilta vuosilta on havaittavissa alkoholi- ja elintarvikealan mittava kokoluokka. Ilmiö ei ollut vain paikallinen, vaan enemmän yleistä kehitystä kuvaava: välttämättömyyshyödykkeiden kysyntä kohtasi nautintohakuisen kulutuksen, joka mahdollistui elintason nousun myötä. Niin kutsuttu siirtomaantavarakauppa oli osoitus nautintoaineiden, kuten brasilialaisen kahvin, kysynnästä. Muita artikkeleja ulkomaankaupassa olivat muun muassa sikuri, sokeri ja tupakka. Sikuria ja tupakkaa tuotiin paljon Venäjältä.⁶⁸

Venäjälle vietiin Suomesta muun muassa puutavaraa, rautatavaraa, suolattua ja tuoretta kalaa sekä voita. Viipurista vietiin varsinkin puutavaraa ja kalaa. Toisaalta Viipurille omaleimainen poikkeama kaupunkien keskiarvoon oli se, että arvossa eli markoissa mitattuna Englanti oli Venäjää keskeisempi vientimaa 1860-luvulta eteenpäin.⁶⁹ Viipurin sijainti mahdollisti hyvän pääsyn kansainvälisille vesille, sittemmin rautatien helpottaessa kulkua suuriruhtinaskunnan

⁶⁷ SVT VI 24 (2), 209. Vertaa Ruuth 1908, esim. 896–898.

⁶⁸ SVT I 1872, 20–21, 93. Katso lisäksi Kaukiainen 2006, 133 (lähteenä Vattula 1983). Poikkeama keskiarvoon tuontipuolen määrissä oli puolestaan se, että kahvia tuotiin Viipuriin 1866–1870 sokeria enemmän.

⁶⁹ SVT I 1872, 64–65.

ja Pietarin välillä.⁷⁰ Vesireittien saralla sisävesipurjehdus oli suomalaiselle kalustolle kaiken kaikkiaan helpompaa ja siksi kasvussa. Vaivattomampi pääsy kotimaan markkina-alueille ja ruukeille oli avautunut vuonna 1856 valmistuneen Saimaan kanavan ansiosta.⁷¹

Mainokset siis olivat yksi osoitus ulkomaankaupan merkityksestä kuluttajalle ja tämän kulutusmahdollisuuksille luksustuotteiden ja muiden tuontituotteiden muodossa, joista mainittakoon esimerkiksi hajurvedet, alkoholit ja tekstiilit. Monia tuotteita toki tehtiin myös Viipurin seudulla ja muilla paikkakunnilla – kuten käsityöartikkeleja. Sekatavarakauppojen ohella edelleen niin sanottu erikoistuotteen kauppa nousee esiin. Näiden erona voidaan pitää erikoistumista usein jonkinlaiseen jalostettuun tuotteeseen. Joka tapauksessa kummatkin liikkeet olivat usein niitä, joiden mainoksia oli sanomalehdessä jopa useita yhtä toimijaa kohden. Tuotteita oli tarjolla paitsi kaupoissa, myös niiden alkulähteillä: vuonna 1870 alkoholia mainostivat itse viina- ja likööri tehtaat, kuten *Tschusoff & Sapetoff* Uudenportinkadulla sekä tukkukauppias *W. Rothe* Thesleffin ja Kaluginin tilalla, Pietarin esikaupunkialueella.⁷²

1850–1860-luvulta käynnistyneen kaupan sääntelyn purkautumisen ja elinkeinoelämän murroksen yhdistää Kai Hoffman artikkelissaan luovutetun Karjalan tukku- ja vähittäiskaupasta. Tuonnin rooli oli olennainen tukkukaupassa sen vuoksi, että merkittävä osa kauppojen tuotteista niin maaseudulla kuin kaupungeissa oli siirtomaatavaraa.⁷³ Esimerkiksi Dippelin ja Alfthanin suvut hankkivat siirtomaatavaraa myyntiin 1800-luvun loppupuolella. Onkin nähtävissä, että eri suvut, jotka olivat vahvasti yrityshenkisiä, olivat usein monialaisia ja läsnä teollisuudessa, kaupassa sekä vakuutusyhtiöiden toiminnassa. Asian todentaa myös mainosaineisto, joka osoittaa tiettyjen perheiden toistuvuuden eri alojen ja tuotteiden mainoksissa. Useat menestyneet suvut olivat muuttaneet kaupunkiin esimerkiksi Saksasta 1700–1800-luvun kuluessa.

Tukku- ja vähittäiskaupan ohella alueellisesti merkittävää oli tehdastoiminta ja sahateollisuus, johon viipurilaiset kauppahuoneet panostivat. Parhaimmillaan viipurilaisten liikkeiden alla

⁷⁰ Esim. STV 1879, 25–26. Viipurin läänin kauppalaivasto oli huomattavan kokoinen, tosin purjelaivapainotteisesti. Sitä vastoin höyrylaivat olivat pitkään lähes erikoisuus. Vertaa Tigerstedt 1952, 144–151.

⁷¹ Merenkulusta 1870–1880-luvulla katso SVT II 1890, 97–99. Saimaan kanava oli hyödyksi kauppahuoneille: esim. Talka 2009, Tigerstedt 1952, eri osin.

⁷² Wiborgs Tidning 2.11.1870 ja 5.11.1870. Tschusoff & Sapetoffin tuotteina mm. konjakki, rommi, liköörit ja paloviina. Mainosti myös Ilmarisessa useasti. W. Rothen tuotteina väkevät alkoholit.

⁷³ Hoffman 2019, 102–103.

tehtiin yli puolet koko maan sahojen tuotannosta 1860-luvun alussa.⁷⁴ Suuria toimijoita alalla olivat etenkin *Paul Wahl & Co.* ja *Hackman & Co.* Vuotta 1860 koskevien teollisuustilastojen valossa tehdastyypisessä toiminnassa olivat läsnä Viipurissa ainakin kauppahuone (yhtiö) *Alfthan*, tukkukauppias *W. Rothe*, kauppias *J. Dippel* sekä noin 10 muuta toiminimeä erinäisillä aloilla saippuan valmistuksesta sikuri- ja tupakkatehtaisiin.⁷⁵ Vähittäiskaupan vapautuminen ja palvelualojen muotoutuminen näkyivät lehtimainoksissa kuitenkin luonnollisesti teollisuustoimintaa enemmän. Sahateollisuudesta kauppahuoneet eivät mainostaneet paikallisissa sanomalehdissä, mihin vaikuttivat kaupankäynnin muoto ja sen kohde.

Liberalisoinnin ohella merkille pantava asia olikin kaupan, ulkomaankaupan ja teollisuuden suhde. Teollinen toiminta merkitsi valmistusta, toisin sanoen alkutuotannosta saatavan tai jo jalostetun raaka-aineen muuntamista tavaroiksi tai muuksi tuotteeksi.⁷⁶ Kauppa, etenkin erikoiskauppa, kehittyi teollisuuden aikaansaamana, joka puolestaan lisäsi vaihtoa ja tulojen kasvua. Teollisuuden merkitystä kaupalle korosti paitsi tuotteiden varianssin kasvu, myös tuotteiden absoluuttisen määrän kasvu. Tuotanto tehostui taas koneiden kehityksen ansiosta. Esimerkiksi kankaiden sekä ompelukoneiden valmistus kehittyi 1800-luvun jälkipuoliskolla siten, että niitä oli mahdollista tuottaa suhteellisen suuria määriä järkevin kuluttajahinnoin. Tehtaiden ja teollisen toiminnan kehitys oli siis yhteydessä kauppapaikkojen tuotevalikoimiin, mutta lisäksi esimerkiksi raaka-aineiden ja hyödykkeiden kuljetusmahdollisuuksiin.⁷⁷

Lehti-ilmoituksista nähdäänkin poikkileikkaus melko erilaisista toimijoista etenkin kaupan alalta ja tietyistä käsityö- ja palveluammattin tekijöistä. Vähittäiskaupan ja maakaupan perustamisen vapauduttua 1800-luvun jälkipuoliskolla voimasuhteet kaupassa muuttuivat jokseenkin pienemmille toimijoille edulliseen suuntaan. Vaikka esimerkiksi Starckjohann pysyi suurena toimijana rautakaupassa ja vähittäiskaupassa, eivät kauppahuoneet kuitenkaan dominoineet elinkeinoelämän monia alueita enää talouden liberalisoinnin alettua. Havaintoa tukee mainosaineisto, joka kertoo uusien ja vanhojen toimijoiden välisestä dynamiikasta

⁷⁴ Hoffman 2019, 100; Tigerstedt 1952, 61.

⁷⁵ Teollisuusjohtokunnan vuosikertomukset 1858, 1859 ja 1860 (1862); Hoffman 2019, 102. Hoffmanin mukaan Carl Rothe & Co. oli Viipurin johtavia vientiliikkeitä, Ferd. Alfthan puolestaan erikoistui sittemmin siirtomaatavaroiden tukkukauppaan.

⁷⁶ Heikkinen & Hjerpe 1986, 46–47. Teollisuustilastoinnista Tilastokeskuksen verkkosivut (14.1.2023): *Teollisuustilastoinnin taustaa*.

⁷⁷ Kauppahuoneet sijoittivat myös esimerkiksi kotimaiseen sikurin tuotantoon: Tigerstedt 1952, 54. Teollistuminen paransi vanhoja ja loi uusia logistisia yhteyksiä esim. rautateiden muodossa, jotka helpottivat kauppahuoneiden toimintaa. Teollistumisen vaikutuksista hyödykkeisiin: SVT II 1890, 69–70.

toimialoittain: esimerkiksi kirjakauppaa ja sekatavarakauppaa kävivät lähinnä muut kuin kauppahuonesuvut.

Toisaalta talouden rakennemuutos ei välttämättä tulekaan ilmi kattavimmin valitulla aineistolla, eikä se itse asiassa vielä tuolloin järin nopea ollutkaan. Uudenlaisten ammatinharjoittajien, kuten asianajajien, alkava ilmoittelu ajanjakson loppupuolella oli kuitenkin osoitus paikallisen tason elinkeinoelämän kehityksestä, joka edelsi makrotasolla merkittäviä kansantaloudellisia muutoksia. Empiriapohjaisen kasvututkimuksen osalta onkin muistettava, että siinä elinkeinoelämän muotoja käsitellään jälkikäteen muodostettujen kategorioiden valossa yleisellä tasolla, jolloin erityisemmät kaupan piirteet ovat sivuosassa.

3. VIIPURILAINEN ELINKEINOELÄMÄ SANOMALEHTI-ILMOITUSTEN NÄKÖKULMASTA

Luvussa tarkastellaan viipurilaista elinkeinoelämää kaupallisten ilmoitusten eli mainosten kautta havainnollistaen muun muassa liiketoiminnan aloja luokittelun avulla. Luvussa kuvataan yleistä trendiä Viipurin kaupallisissa ilmoituksissa aikavälillä 1865–1885.

Ajatuksena on havainnollistaa sitä muutosta ja jatkuvuutta, joka kerätyn aineiston avulla on mahdollista esittää sekä suhteuttaa sitä yhteiskunnalliseen kehitykseen ja teollistumiseen.

Viipurilainen ilmoittelu heijastelikin osaltaan laajempaa ja yleisempää kehitystä taloudessa ja kaupan muodoissa.

3.1. Kaupalliset ilmoitukset ja niissä mainostetut tuotteet

Eri toimialoista kirjakauppa ja erikoiskauppa laajasti ymmärrettynä edustivat huomattavaa osuutta mainoksista sekatarvakaupan lisäksi. Selittävinä tekijöinä olivat luonnollisesti yhteiskunnan perustarpeet ja ihmisten kysyntä. Erikoiskaupalla tarkoitan kaikkea sellaista kauppaa, joka kohdistui jalostettuihin tuoteryhmiin, joita ei ollut aivan yhtä selkeää luokitella kuin elintarvikkeita, alkoholia, tupakkaa tai vaatteita. Esimerkkejä erikoiskaupasta ovatkin asusteet, seinävaatteet, ruuti- ja sytytystuotteet sekä harvinaisempina muun muassa esineille tarkoitettut arkut. Jos tuotteita oli kaupan monia erilaisia (esim. paloöljy ja elintarvikkeet) samassa ilmoituksessa, olen käyttänyt sekatarvakauppa-termiä. Luokitukselle ominaiseksi piirteeksi on nähtävä sen suuntaa-antavuus, minkä vuoksi se on eräänä tulkinnan apuvälineenä ja mukana kuvailun systemaattisuuden ja kerätyn aineiston lajittelemisen tarkoituksessa.⁷⁸

⁷⁸ Luokittelusta ja taulukoinnista katso *Liitteet*.

Taulukko 3.1. Viipurilaisten sanomalehtien kaupallinen ilmoittelu tiivistetysti eräiden vuosien marras-joulukuulta 1860–1880-luvulla.

1. Sanomalehti:	2. Ilmoitusten kokonaismäärä:	3. Ilmoittajien kokonaismäärä*:	4. Yleisin ilmoittaja*:	5. Yleisin liiketoiminnan ala*:	6. Yleisin tuote / palvelu*:	7. Yleisin ilmoituksen kieli:	8. Ilmestymisvuodet, joilta lehtiä on valittu:
Wiborgs Tidning (N=24)	357	130	Clouberg & C:o; Oscar Clouberg	Vakuutusala; kirjakauppa	Vakuutukset; Kirjallisuus ja paperituotteet	Ruotsi	1865, 1870, 1875, 1880
Ilmarinen (N=25)	356	90	Clouberg ja kumpp.; Clouberg & K; Oscar Clouberg	Vakuutusala; kirjakauppa; sekatavarakauppa	Vakuutukset	Suomi	1870, 1880
Suomenlehti (N=8)	77	26	Clouberg ja kumpp.	Kirjakauppa	Kirjallisuus; Lehden tilaus	Suomi	1872
Östra Finland (N=33)	380	80	Starckjohann & C:o; J. F. Albrecht & C:o	Erikoiskauppa; elintarvikauppa	Esim. kalatuotteet	Ruotsi	1875, 1880
Wiipurin Sanomat (N=18)	286	75	F. W. Mielck & kumpp.	Sekatavara / elintarvikauppa	Esim. kalatuotteet ja alkoholit	Suomi	1885
Wiborgsblad (N=24)	268	83	Paul Wahl & C:o	Yksityinen / muut	Huoneistojen vuokraus	Ruotsi	1882, 1885

3*: toimijoiden nimien muututtua on nämä laskettu erikseen.

4*; 5*; 6*: useamman erottuessa muista, on merkitty yleisimmät ilmoittajat/alat/tuotteet ja palvelut, mutta yleisin ilmoittaja ei sisällä huutokauppoja.

Lähde: digi.kansalliskirjasto.fi

Taulukko 3.1 kuvaa sanomalehdistäni tekemään otokseen pohjautuvaa luokitusta sarakkeiden otsikoiden mukaisesti. Ilmoittajien kokonaismäärä tarkoittaa tässä sitä, kuinka monta eri ilmoittajaa valituissa lehdissä esiintyy. Liiketoimijoiden nimien vaihdokset on pyritty ottamaan huomioon siten, että nimen muuttumisen myötä ilmoitus on tulkittu kuuluvaksi uudelle ilmoittajalle (esim. *C:o* ja *kumpp.* -päätteiset ilmoittajat on laskettu erillisiksi, vaikka

alkunimi on sama). Eri ilmestymisvuosilta on näytteeseen valittu Wiborgs Tidning -lehden numeroita alkaen vuodesta 1865. Muut numerot ovat vuosilta 1870, 1875 ja 1880. Ilmarisen lehdet sijoittuvat puolestaan vuosille 1870 ja 1880. Muut lehdet ovat myös yhdeltä tai kahdelta vuodelta, joskin Wiipurin Sanomien ja Wiborgsbladet -lehden kohdalla asiaa selittää aikarajaus lehtien aloittaessa vasta 1884 ja 1882.⁷⁹

Lehtien ilmoittajiin ja ilmoituksiin on laskettu mukaan huutokauppaa ilmoittavat tahot huutokauppoineen. Paikoin huutokaupat lukeutuivat yleisimpiin ilmoituksiin aineistossa, joten ne nostavat ilmoitusmäärää. Niiden osuus eri ilmoittajien yhteenlasketuista ilmoitusosuuksista oli eräissä lehdissä 5–10 %, koska joissain lehtinumeroissa saattoi olla yli kolmekin huutokauppailmoitusta.⁸⁰ Huutokaupat olen huomionut myös siksi, että ne pitävät sisällään tietoa esimerkiksi konkurseista. Lisäksi olen laskenut ilmoituksiin mukaan sellaiset tapaukset, joissa ilmoitetaan haluttavan ostaa jotain tuotetta, sillä tämäkin on eräänlainen tunnettuuden lisäämisen muoto.⁸¹

On syytä luoda katsaus kaupallisten ilmoitusten jakaumaan myös lehtikohtaisella tasolla. Taulukosta 3.2 alkaen seurataankin eri lehtien ilmoitusten jakaumaa valituilta vuosilta purkamalla ilmoitusten kokonaisuus liiketoiminnan alakohtaisiin osuuksiin. Siten mahdollistetaan muutoksen näkeminen erityisesti ilmoittajissa ja ilmoituksissa tapahtuneen vaihtelun osalta.

Taulukko 3.2. Ilmarinen-lehden ilmoitusten toimialakohtainen jakauma vuosien 1870 ja 1880 välillä (9 + 16 = 25 lehtinumeroa).

Toimiala (ilmoitustyyppi)	1870-vuoden ilmoitusmäärät	1880-vuoden ilmoitusmäärät
Huutokauppa	4	16
Kirjakauppa	6	14
Vaatekauppa		14
Agentuuri / komissiokauppa		9
Sekatavarakauppa	11	20
Erikoiskauppa	1	53
Käsityö / Teollinen käsityö	3	25
Tupakkakauppa		7
Alkoholikauppa	8	10
Asuntokauppa	3	2
Elintarvikekauppa	2	4
Lehdistö	8	19

⁷⁹ Huomautukset taulukon 3.1 sarakkeista, katso *Liitteet*.

⁸⁰ Huutokauppamäärä oli merkittävä ainakin Ilmarisessa, Östra Finlandissa ja Wiipurin Sanomissa, mutta myös Wiborgsbladetissa aikarajauksen loppupuolella.

⁸¹ Suomenlehti, esim. 5.11.1872. Lydecken ja Harling halusi ostaa tuhkaa ja lasia, vuodenvaihteessa 1873–1874 myös laivoja: Suomenlehti 20.1.1874.

Valokuvaus		2
Terveysala		5
Pankki- ja rahoitusala		9
Vakuutusyhtiö / agenttuuri	18	46
Asianajopalvelut		12
Leipomoala		1
Yksityinen / muut kaupalliset ilmoitukset		21
Ostoilmoitukset	3	3
Ilmoitukset keskimäärin lehteä kohti	7,4	18,25
Yleisin ilmoittaja	W. Schaworonkoff	Oscar Clouberg; Clouberg ja kumpp.
Yleisin liiketoiminnan ala	Vakuutusyhtiön agenttuuri	Erikoiskauppa

Lähde: digi.kansalliskirjasto.fi

Taulukko 3.2 tuo esiin yleisimmät liiketoiminnan alat sekä ilmoittajat. Nämä eivät kuitenkaan välttämättä vastanneet toisiaan – etenkin vakuutusyhtiöiden lukuisa määrä laski yhtiökohtaista esiintyvyyttä aineistossa, mutta vastaavasti nosti alakohtaista kokonaisuutta. Aineisto on luokiteltu sisältölähtöisesti, mikä on vaikuttanut toteuttamiini valintoihin toimialakohtaisessa luokittelussa. Esimerkiksi kirjakaupat mainostivat paikoin sellaisia tuotteita, jotka on laskettu erikoiskauppaan. Myös sekatarvakaupan erottamisessa alkoholikaupasta ja erikoiskaupasta kohtasi saman seikan, sillä sekatarvakaupassa oli nimensä mukaisesti useita erilaisia hyödykkeitä.

Lehtinumeroiden kokonaismäärän vaihtelu johtui lehden ilmestymistiheyden kasvusta. Asia huomioiden voidaan taulukoista kuitenkin todeta, että keskimääräinen ilmoitusmäärä lehteä kohden yli kaksinkertaistui. Määriin on silti suhtauduttava varauksella muun muassa siksi, että sama ilmoittaja saattoi jättää useamman pienen ilmoituksen yhteen lehtinumeroon. Erityisesti sekatarvakaupan, elintarvikekaupan ja kirjakaupan harjoittajat, kuten *Oscar Clouberg*, toimivat näin. Yritysten takana vaikuttaneet isä ja poika Clouberg olivatkin ilmoitusten valossa keskeisimpiä liikemiehiä Viipurissa läpi 1860–1880-lukujen.

Aineistosta huomataan, että vuonna 1880 ilmoitettiin sellaisista palveluista, joista ei 10 vuotta aiemmin vielä juuri tiedotettu. Tällaisia olivat vaatekauppa, komissiokauppa, sekatarvakauppa, tupakkakauppa, valokuvaus, terveysala, pankki- ja rahoitusala, asianajopalvelut, leipomoala sekä muut ilmoitukset. Liiketoiminnan kentällä ne olivat silti olemassa jo aiemmin, kuten *Wiborgs Tidning* -lehden aineisto vuodelta 1865 kertoo. Kaiken kaikkiaan liiketoiminta ja ilmoittelu yleisesti ottaen monipuolistuivat 1870–1880-luvun kuluessa, vaikkakaan ei voida poissulkea ilmoitusten jättämiseen vaikuttaneita erilaisia

tekijöitä, jolloin ilmoittelu ei välttämättä heijastanut liike-elämän koko kenttää. Ilmoittelu oli myös paikoin kasvussa lehtinumeroa kohti katsottuna. Uusia kaupanalan yrittäjiä ilmaantui myös, kun J. F. Ulbrecht & C:o avasi liikkeensä vuonna 1870.

Östra Finland -lehti oli taas aktiivinen 1870-luvulla, joten olen luokitellut vuoden 1875 näytteen alla olevaan taulukkoon 3.3. Varsinkin sekatavara- ja erikoiskaupan ero oli hankala muodostaa, sillä luvut koostuivat pitkälti Starckjohann & C:o -yhtiön kenkä- ja luistinilmoituksista. Eräille toimijoille oli tyyppillistä jättää paikoin useita ilmoituksia, mikä tarkoitti kokonaismäärän nousua tavallisesti juuri erikois-, elintarvike- sekä sekatavarakaupassa. Ilmoitusten enemmistö jakautui melko pienen ilmoittajajoukon kesken.

Taulukko 3.3. Östra Finland -lehden ilmoitusten toimialakohtainen jakauma marras-joulukuussa 1875 (27 lehtinumeroa).

Toimiala (ilmoitustyyppi)	Ilmoitusmäärä	Yleisin ilmoittaja
Agentuuri- / komissiokauppa	8	Oscar Clouberg
Asuntokauppa	12	Kaupunginarkkitehti Fr. Odenvall
Elintarvikekauppa	30	J. F. Albrecht & C:o
Erikoiskauppa	43	Starckjohann & C:o
Huutokauppa	25	Viipurin kaupungin huutokauppakamari
Kirjakauppa	11	Toimitus / Suomalaisen kustantajayhdistyksen toimipisteet
Konepaja	1	Porin konepaja
Korukauppa	6	A. Hagelberg; A. Sjöberg
Käsityö	3	Alex Parker
Laivaliikenne	4	Johan Silven; Rundgren & Södermann
Lehdistö	13	G. W. Wilen & C:o; Wasabladet
Leipomo	7	Kondiittori Chr. Andrea
Ravintola	1	A. Lindström
Sekatavarakauppa	6	Starckjohann & C:o
Torikauppa	1	-
Vaatekauppa	3	G. A. Ahrenberg

Vakuutusyhtiö / agentuuri	41	Vakuutusosakeyhtiö Kaleva / Victor Hoving
Yksityinen / muut	4	Anonyymi
Epäselvä	1	-
Ilmoitukset yhteensä	220	

Lähde: digi.kansalliskirjasto.fi

Yksi aikarajauksen uusimmista julkaisuista, Wiborgsbladet, mahdollisesti puolestaan 1880-luvun lehtien vertaamisen muihin lehtiin. Taulukossa 3.4. luokitellaan toimialakohtainen jakauma marraskuussa 1882. Taulukot 3.3 ja 3.4 eroavat siinä, että arkkitehtuuriala ja asianajopalvelut eivät olleet vielä nostaneet päätään aineiston valossa vuonna 1875. Tuolloin puolestaan elintarvikealan esiintyvyyttä kohottivat esimerkiksi hedelmä-, kala- ja pastatuotteista ilmoittaminen. Erikoisuutena kaksi kilpailevaa koruliikettä ilmoittivat tarjonnastaan kaupungissa.

Huomionarvoisia ”uutuuksia” vuonna 1882 olivat puolestaan kirjoitustunnit sekä terveystuotteet eli lääkkeet ja hoitotuotteet, joista muodostuivat opetus- ja terveysala. Jatkuvuutta ja yhteisiä piirteitä julkaisujen välillä oli silti lukuisia – alkaen mainosten keskittymisestä viimeiselle sivulle. Lehdet olivat useimmiten nelisivuisia, joten ilmoitusmäärät pysyivät jokseenkin samassa mittaluokassa.

Taulukko 3.4. Wiborgsbladet-lehden ilmoitusten toimialakohtainen jakauma marraskuussa 1882 (18 lehtinumeroa).

Toimiala (ilmoitustyyppi)	Ilmoitusmäärä	Yleisin ilmoittaja
Arkkitehtuuri	2	Arkkitehdit Georg Schreck ja C. R. Rosenberg
Asianajopalvelut	3	Asianajaja Alfred Norrmén
Elintarvikekauppa	2	J. F. Albrecht & C:o
Erikoiskauppa	14	Herman Lydecken
Huutokauppa	24	Viipurin kaupungin huutokauppakamari
Käsityö / Teollinen käsityö	3	M. Lehtinen
Lainaaminen	4	Rahatoimikamari / Oscar Clouberg
Laivaliikenne	10	Alexander Heyno

Opetusala	11	Hovikalligrafi Andersson
Ostoilmoitukset	1	Leon Lindblad
Pankki- ja rahoitusala	1	Vexlings-Kontor
Sekatavarakauppa	19	Bruno Becker & C:o
Terveysala	3	Professori Dr Albert
Tupakkakauppa	1	H. Nordgrén / Hjeltin viinikauppa
Vaatekauppa	10	P. Antonoff
Vakuutusyhtiö / agenttuuri	2	Suomen kaupunkien palotukiyhtiö / Paul Wahl & C:o konttori
Yksityinen / muut	27	Paul Wahl & C:o
Epäselvä	7	-
Ilmoitukset yhteensä	144	

Lähde: digi.kansalliskirjasto.fi

Taulukko 3.4. kuvaa siis ilmoitusosuuksien jakaamaa toimialoittain 1880-luvun alussa. Vakuutusyhtiöiden agenttuurien ilmoitukset olivat enää hyvin pienessä osassa vuoden 1882 ilmoituksissa. Toista keskeistä ryhmää *yksityiset / muut ilmoitukset* selittävät Wahlin yhtiön ilmoittama liiketilan vuokraaminen. Toistuva ja merkittävä tekijä oli myös Bruno Becker, jonka kauppaamat hevosvarusteet olivat osoitus sekatavarakaupan, erikoiskaupan ja käsityön limittäisyydestä. Lisäksi oli tapana ilmoittaa laivaliikenteen liikennöintiajoista ja -reiteistä. Uusia sanomalehtien sivuille ilmaantuneita liikkeenharjoittajia oli paljon, mutta kaunokirjoitustuntien kaltaisia uusia toiminta-alueita vähemmän.

Ilmoitusmäärien kehittyminen ei julkaisujen välillä osoittanut kasvun merkkejä johdonmukaisessa linjassa aikaan nähden. Esimerkiksi Wiborgsbladet-lehdestä kerätty aineisto vuoden 1882 marraskuulta toi ilmi, ettei ilmoitusmäärä ollut kohonnut. Liiketoiminnan aloiltaan aineisto piirsi silti samankaltaista kuvaa Ilmarisen kanssa. Eroavia aloja olivat arkkitehtuuripalvelut, laivaliikenne sekä kauppiaiden tai kauppahuoneiden jättämät kiinteistöjen vuokrausilmoitukset, joista uutena voidaan pitää vain arkkitehtuurialaa. Poikkeuksia ilmoitusten mukaisissa liiketoiminnan jakaumissa silti oli, sillä Wiborgs Tidning sisälsi paikoin paljonkin vakuutusilmoituksia vuonna 1880.

3.2. Erikoiskauppa ja sekatarakauppa merkittävimpiä muutoksen ilmentäjinä

Vuosien 1870–1880 välillä eräs merkittävimpiä muutoksia kaupallisissa ilmoituksissa oli erikoiskaupan ja sekatarakaupan ilmoitusten kasvu. Kuten Ilmarisen sivuilta kerätty aineisto kertoo, vuoden 1870 kohdalla ei näitä ollut ilmoituksissa vielä juuri ollenkaan. Ainakin jossain määrin täytyy huomioda myös maakaupan vapautuminen, joka johti suuremmissa kaupungeissa tukkukauppaan keskittymiseen. Elinkeinoelämän vapautuminen saattoikin siis näkyä myös kaupankävijöiden lähtemisenä kaupungin ulkopuolelle.⁸² Se tarkoitti osaltaan, että liberaalimpi elinkeinoelämän sääntely ei välttämättä välittynytkään kaupungin sanomalehtien sivuille, sillä osa pikkukauppiaista ei ehkä kokenut ilmoittelua järkeväksi.

1880-luvun alussa merkittäviä toimijoita sekatarakaupassa olivat ainakin N. Solowjeff, Herman Lydecken ja Starckjohann & K. He mainostivat esimerkiksi lamppuja, suksia ja kelkkoja sekä vaatteita ja kankaita. Tällainen monialaisuus merkitsi toisaalta, että osa Lydeckenin ilmoituksista tulikin luokitella vaatekauppaan tai erikoiskauppaan. Havainto korosti jälleen ilmoitusten tarkan luokittelun hankaluutta, minkä vuoksi sisältö nousi tärkeäksi. Yhtä lailla muodostui tarve puhua erikoiskaupasta, sillä mainostettavat tuotteet eivät noudattaneet mitään vakiintunutta kaavaa. Erikoiskauppaa harjoittaneiksi lukeutuivat siis esimerkiksi kattohuopaa tai Singer-ompelukoneita vuonna 1880 myyneet henkilöt, kuten *Lydecken & Harling* ja *G. Reidlinger*.

Komplementaariset hyödykkeet, kuten ompelukoneet ja kankaat, olivat mahdollistamassa toistensa myyntiä. Ilmoitusten tasolla asiaa voi selittää myös uutuustuotteiden potentiaalinen lisäarvo markkinoilla erottautumiseksi. Ompelukoneita esiintyi aineistossa aikarajauksen loppupuoliskolla teollistumisen edistyttyä varsinkin ulkomailla. Muun muassa *E. F. Gallen* kauppasi amerikkalaisia ja saksalaisia ompelukoneita vuonna 1875. Osoituksena vaate- ja erikoistuotekaupan merkityksestä toimivat myös sittemmin tamperelaisia kankaita sekä ompelukoneita mainostanut *Oscar Clouberg* sekä konelankaa myynyt *P. Antonoff*.

⁸² SVT II 1890, 93. Toisaalta kauppiaiden määrän kasvu ja maakaupan vapautumisen seuraukset eivät näkyneet säästöpankkien voimakkaana siirtymisenä maaseudulle vielä 1880-luvullakaan Viipurin läänissä. Tilanne oli toinen muilla kaupankäynnin sarallakin merkittävillä alueilla, esimerkiksi Turun ja Porin läänissä: SVT II 1890, 147.

Seka- ja erikoiskauppa kertoi osaltaan ilmoittelun monipuolistumisesta tarjottujen tuotteiden saralla. Samalla nämä kategoriat olivat osoitus elinkeinoelämässä pitkällä aikavälillä pärjänneiden toimijoiden monipuolisuudesta: toimintaa oli tarpeen tullen muutettava kysyntää vastaavaksi. Esimerkiksi kirjakaupat ottivat tuotevalikoimaan muitakin paperituotteita pelkän kirjallisuuden sijaan. Toisaalta kuitenkin esimerkiksi kirjallisuutta, koruja tai asianajajan palveluksia mainosti samassa loppuvuoden lehtinäytteessä usein enintään kaksi henkilöä tai yritystä.

Markkinoilla oli kuitenkin kilpailua lähes alalla kuin alalla jätettyjen ilmoitusten näkökulmasta katsottuna. Monilla paikkakunnilla ei välttämättä ollut edes kahta toimijaa liiketoiminnan alaa kohti, jolloin kahden kilpailevan liikkeenharjoittajan asema oli signaali, joka heijasteli elinkeinoelämän vapautumista sekä kaupan potentiaalia – ainakin osalle yrittäjästä. Tilanne kertoi siitä, ettei suuriruhtinaskuntaan ollut enää pelkkä periferia, vaan ainakin suurempien kaupunkien osalta myös joiltain osin vaurastuva ja esimerkiksi kaupunkirakentamisessa kehittyvä alue.⁸³ Kaupunkikeskustat saivat moderneja piirteitä ja uusia liiketiloja sekä rakennuksia – kuten ravintolan ja hotellin yhdistelmiä, jotka olivat myös yksi osoitus elinvoimasta.

Merkillepantava ajankohtainen ilmiö oli alkava tuottavuuden kasvu. Se mahdollistui teollistumisen ansiosta, kun esimerkiksi paperin tuottaminen tehostui koneiden hyötykäytön avulla.⁸⁴ Olennaista oli kuitenkin, että monet seka- ja erikoiskaupan hyödykkeet tulivat ulkomaan tuontina. Osaltaan paperinvienti oli mahdollistamassa myös tuontituotteiden hankintaa, mikä heijastui vähittäiskaupan valikoimiin, vaikka lainanotto taas saattoikin osaltaan mahdollistaa tuontia. Elinkeinoelämän liberalisoinnin ajankohta oli ainakin joiltain osin otollinen, vaikka kaikki kauppahuoneet eivät elinkeinoelämän avaamisen puolella välttämättä olleetkaan. Viipurilaiset kauppahuoneet tukkukaupan ja muunkin kaupan toiminnan vuoksi sekä ehkäpä epäsuotuisista riippuvaissuhteista päästäkseen halusivat joka tapauksessa parantaa samalla rahoitusmarkkinoiden toimintaa. *Hackmanit* ja *Wahlit* reagoivatkin pankkialan ”laahaavaan” tilanteeseen taloudellisin ja paikallispoliittisin perustein, sillä lainsäätäjän päätöksiin ja uudistuvaan toimintaympäristöön oli elinkeinoelämän sopeuduttava. Makrotason tilanteesta teki omaleimaisen juuri teknologian

⁸³ Lilius 1983, 215–216.

⁸⁴ Hjerppe 1988, 57–58: Tuotantorakenne ja tuotannon voimavarojen käyttö muuttui.

mahdollistama tuotantorakenteen muutos, vaikka tämä ei viipurilaista kauppaa kaikkein eniten koskettanutkaan.

3.3. Huutokauppailmoitukset ja konkurssit

Huutokauppailmoitukset ovat merkittävä aineistossa esiintyvä ryhmä. Huutokaupoista ilmoiteltiin sanomalehdissä suhteellisen paljon läpi aikarajauksen, usein usean ilmoituksen voimin samassa lehdessäkin. Huutokauppoja oli erityyppisiä. Ne merkitsivät käytännössä esimerkiksi jonkin tuotteen, kuten suuren kalaerän tai muun kaupungin haltuun päätyneen hyödykkeen myymistä. Huutokaupat saattoivat olla myös konkurssipesän huutokauppoja, jolloin kaupungin huutokauppakamarin tavoitteena oli saada myytyä pois konkurssin tehneeltä lunastettu omaisuus.⁸⁵ Niin kutsutut urakahuutokaupat on jätetty pois lähemmästä tarkastelusta, sillä ne eivät niinkään kerro paikallisesta liike-elämästä. Urakahuutokaupoissa jokin taho, kuten rautatieyhtiö, halusi teettää maksua vastaan määrätyn työurakan vähimmän pyytävällä henkilöllä.

Merkille pantavaa on, mitä tietoa huutokaupat välittävät aikalaisyhteiskunnasta.

Huutokauppailmoitukset paljastavat muun muassa, millaista irtainta ja kiinteää omaisuutta oli kaupan ja keneltä. Erilaiset tilat, tontit, talot sekä esimerkiksi laivat olivat artikkeleja, joita ilmoituksissa esiintyi. Niin kutsutuissa pakkohuutokaupoissa oli lisäksi tarjolla edellisen kaltaisia kohteita, kuten kauppakirjurin lesken tila tontteineen.⁸⁶ Ajoittain huutokaupan tyyppinä aineistossa oli vuokralle tarjottavat alueet. Vuonna 1880 ilmoitettiin Virolahden pitäjässä sijaitsevista luodoista ja kalastuspaikoista, joille etsittiin vuokranmaksajaa. Vastaava tapaus oli, kun huutokaupalla vuokralle tarjottiin palstaa Saimaan kanavan ääreltä.⁸⁷

Konkurssien osalta esimerkkinä toimivat kauppiaat Barck ja Iwanoffskij, joiden konkurssipesää huutokaupattiin marras-joulukuussa 1885. Toinen konkurssin tehnyt oli kaupanhoitaja O. Hellstén, jonka konkurssipesään kuuluvaa taloa ja tonttia Pietarinpuoleisessa esikaupungissa huutokaupattiin samoihin aikoihin. Lisäksi ilmoitettiin telegrafisti Wanhasen ja muiden perillisten omistamasta tilasta samaisella suunnalla kiinnitetyn saatavan

⁸⁵ Konkurssista 1800-luvun yhteiskunnassa: Turunen 2017, 83–84. Katso myös Hemminki 2014.

⁸⁶ Ilmarinen 11.11.1870.

⁸⁷ Ilmarinen 27.11.1880; Suomenlehti 31.12.1872.

suorittamiseksi.⁸⁸ Rundgren & Södermannilta takavarikoituja laivoja Hiekan alueelta huutokaupattiin loppuvuodesta 1885. Osuipa samoihin aikoihin myös kauppahuone Rosenius & Sesemannin konkurssi, joka jäi lähes ainoaksi kauppahuoneen tai muun nimekkään liikkeenharjoittajan konkurssin osoitukseksi kirjakauppias A. Falckin ohella.⁸⁹

Viipurissa huutokaupat olivat siis pitkälti kuukausittainen tapahtuma. Järjestäjänä oli useimmin kaupungin huutokauppakamari, joka mainittiin monessa ilmoituksessa. Yleisimmin ne olivat siis julkisia toimijoita, kaupungin ohella huutokaupan järjestäjäksi oli joskus ilmoitettu tullit. Joitain harvoja käsityöläisiä ja kauppiaita lukuun ottamatta eivät huutokaupat olleet kuitenkaan sellaisia elinkeinoelämän toimijoita koskevia, jotka olivat merkittävimpien kaupallisten ilmoitusten jättäjien joukossa. Toisaalta tällaisia ilmoituksia saattoi olla niissä lehdissä, jotka jäivät aineiston ulkopuolelle.

Konkursseilla oli oma merkityksensä maksukyvyttömän lisäksi myös muille kaupungin liikkeenharjoittajille. Aloittelevat toimijat saivat näin tilaa omille liikkeilleen, jolloin elinkeinoelämä uudistui. Esimerkiksi Abraham Falckin kirjakauppa meni konkurssiin vuoden 1875 kohdilla, joskin jäljelle jäi kestävä Clouberg. Hänen kovin kilpailijansa ilmoituksissa loppuvuonna 1865 oli ollutkin Falck.⁹⁰ Toisaalta konkurssit tulivat paikoin osoittaneeksi ennemmin yleistä talouden suhdannetta, mikä tarkoitti käytännössä, että kaupankäynti oli taantumien aikaan ylipäätään vaikeaa. Konkursseilla oli merkitystä maksukyvyttömälle myös kunnian kannalta, sillä laiminlyövä suhtautuminen tapahtumaan saattoi johtaa kunnian menettämiseen yhteisön silmissä.⁹¹

3.4. Kauppiain ja käsityöläisten merkitys oman aikansa liiketoiminnassa

Porvarit olivat melko pienestä ihmismäärästä muodostuva joukko kaupunkilaisia. Aikalaisyhteisössään porvarit jakautuivat kauppiaisiin ja käsityöläisiin. He olivat monessa mielessä hyvässä yhteiskunnallisessa asemassa, sillä porvareilla oli kaupankäyntioikeudet, joita oli hankalaa saada ennen 1860–1870-lukujen oikeudellisia uudistuksia. Osalla heistä tämä tarkoitti melko vakaata ja hyväosaista asemaa, joka määräytyi yleensä jo syntyperän

⁸⁸ Wiipurin Sanomat 5.12.1885; 16.12.1885.

⁸⁹ Wiipurin Sanomat 30.12.1885; 19.12.1885.

⁹⁰ A. Falckin uran haasteista katso Hakapää 2008, 274–275.

⁹¹ Esim. Hemminki 2014, 97; Turunen 2017, 179. Kirjakauppa-alasta katso Hakapää 2008, joka tuo esiin kustannusyhdistyksen merkityksen ja muut keskeiset liiketoiminnalliset lainalaisuudet 1700–1800-luvun kirjakaupassa.

perusteella, sillä sosiaalinen liikkumavara oli 1800-luvulla melko vähäinen. Porvarit olivat kuitenkin heterogeeninen joukko, jota ei voi tarkastella sosiaalisena monoliittina.

Väkiluku Viipurissa vuonna 1870 oli 13 466 ja vuonna 1880 14 648.⁹² Porvaristo eli kauppiaat ja käsityöläiset olivat 1870-luvun paikkeilla noin 250 ihmistä kattava joukko, vaikka liikkuvien kauppiaiden määrää ei pysty tarkasti sanomaan.⁹³ Suuriruhtinaskunnan aikaan Viipuri oli suuri kaupunki sekä ulkomaankaupan keskittymä, jota saattoi hyvin verrata Turkuun ja Helsinkiin.⁹⁴ Nimenomaisesti merirahdin ja viennin saralla se oli pitkälle 1800-luvun loppuun saakka kaikista merkittävin kaupunki, vaikka kotimaan sisällä kaupungin suhteellinen merkitys alkoikin 1800-luvulla taantua. Perinteisen porvariston vaikutusvalta oli kuitenkin todella oleellinen kaupungin merkitystä ohjannut ja säilyttänyt tekijä, sillä porvariston eli käytännössä kauppahuoneiden toiminnan varaan rakentui kaupungin ulkomaankauppa.

Käsityöläiset sen sijaan eivät ilmoitelleet aktiivisesti sanomalehdissä verrattuna kauppiaisiin. Työläisluokan ja käsityöläisten välimaastoon sijoittuvista toimijoista ilmoittivat esimerkiksi suutarin, pesijän ja puusepän toimessa olevat sekä paikoin myös kättilönpalveluksista, hevosenkengityksestä ja muiden erityyppisten töiden, kuten värjäyksien, suorittamisesta vastaavat henkilöt. Usein näiden ilmoitusten perässä oli korkeintaan etunimen ensimmäinen kirjain sekä sukunimi tai pelkkä sukunimi. Käsityöläisiä pidettiin tietyiltä osin korkeammassa arvossa kuin työväkeä, koska käsityöläiset luettiin perinteisesti porvaristoon. Osaltaan kyse oli määrittelystä: leipuri oli käsityöläinen, siinä missä monet muut ammattityöläiset eivät. Laajasti ottaen sellaisten ammattilaisten määrä, jotka olivat työväkeä, oli kaupungissa noin 450 vuonna 1870.⁹⁵

Huomionarvoista on pohtia, millainen käsityöläisten ja työmiesten ja –naisten väliin jäävän joukon merkitys oli. Eri ammattikunnat tekijöineen saattoivatkin töissä limittyä toisiinsa. Työntekijän oli paikoin mahdollista tehdä käsityöläisen tehtäviä töissä, jos suuntautuneisuutta sellaiseen löytyi.⁹⁶ Samoin vaikkapa puusepälle ei ollut 1880-luvulla tavatonta käydä kauppaa huonekaluilla toimipisteensä yhteydessä. Kaupallisten ilmoitusten jättäminen korreloikin tietyssä määrin sosioekonomisen asemoitumisen kanssa. Se ei välttämättä

⁹² SVT VI 24 (2) 1897, 97–98, 113–114. Huomattava osa ihmisistä asui esikaupunkialueilla. Katso myös Perälä 1983, 32–33.

⁹³ Ruuth 1908, 804.

⁹⁴ Jutikkala 1983, 14–15.

⁹⁵ Ruuth 1908, 846.

⁹⁶ Ilmarinen 3.6.1882.

kertonut menestymisestä, mutta kuitenkin ammattien harjoittamisen perinteistä. Toisaalta erityyppiset yrittäjät olivat suuressa osassa mainostajien joukkoa katsottaessa, jossa suuri osa jätetyistä ilmoituksista oli jonkinlaisen kaupan tai vastaavan hyödykkeiden välityksen keskittymiä.

Vuoden 1870 väenlaskuluetteloiden mukaan työläisluokan koko oli lähemmäs 700 ammattityömiestä, 450 pika-ajuria, kuorma-ajuria ja renkiä taikka vastaavaa sekä 734 työmiestä ja palkkalaista.⁹⁷ Tästä yhteensä vajaan 2000 ihmisen joukosta siis suurella osalla oli merkittävä tehtävä erilaisissa yrityksissä, rakennustehtävissä ja logistisessa ketjussa, jonka varaan liiketoiminta rakentui. Työläisnaisia oli noin 200, joista merkittävä osa oli joko ompelijoita tai pesijättäriä, mikä välittyy jossain määrin myös sanomalehti-ilmoituksista. Naiset tekivät myös vaikkapa kudontatöitä ja muita ammattikunnan ulkopuolisia töitä.⁹⁸

Teollisuuden muodoista toisenlaisena aiheena myös lehtikirjoituksissa oli puolestaan kotiteollisuuden parantaminen Suomessa, mikä kuvasi osaltaan teollistumiskauden trendejä ja työn koneistumista.⁹⁹ Kotiteollisuuden ohi merkityksessä tosin ajoi väistämättä teollisen tuotannon mahdollistama hyödyketarjonta, vaikka ne toisaalta vastasivatkin kysyntään erilaisissa tilanteissa. Kotiteollisuuden eräs keskeinen tarkoitus oli tuoda lisätuloja esimerkiksi maataloustyön ohelle, jos ajat olivat ankarat tai elantoa tuli muuten kasvattaa. Tilanne oli tämä vaikkapa itsellisväellä talvisin, jolloin työtä maaseudulla ei ollut tarjolla.¹⁰⁰ Ilmiö osoittaa myös kaupungin ja maaseudun eroavaisuutta, sillä kaupunki saattoi tarjota useampia työllistymismahdollisuuksia ihmisille. Maaseudulla vallitsivat pitkälti agraarimarkkinat.

Ammattikunnan mukainen yhteisön jakautuminen edusti siltä osin modernia aikaa, että säätyjärjestelmän sisällään pitämien monopolien teknisesti ottaen hävitessä oli ammattiin ryhtyminen periaatteessa mahdollista yhä useammalle taustoista riippumatta. Käytännössä ammattikuntaan kohdistettiin silti samankaltaisia sosiaalisen arvon määrittäviä, kuin säätyjen aikaankin.¹⁰¹ Sukuun perustunut valta-asema yhteiskunnassa ja hallintojärjestelmässä oli ollut merkittävä tosiasia pitkän aikaa, eikä säätyjärjestelmän purkaminen radikaalisti muuttanut

⁹⁷ Ruuth 1908, 846–847.

⁹⁸ Vertaa Haapala & Peltola 2018, 182.

⁹⁹ Suomenlehti 26.11.1872.

¹⁰⁰ Virrankoski 1963, 436; Haapala & Peltola 2018, 182.

¹⁰¹ Haapala & Peltola 2018, 177. Myös politiikan kentällä perinteillä oli merkitystä 1800-luvun lopun kaupungeissa, vaikka kunnallishallinto olikin muutoksessa: Kuusanmäki 1983, 93–95.

tätä seikkaa. Niin kutsutuksi porvariston vuosisadaksi saatettiin kutsua vasta 1800-lukua. Yhteiskunnan kehitys, kaupankäynti ja rakennemuutos autonomisen Suomen alueella oli siis jäljessä läntistä ja keskeistä Eurooppaa.

Samalla tämän tutkielman kannalta varsin keskeisestä murrosvaiheesta kertoo mainosaineisto, joka osoittaa perinteisen porvariston hajoamisen ja ammattikohtaisen luokkaistumisen elinkeinoelämän liberalisoinnin seurauksena. Oli yhä osuvampaa puhua kauppiasta, yrittäjästä tai yhtiöstä porvarin sijaan. Osakeyhtiöiden perustamisen mahdollistuttua 1860-luvun kuluessa yhtiön tunnistikin ilmoituksissa nimestä tai nimen loppuosasta, jollaisista käytetyin lienee *C:o*. Vakuutusyhtiöiden toimipisteiden ja kauppahuoneiden lisäksi se esiintyi kirjakauppiaille ja erikoistuotteiden kauppiaille, esimerkiksi *Clouberg & C:o* ja *Starckjohann & C:o* -yhtiöiden kohdalla. Valta kasautui edelleen erilaisille eliitin edustajille, kuten kauppiassuvuista tuleville yrittäjille, minkä vuoksi minkäänlaisesta täydellisestä vallan uudelleen jakautumisesta ei ollut kyse. Suuret kaupungit tarjosivat silti mahdollisuuden yhä useammalle uudelle henkilölle koetella mahdollisuuksiaan ja ideoitaan liike-elämässä, minkä myös sanomalehti-ilmoitukset todistavat.

4. VIIPURILAINEN ELINKEINOELÄMÄ, VERKOSTOITUMINEN JA POLITIIKKA

Luvussa syvennytään viipurilaisen elinkeinoelämän pääpiirteisiin ja asetetaan olennaisia tapahtumia ja toimijoita sellaisiin konteksteihin, jotka jäävät pelkän sanomalehtiaineiston ulkopuolelle. Sanomalehtien ohella muiden lähteiden hyödyntäminen mahdollistaakin etenkin yhteiskunnan ja talouden rakenteellisten ulottuvuuksien sekä kauppahuoneiden syvällisemmän avaamisen, mikä on tärkeää tutkimusasetelman ymmärtämisen kannalta. Kauppahuoneiden toiminta sekä kauppiaiden poliittinen aktiivisuus tulee ymmärrettäväksi oleellisen kaupunkihistorian sekä etenkin Hackmanin kauppahuonehistorian avulla.

4.1. Kauppahuoneet ja pääomaintensiivinen liiketoiminta

Yksi perusteista tutkimukselle on ollut aukko suomalaisen liike-elämän historiassa. Tarkemmin esimerkiksi tästä puutteesta on nostettu fennomaanien ja svekomaanien välisen ryhmän merkityksen pohtiminen osana Suomen talouden ja liike-elämän kehitystä.¹⁰² Viipurissa tällaisen liberaaliksi ja kosmopoliittiseksikin kuvatun ryhmän rooli korostui, sillä kaupungilla oli pitkä historia vuorovaikutuksessa keskisen Euroopan kulttuuri- ja talouspiirin kanssa. Erilaiset asiantuntijat opetusalaista lähtien olivat usein opiskelleet ja työskennelleet ulkomailla, kaupankävijöistä puhumattakaan. Ruotsinkieliset ja saksankieliset suomalaiset ja muut juuriltaan ulkomaalaiset ihmiset, myös venäläiset, olivat keskeinen osa suomalaisen yhteiskunnan kehitystä.¹⁰³

Onkin ilmeistä, että monet kansainvälisesti suuntautuneet ihmiset olivat osana liike-elämän todellisuutta. Verkostot ja kontaktit ulkomaille olivat tärkeitä koko kaupungin taloudelle ja vaikuttivat esimerkiksi siihen, että kaupoista saattoi ostaa kansainvälisiä tuotteita, kuten kahvia. Kielitaito ja sosiaaliset kontaktit ohjasivat ja rohkaisivat ulkomaankauppaan, minkä lisäksi laivanrakennus oli merkittävässä osassa suomalaisten kauppahuoneiden toimintaa etenkin 1800-luvun alkupuolella.¹⁰⁴ Kaupallisten ilmoitusten osion sävyttämä vakuutusala oli

¹⁰² Esim. Wolff 2020, 19.

¹⁰³ Pietarilaisten vaikutteiden merkitystä Viipurin alueelle ei tule väheksyä: Kalleinen 2023, 67–68, 99–101; Paavolainen 2016, 114. Koulutuksen kannalta esim. Tigerstedt 1952, 244–245. Koulutuksellista osaamista ja sivistystä toivat myös jotkut alun perin pietarilaiset ihmiset viipurilaiseen koulujärjestelmään.

¹⁰⁴ Esim. Ojala 1999.

puolestaan toinen osoitus kauppahuoneiden kansainvälisistä kytköksistä. Seuraavassa selvitetään lyhyesti kauppahuoneiden toimintaa 1800-luvun Viipurissa.

Kynttilä- ja saippuatehdas Havi aloitti toimintansa Viipurissa kuvernementtisihteeri ja tukkukauppias *Alfthanin* perustaessa yrityksen vuonna 1829. Aikansa toimijoiden monialaisuudesta kertoo, että Alfthan työskenteli myös kauppaliike- ja panimoalalla sekä ilmeisesti laivanrakennusalalla.¹⁰⁵ Vuonna 1866 talousvaikeuksista kärsinyt Havi sai apua Hackman & Co -kauppahuoneelta, joka osti Alfthanin tehtaas. Havin Osakeyhtiö perustettiin saippua- ja kynttilätehtaita sekä Panssarlahden olutpanimon asioita hoitamaan.

Suurteollisuuden liikevaihdon volyymia kuvaa se, että Havin tehtaalla oli 800 000 markan suuruinen saippua- ja kynttilämyynti Pietariin ja Riikaan vuonna 1871. Se oli aikansa mittapuulla jopa kaikkein keskeisin viipurilainen teollisuusyritys: osakeyhtiön koko vuoden tuotannon arvo oli 1872 vajaat 1 500 000 markkaa.¹⁰⁶ Vertailun vuoksi paikallisessa saippua-, liima- sekä muiden oheistuotteiden tehtaassa tuotannon arvo vuonna 1884 oli taas hieman alle 290 000 markkaa.¹⁰⁷

Havi toimii myös esimerkkinä liiketoiminnasta, joka oli taloudellisesti merkittävää, mutta ei näkynyt mainosaineistossa juuri ollenkaan. Se vahvistaa tutkimustulosta siitä, että esimerkiksi vientivetoinen teollisuus ei hyötynyt kuluttajille suunnatusta sanomalehti-ilmoittelusta samalla tavoin kuin pienyritykset. Tällöin voidaan ajatella, että eräs syy kauppahuoneiden merkitystään pienemmälle esiintyvyydelle aineistossa onkin niiden toiminnan sektori ja kohdeyleisö. Pienemmät toimijat hyötyivät puolestaan sanomalehdistä enemmän, koska ne olivat suoraan kuluttajille myyviä yrityksiä. Havin tapauksessa vientivetoisuus ja myynnin kohde olivat erilaiset.

Alfthanin aikalaisista myös *Hackman & Co* oli merkittävä kauppahuone, joka ulotti toimintansa tehdastoimintaan eri puolille Suomea. Olennainen osa toimintaa olivat sahat, jotka ovat myös osoitus kauppahuoneiden alueellisesta monipuolisuudesta kulloisenkin tilanteen edellyttämällä tavalla. Hackmanin merkittävimmät sahat toimivatkin 1870-luvulla Viipurissa ja Kotkassa, joiden lisäksi vientiä harjoitettiin myös Haminasta.¹⁰⁸

Kauppahuoneen toiminta oli osoitus niistä mahdollisuuksista, joita omana aikanaan saattoi ja kannatti taloudellisella pääomalla tavoitella. Hackman & Co onnistui tekemään tuottoisaa

¹⁰⁵ Havin verkkosivut: www.havi.fi/havi/historia; Ruuth 1908, 828.

¹⁰⁶ Teollisuusjohtokunnan vuosikertomus 1875, vuotta 1872 koskevat tiedot. Rahanarvon muutokseen suhteutettuna 1 500 000 markkaa vuonna 1872 oli 7 500 000 euroa vuonna 2022.

¹⁰⁷ SVT 18 1886, 46. Vuoden 2022 rahan suhteutettuna vuoden 1884 rahamäärän arvo kasvaa kertoimella 5,44.

¹⁰⁸ Liiketoiminnasta ja sahoista ylipäätään Tigerstedt 1952; Ruuth 1908, 822.

liiketoimintaa teollisuuden sektorilla ja oli koko suuriruhtinaskunnan mittakaavassa keskeisimpiä yrityksiä.

Varhaisista Viipurin kauppafirminoista mainittavia olivat *Rosenius & Sesemann* sekä *T. Tichanoff ja kump.* Nämä aloittivat jo 1820–1830-luvulla ja jatkoivat sukunsa voimin 1800-luvun jälkipuoliskolle saakka. Kaupunkihistoriallista kirjallisuuttakin katsoen on kaupan alan kehityksessä painottuneet kauppahuoneet, jotka olivat eräänlaisia oman aikansa suuryhtiöitä. Sahatavaran myynnissä kunnostautuivat sittemmin varsinkin kauppahuoneet *Stünkel & Co* sekä *Rundgren & Söderman*, jotka toimivat aktiivisesti 1870-luvulla.¹⁰⁹ Oleellinen jatkuvuutta tukenut tekijä oli juuri suku, minkä myötä nämäkin toimijat ylläpitivät kauan liiketoimintaansa. Suvun jatkuminen avioliittoja solmien oli yhteydessä liike-elämän verkostoihin, sillä kauppahuoneiden toiminnassa olleiden eri sukujen ihmiset menivät melko tavallisestikin avioon toistensa kanssa.¹¹⁰

Merkittävien kauppiaiden ja kauppahuoneiden toimintakenttää olivat etenkin alussa myös viinikauppa, siirtomaantavarakauppa ja rautakauppa. Näillä aloilla toimivat kukin osallaan *F. W. Mielck, Starckjohann & C:o* sekä myöhemmin 1800-luvun loppupuolella *Lydecken & Harling*.¹¹¹ Yhteisössään varsin tärkeä vaikuttaja oli *W. Dippell*, joka toimi etenkin viini- ja siirtomaantavarakaupassa sekä komissioliikkeenä petroleumikaupassa. Hän oli paitsi aktiivinen kauppias, myös valtakunnallisesti eri johtokunnissa ja luottamustehtävissä kunnostautunut mies.¹¹² Dippellin menestys ruokki siis itseään monessa muodossa pankki- ja rahoitusosalta yleishyödyllisiin tekoihin.

Wilhelm Dippell otti osaa monenlaiseen toimintaan paitsi itse, myös yhteistyössä muiden kanssa, mistä kertoo esimerkiksi kahvin tuonti Riosta Hackmanin kauppahuoneen kanssa. Hänen isänsä Juliuksen kohdalla esimerkkinä oli puolestaan Yhdysoluttehtaan perustaminen eräiden muiden viipurilaisten kauppiaiden kanssa vuonna 1864. Dippellin kauppahuoneenkin kohdalla merkittäviä piirteitä olivat monialaisuus ja uudistumiskyky – tarpeen tullen vaikkapa tehdasta pystyttiin uudistamaan erilaisten tuotteiden valmistamiseen kykeneväksi.

Kaupallisissa ilmoituksissa esiintyvä petroli tuli taas liiketoimintaan myöhemmin, kun

¹⁰⁹ Ruuth 1908, 824–825, 827.

¹¹⁰ Avioliitoista käyvät esimerkkinä suvut Wahl ja Sesemann. Avioliittostrategioista katso Wolff 2020.

¹¹¹ Ruuth 1908, 1011–1012.

¹¹² Ruuth 1908, 1013; Salokoski 2003.

tullipoliittisista ja taloudellisista syistä kärsinyt paperiteollisuus ajautui vaikeuksiin 1880-luvun puolivälissä.¹¹³

Toinen merkittävä saksalaistaustainen suku itäisen Suomen elinkeinoelämässä ja etenkin sahatavarakaupassa oli *Wahl*. Suvulla oli oleellinen osansa siinä kehityksessä, jonka myötä Viipuri säilytti asemansa Suomen puutavarakaupan keskuksena aina 1800-luvun alusta vuosisadan jälkipuoliskolle saakka.¹¹⁴ Sukupolvenvaihdoksen jälkeen kauppahuoneen liiketoiminnalliseen keskiöön tuli tukkukaupan sijasta yhä vahvemmin teollisuus, joka perustui etenkin Varkauden ruukkiin ja sen laajentamiseen.¹¹⁵ Keskittyminen teollisuuteen korostaakin havaintoa siitä, miksi kaupanalan ilmoituksissa sanomalehdissä esiintyy vain vähän suuria kauppahuoneita 1860–1880-luvuilla.

Sanomalehti-ilmoittelu paljastaakin jotain modernia, samalla säilyttäen sukuun pohjautuvaa jatkumoa liike-elämässä. Syy siihen, miksi kuluttajille suuntautuvassa kaupassa valtaa oli monilla muilla kuin talouseliitin jäsenillä, oli myös sukupolvenvaihdoksissa ja liiketoiminnan muutoksissa. Yritykset muuttuivat kauppahuoneiden mukana, ja toisaalta seuraavan sukupolven jälkeläiset saattoivat lähteä mukaan toisenlaiselle alalle kuin edeltäjänsä. Sopeutuvuus ja mukautumiskyky sekä monialaisuus ovatkin olleet kuvaavia mittareita liike-elämässä menestymiselle ylipäätään.¹¹⁶

Rautakaupassa ja tavaratalona kunnostautunut Starckjohann oli esimerkki yrityksestä, jonka markkinointi suuntautui monesti etenkin Östra Finlandin sivuille. Sen sijaan esimerkiksi Hackman jäi Starckjohanniin verrattuna melko pieneen määrään ilmoituksissa juuri edellä mainituista syistä. Poikkeuksen kauppahuoneiden osalta tekivät pääoman osalta korkean intensiteetin alueet, kuten vakuutusyhtiötoiminta, jossa kauppahuoneet olivat varsin usein toimipisteinä. Yleisimmin ilmoitukset vakuutuksista oli sijoitettu lehden viimeisen sivun oikean puolimmaisille palstoille. Selittäväenä tekijänä kauppahuoneidenkin harjoittamista liiketoiminnan muodoista, joista ei ilmoitettu, oli luonnollisesti kohdeyleisö, jolle palvelua tarjottiin. Esimerkkeinä tällaisista toimivat laivanrakennus ja -varustus, ulkomaankauppa sekä rahoitusala.¹¹⁷

¹¹³ Salokoski 2003. Venäjä asetti paperille differentiaalitulit.

¹¹⁴ Hoffman & Hellsten 2008.

¹¹⁵ Talka 2009.

¹¹⁶ Karonen 2004, 35–36. Karonen osoittaa, että pelkästään kauppaan keskittyneet yritysjohtajat eivät 1800-luvulla menestyneet. Yhtenä syynä mahdolliselle epäonnistumiselle olivat talouden suhdanteet.

¹¹⁷ Kauppamerenkulusta ja laivanvarustuksesta esim. Ojala 1999.

Vakuutustoiminnalla oli laajempi yhteys taloudelliseen kehitykseen 1800-luvun Pohjolassa. Vakuutusalan nousun voitiin katsoa luoneen talouskasvua: esimerkiksi ruotsalainen 1830-luvun jälkeinen talouskasvu yhdistyi vakuutus- ja pankkitoiminnan nousuun yhteiskunnassa.¹¹⁸ Sukujen merkitys on ollutkin merkittävä pankki- ja rahoitusallalla, sillä niiden kautta on voitu vaikuttaa elinkeinoelämään alueellisesti, mutta myös laajemmin kansantalouden kehitykseen rahoituksen keinoin. Suomessa ilmiö oli vakuutusallalla myöhäisempi – kotimaan markkinoilla kauppahuoneet olivat osin privilegioiden myötä muotoutuneet pitkäikäisiksi yhtiöiksi ja sijoittajiksi. Kotimaisen vakuutusalan kasvun lähtökohta ajoittuikin jokseenkin vasta 1880-luvulle, mikä yhdessä pankki- ja rahoitusalan nousun kanssa tuli sittemmin parantamaan liike-elämän toimintaedellytyksiä myös Suomen alueella.¹¹⁹

Alla olevissa taulukoissa näkyy tarjottujen vakuutuspalvelujen tilanne tutkimusjakson eri vaiheissa. Taulukosta nähdäänkin kauppiaiden ja kauppahuoneiden rooli vakuutustoiminnassa välitys- eli asiamiespuolella. Vaikka vakuutukset muodostivat vain melko pienen osan kokonaisuudesta, osoittavat ne kauppahuoneiden merkityksen talouden rakenteellisella puolella. Palveluntarjoajien nimet on taulukoinnissa suomennettu ruotsinkielisistä kieliasuistaan.

Taulukko 4.1. Vakuutusalan agentuurit emoyhtiöineen Wiborgs Tidning -lehdessä marras-joulukuussa vuonna 1865 (18 lehtinumeroa).

Vakuutuksen välittäjä	Vakuutustyyppi	Emoyhtiö	Ilmoitusmäärä
Hackman & Co	Palovakuutus	North British and Mercantile	5
W. von Karm	Henkivakuutus	Venäläinen henkivakuutusyhtiö	7
Rosenius & Sesemann	Palovakuutus	Saksalainen palovakuutusyhtiö	5

¹¹⁸ Adams, Andersson, Andersson & Lindmark 2009.

¹¹⁹ Viipurilaisten kauppahuoneiden ja liikepankkien muodostumisen välistä suhdetta kiteyttää esim. Tigerstedt 1952. Teosta voidaan pitää murroksen kuvauksena myös monisävyisen kielen ja terminologian näkökulmasta, jolla kauppahuoneita ja elinkeinoelämän toimijoita nimitettiin. Vakuutusallasta ja säästöpankeista 1880-luvulla tiivistetysti: SVT II 1890, 141–147.

Bandholtz & C:o	Henki- ja palovakuutus	Vakuutusosakeyhtiö Skandia	6
Herm D. Kröger	Henki- ja palovakuutus	The Northern Assurance Company	2

Lähde: digi.kansalliskirjasto.fi

Taulukko 4.1 osoittaa, että vakuutusyhtiöiden agentuureina eli toimipisteinä toimivat vuonna 1865 usein kauppahuoneet. Emoyhtiöt sijaitsivat usein suuriruhtinaskunnan rajojen ulkopuolella, mikä kertoi myös viipurilaisten kauppiaiden suhteista näihin maihin. Aikansa riskeille ominaiseen tapaan olivat palovakuutukset aivan keskeinen vakuutusyhtiöiden tarjoama tuote. Lisäksi tarjolla oli henkivakuutuksia. Myöhemmin vuosina vakuutusten joukko monipuolistui käsittämään erilaisia taloudelliselle pääomalle tarjottavia vakuutuksia. Jotta nähtäisiin mahdollinen muutos tällä liiketoiminnan alueella, on seuraavassa luokiteltuna vastaava otos kahtena myöhempanä ajankohtana 1875 ja 1880.

Taulukko 4.2. Vakuutusalan agentuurit emoyhtiöineen Östra Finland -lehdessä marras-joulukuussa 1875 (27 lehtinumeroa).

Vakuutuksen välittäjä	Vakuutustyyppi	Emoyhtiö	Ilmoitusmäärä
Victor Hoving	Henki- ja pääomavakuutukset	Vakuutusosakeyhtiö Kaleva	10
Rundgren & Södermann	Purjehdusrahdin vakuutukset	Järvivakuutusosakeyhtiö Gauthiod	1
Rundgren & Södermann	Palovakuutus	Suomen kaupunkien palotukiyhtiö	9
C. R. Lilius	Palovakuutus	Palovakuutusyhtiö Phoenix	8
Starckjohann & C:o	Palovakuutus	Venäläinen palovakuutusyhtiö	3

Herman Oldenburg	Palo- ja henkivakuutus	Palo- ja henkivakuutusosakeyhtiö Svea	7
Konstantin Lindbergin liike	Palovakuutus	Yleinen palovakuutusyhtiö Christiania	3

Lähde: digi.kansalliskirjasto.fi

Östra Finland -lehti piti sisällään joidenkin sellaisten vakuutusyhtiöiden ilmoituksia, joita ei muualla esiintynyt. Esimerkiksi erittäin vähän ilmoitettu sektori kautta aineiston oli purjehdus- ja merirahdin vakuutus, jota purjehtijoille tarjosi järvivakuutusosakeyhtiö Gauthiod vuonna 1875. Muutamaa vuotta aiemmin 1872 lähes päiväperhoseksi jääneen Suomenlehden erityispiirteenä oli, ettei sen sivuilla esiintynyt ollenkaan vakuutusilmoituksia.

Taulukko 4.3. Vakuutusalan agentuurit emoyhtiöineen Ilmarisessa marras-joulukuussa 1880 (16 lehtinumeroa).

Vakuutuksen välittäjä	Vakuutustyyppi	Emoyhtiö	Ilmoitusmäärä
Westerling ja Borenius	Henki- ja pääomavakuutukset	Vakuutusosakeyhtiö Kalewa	8
Lydecken & Harling	Henki- ja palovakuutukset	The Northern Assurance Company	7
John Stünkel	Palovakuutus	Toinen Wenäläinen Palovakuutusseura	14
F. Helsingius	Henkivakuutus	Henkivakuutusosakeyhtiö Nordstjernan	9
Becker ja Blohm	Palovakuutus	Palovakuutusosakeyhtiö Sverige	4
Henrik Backlund	Palovakuutus	Suomen kaupunkien paloapuyhtiö	4

Lähde: digi.kansalliskirjasto.fi

Taulukko 4.3 osoittaa vakuutustoiminnan tilanteen aikarajauksen loppupuolella. Kaikki välittäjät eroavat vuoden 1865 taulukosta, vaikka toimijat olivatkin aikansa elinkeinoelämän keskeisiä nimiä, kuten Lydecken & Harling sekä John Stünkel. *The Northern Assurance Company* -yhtiötä lukuun ottamatta myös ilmoituksia jättäneet yhtiöt ovat vaihtuneet. Henki- ja pääomavakuutukset nousivat tässä tarkastelutarjassa keskeiseksi tuotteeksi palovakuutusten rinnalle. Pääomien vakuutusten kasvava asema ajoittuikin jokseenkin samaan vaiheeseen elintason nousun tulosten ja seurausten kanssa.

Vertailemalla taulukoita lähdeaineistoon muihin lehtiin, mahdollistuu laajempi käsitys vakuutusalan ilmoitusten tilasta. Emoyhtiöiden joukossa olivat vuonna 1880 edeltävän taulukon toimijoiden lisäksi yhteinen palovakuutusseura *Christiania*, palovakuutusyhtiö *Phoenix*, palo- ja henkivakuutusosakeyhtiö *Svea* sekä palo- ja henkivakuutusosakeyhtiö *Skandia*.¹²⁰ Välittäjinä työskentelivät Carl Borenus, Paul Wahl & C:o, Conrad Oldenburg sekä F. Michelsson. Julkaisujen välinen vertailu paljastaakin, että joidenkin yhtiöiden agentuurit eivät jättäneet ilmoituksia esimerkiksi Ilmariseen tai Suomenlehteen.

Vakuutusyhtiöt toimipisteineen olivat siis pitkälti vaihtuneet 1860-luvulta 1880-luvulle tultaessa. Toisaalta kauppahuoneiden rooli vakuutusten välityksessä säilyi merkittävänä 1880-luvulle saakka, kuten Paul Wahl & C:o -yhtiön toiminta osoittaa. Havainto tukeekin näkökulmaa siitä, että kauppahuoneet ottivat osaa pääomaintensiiviseen liiketoimintaan myös Viipurissa. Vaikutusvaltaiset suvut säilyivät merkittävänä toimijoina ehkä juuri monialaisuuden avulla, joskin toimintaa kehystänyt ja edesauttanut teollisuus olikin keskeisessä asemassa. Tukena ja jatkuvuuden turvana olivat luonnollisesti kerääntyneet pääomat – niin sosiaalinen kuin taloudellinen pääoma.¹²¹ Kauppahuoneet muodostivatkin suuren osan niin kutsutusta taloudellisesta eliitistä, joka loi pitkälti sen pohjan, jolle maan vaurastuminen ja kansantuotteen nousu sittemmin 1900-luvulla perustuivat.

4.2. Mitä sanomalehtiaineisto kertoo politiikan, verkostoitumisen ja elinkeinoelämän risteyskohdasta?

1800–1900-lukujen suomalaista taloutta on luonnehdittu makrotasolla taloudellisen muutoksen ja bruttokansantuoteosuuksien valossa kasvututkimuksissa. Tällä tavoin

¹²⁰ Wiborgs Tidning 2.11.1880; 4.11.1880.

¹²¹ Esim. Ojala & Karonen 2006.

muodostettu käsitys talouskasvusta ja sen tekijöistä tekee samalla merkitykselliseksi paikallisen elinkeinoelämän muutoksen. Sekä yleisellä että paikallisella tasolla merkittävä asia oli kansainvälisten innovaatioiden ja teollistumisen yhteisvaikutuksesta syntyneet uudet mahdollisuudet: tehtaiden koneistuttua uusille tuotteille ja työpaikoille avautui tilaa esimerkiksi teollistuvissa keskuksissa Tampereen, Helsingin ja Turun alueilla.¹²² Muun muassa Juseliuksen paitatehdas Turussa mainosti tuotteitaan ja myi niitä myös Viipurissa. Lisäksi vaatteita myi *G. A. Ahrenberg*, joka kävi Viipurissa kauppaa Tampereen ja Forssan tehtaiden vaate- ja erikoistuotteilla 1880-luvulla.¹²³ Ihmisten, tiedon ja tavaran kuljetusta idän ja lännen välillä helpotti 1870–1880-luvuilla kasvanut ja Pietariin yhdistynyt rautateiden verkosto.

Keskeistä oli ajan kuluessa lisääntyvä volyymi sellaisissa mainoksissa, jotka edustivat ulkopaikkakuntalaisuutta joko tuotteidensa tai ilmoittajansa suhteen. Jo ennen aikarajausta oli tosin kaupan niin sanottua siirtomaantavaraa. Etenkin kahvi oli varsin suosittua tuontitavaraa 1800-luvun jälkipuoliskolla: sitä kuljetettiin muun muassa Brasiliasta.¹²⁴ Muutos kotimaisissa tuotteissa ja palveluissa ilmeni niiden kirjon laajetessa. Esimerkiksi kello- ja koruliikkeet ja parturikampaamot jättivät ilmoituksia lisääntyvässä määrin 1880-luvulla. Ulkomaalainen kehitys osoittautuikin ainakin Viipurissa suunnaksi sille, mihin suuntaan elinkeinoelämä ja yhteiskunta tulisivat muuttumaan, vaikka rakennemuutoksen nopeus ja mittasuhteet vaihtelivat silti paljon eri maiden välillä ja jopa Suomen sisällä. Suomessa esimerkiksi teollisuuden osuus kansantuotteesta oli pitkään pieni, palvelualan samoin. Aikarajaus osuikin maltillisen rakennemuutoksen aikaan, sillä alkutuotannon osuus bruttokansantuotteesta ja työllisyydestä oli melkoinen vielä 1890-luvulle tultaessa.¹²⁵

Vaikka kaupunkien rooli olikin suhteellisesti merkittävä aikalaisten silmin, olivat kaupungit taloudellisilla mittareilla sekä väestöllisesti katsottuna varsin pieni osa kansantalouden kokonaisuutta maatalousvaltaisessa maassa. Tietyntylaisina kaupunkien erityispiirteinä oli kuitenkin yhä monimuotoistuvampi palveluvalikoima, joka konkretisoitui myös kehittyvien käsityöammattien muodossa. Esimerkiksi vuonna 1885 *W. Porthan* myi ja teki korjauksia

¹²² Vertaa Hjerppe 1988, 124. Hjerppe avaa investointiastetta ja toteaa kone- ja laiteinvestointien tulleen suurimmilta osin tuontina.

¹²³ Esim. *Wiborgsbladet*, 1.11.1882; *Wiborgs Tidning*, 4.11.1880.

¹²⁴ Katso Hackman & C:o:n kahvikaupasta Tigerstedt 1952, esim. 177–180. Suomessa kahvi ylitti jopa suolan ja sokerin määrän tuontitilastoissa. Siirtomaantavarakauppa-käsite esiintyy vielä ainakin 1900-luvun alun kauppakertomuksissa; *Kertomus Viipurin kaupungin kaupasta vuodelta 1912*.

¹²⁵ Haapala & Peltola 2018, 187–189; Hjerppe 1988, 60.

kulta- ja hopeateoksille Katariinankadulla. Osaaminen, liikevaihto ja varallisuus keskittyivät monilta osin kaupunkialueille, joille kauppiaat olivat pitkään hakeutuneet ulkomailta saakka ja joissa käsityöläisille riitti asiakkaita. Valitulla aikavälillä mainosten monipuolistuminen yhdistyikin aikansa erityispiirteisiin, joille uudet lait ja yleinen yhteiskunnallinen ja taloudellinen kehitys antoivat leimansa.¹²⁶

Paikallisessa liike-elämässä verkostoituminen näkyi monin tavoin. Esimerkistä käy liiketilojen tarjoaminen ja välittäminen sitä tarvitseville tutuille ihmisille. Toiset ilmoittivat tästä lehdissä. Turun Paitamyymälän *Carl Fr. Juselius* sai toimitilan kauppias O. Cloubergin talosta vuonna 1882.¹²⁷ Lisäksi saattoi olla myötämielistä vaikuttamista kauppalupien myöntämiseen vaikkapa sukulaisille. Haasteena yrittäjille olivat puolestaan erilaiset kiertävät kauppiaat, niin kutsutut varjoporvarit sekä salakauppiaat, jotka veivät jonkin verran asiakkaita paikallisilta kauppiailta sekä kauppahuoneiden kumppaneilta ja haaraliikkeiltä muualla maassa. On kuitenkin hankalaa arvioida, mitkä olivat lopulliset syyt liiketoiminnan loppumisen taustalla. Yksinkertaisesti saattoi käydä niin, että toiminnan kannattavuus ei riittänyt, jotta vastattavasta vieraasta pääomasta olisi selviydytty.¹²⁸

Cloubergin suku oli Hackmanin ohella osoitus perheensisäisestä yrittäjyyden jatkumosta kaupungissa.¹²⁹ Merkittävimmän Cloubergin haastajan kirjakauppa-alan ilmoittelussa Falckin jälkeen tarjosi vuoteen 1880 mennessä *J. C. Lagerspetz*, joka myi kuluttajille kirjallisuus- ja paperituotteita. Se tarkoitti myös kirjakaupan jatkuvuutta kaupunkikuvassa ja sanomalehdistön ilmoituksissa, jotka olivat usein sivun suurikokoisimpia. Lagerspetz säilyi ilmoittajien joukossa vielä vuonna 1885, mutta luottamustehtävät rahatoimikamarilla aloittanut O. Clouberg ei panostanut liiketoimista ilmoittamiseen lehdissä enää aivan samaan malliin vuosina 1880–1885.

Verkostoitumisen näkökulmasta niin liike-elämän suhteilla kuin perhe-elämän siteillä oli siis merkitystä. Esimerkiksi Hackmanin suvussa pitkin 1800-lukua tyttäret avioituivat usein menestyksekkään virkamiehen tai muun yhteiskunnan yläportaalle elämässä edenneen kanssa. Perheiden kytkökset eri ihmisiin ja sukuihin myös kaupankäynnin kautta toivat apua

¹²⁶ Kaupunkilaitoksen kehityksestä esim. Jutikkala 1983; sanomalehtihistorialliselta kannalta Tommila & Salokangas 1998, 53–56.

¹²⁷ Ilmarinen 3.6.1882.

¹²⁸ Haasteita kirjakaupan alan liiketoiminnassa kuvaa esim. Hakapää 2008, eri osin.

¹²⁹ Carl Cloubergista katso Wilmi 2009.

vaikkapa tilanteessa, jossa perheen lapsi lähetettiin ulkomaille oppia hakemaan ja tämä tarvitsi jostain asumissijan.¹³⁰ Asialla oli myös suurempaa ja yleistä merkitystä suomalaiselle teollistumiselle ja liike-elämän kehitykselle verkostojen tuodessa erilaisia hyötyjä: tietoja ja ajatuksia sekä aineellisia investointeja.

Verkostoitumista tuli harjoittaa ulkomaiden ohella kotimaahankin päin. Suhteita muuhun maahan ja omaan kaupunkiin hoidettiin myös paikallispolitiikan kautta, mikä oli eliitille yksi tapa pitää kiinni vallasta liudentuneen säätyjaon mainingeissa. Kauppa-oikeudet ja syntyperään perustuva monopoli-asema heikentyivät ja lopulta poistuivat vähitellen 1880-luvulla, mutta kauppiassuvut olivat silti poliittisesti aktiivisia ja yhteiskunnassa merkittäviä koko 1800-luvun ajan. Kunnallispolitiikassa ja säätyvaltiopäivillä edustivat usein samojen sukujen jäsenet tai jopa samat ihmiset, jolloin kaupunkien merkittävimmät patruunat ja poliitikot saivat äänensä kuuluviin myös kansallisella tasolla.

Kauppahuonesuvut, mutta myös Clouberg, käyvät esimerkistä liiketoiminnan sekä poliittisen ja yhteiskunnallisen elämän risteyskohdasta. 1800-luvullekin tyypillistä, kuten oli jo pitkään ollut, oli yritysjohtajien halu päätöksentekoon, tai toisinaan jopa ennemmin tiedonpyyntiin, politiikassa. Yhteiskunnallisen vaikuttamisen saralla kunnostautuneet yrittäjät olivatkin toisinaan menestyksekkäämpiä politiikassa kuin liiketoimissaan. Taustalla oli motivaatio vaikuttaa oman alueen asioihin ja liike-elämän edellytyksiin ylipäätään.¹³¹ Valtion roolin osaltaan pienentyessä liike-elämän saralla tiedonpyynnin luonne muuttui hieman sen takia, että kilpailu markkinoilla lisääntyi. Aiemmin valtiopäivätoiminnasta oli ollut paljon hyötyä jo siksi, että vuorovaikutuksella esivallan kanssa saatettiin hankkia tilauksia omalle tehtaalle.¹³² Valtiopäivätoimintaa täydensi se, että kauppahuoneet olivat sijoittamalla erityyppisten yritysten osakkuuksiin myös otollisessa asemassa toimialakohtaisessa tiedon siirtymisessä. Tällainen signaalien lukeminen hyödytti kauppahuoneita esimerkiksi siten, että ne pysyivät osaltaan kartalla rakennemuutoksen tarjoamista mahdollisuuksista – tai ainakin olivat valmiimpia sopeuttamaan omaa toimintaansa tarpeen vaatiessa.

¹³⁰ Tigerstedt 1952, 40–41.

¹³¹ Esim. Karonen 2004, 60, 277–278. Valtiopäiviin otti osaa edustajana muun muassa kauppaneuvos C. J. Rosenius. Aloitteellisuus eri aloilla olikin usein kauppaneuvoksia yhdistävä piirre. Roseniuksesta katso Karonen 2009.

¹³² Karonen 2004, 184–185.

Vaikutusvallasta etenkin taloudellisella puolella merkittävä osa oli perittyä. Siitä huolimatta henkilökohtaiset meriitit ja ominaisuudet, kuten ahkeruus, olivat keskeisiä tekijöitä kilpailussa pärjäämisessä ja osaltaan myös politiikassa.¹³³ Sama seikka päti sosiaaliseen pääomaan: suhteita asiamiehiin ja kollegoihin tuli hoitaa hyvin, jotta toimintaympäristö logistisineen, sosiaalisineen ja muine tekijöineen saatiin otettua liiketoiminnalliseen hyötykäyttöön.¹³⁴ Sosiaalista pääomaa tuli luoda itse, mutta ympäristön lisäksi lähtökohdat saattoivat olla ratkaisevan tärkeitä myös niin kutsuttujen pikkukauppiaiden kilpailukyvyn kannalta.

Onnistuneelle liiketoiminnalle inhimillinen ja sosiaalinen pääoma olivat siis tärkeitä tekijöitä, mutta varsinkin talouseliitin kohdalla perintö merkitsi itsenäisten ansioiden rinnalla, sillä vauraus ja maine mahdollistivat paljon asioita, joihin yksilöllä muutoin oli vain rajallisesti mahdollisuuksia vaikuttaa. Viipurissakin aikansa keskeisimmät toimijat – kauppahuonetaustaisia tai ei – loivat menestymisen edellytyksiä usein samalla perheelleen. Edelleen monen liikemiehen, kuten Carl Cloubergin, kannalta keskeistä oli lähteä mukaan useisiin yrityksiin erilaisilla aloilla: hyödykkeiden vähittäiskauppa edelsi pankkialan johtotehtäviin siirtymistä.¹³⁵ Kauppahuoneiden puolella keskeinen vahvuus oli taas tuotannon volyyymi, joka auttoi vastaamaan etenkin Pietarin kysyntään ja ylläpiti liiketoiminnallista jatkuvuutta vielä 1800–1900-luvun vaihteeseen saakka.

Venäjän lisäksi olivat kauppasuhteet esimerkiksi Englantiin ja Saksaan olennainen osa suuriruhtinaskunnan kansantaloutta. Saksalaistaustaiset kauppahuoneet, kuten Wahl ja Hackman, olivatkin 1800-luvulla osana sitä talouselämän historiallista jatkumoa, jolla on ollut merkitystä vielä sittemmin Suomen ulkomaankaupassa. Samalla kauppahuoneet löysivät erilaisia kannattavia paikkoja kohdistaa resurssejaan. Tuontiin perustuvaa raaka-aine- ja hyödykekauppaa sekä tukkukauppaa oli järkevää harjoittaa yhtä lailla puujalosteisiin perustuneen viennin ohella.¹³⁶ Saimaan kanava mahdollisti tukkien kuljettamisen sisämaan ruukeille entistä helpommin, mikä hyödytti kauppahuoneita. Toisaalta Viipuria pystyi aikarajauksen loppupuolella pitämään myös toimintaympäristöön sopeutujana ennemmin

¹³³ Karonen 2004, 296–297, taulukko 9. Karosen aikakausijaottelussa peritty omaisuus kuvasi osaltaan *erikoistuvien yritysjohtajien kautta* (n. 1870–1920).

¹³⁴ Kilpailu ja yhteistyö kulkivat paikoin ”käsi kädessä”. Kirjakauppa-alalla verkostoitumisesta katso Hakapää 2008, 234–236, 262. Sosiaalisesta pääomasta ylipäätään: Ojala & Karonen 2006; erityisesti talouseliittiin kuuluneilla yritysjohtajilla: Karonen 2004, eri osin.

¹³⁵ Wilmi 2009.

¹³⁶ Puu oli yleinen vesireittiä pitkin kulkeva tuote valtioiden välillä sekä kotimaan sisällä. Myös vaihtokauppaa esimerkiksi suolaan tehtiin: Tigerstedt 1952, 94, 99. Raaka-aineissa tulonlähteenä oli paikoin myös esim. petroleumi: Karonen 2009.

kuin sitä uudistavana kaupunkina, kun sitä vastoin etenkin Tampereelle keskittyi yhä enemmän teollista toimintaa, väestönkasvua ja talouskasvua vuosisadan vaihteeseen tultaessa. Pitkäikäisten kaupunkien jatkuvuutta sen eri tasoilla ylläpiti kuitenkin se, että uusia kaupunkeja ei juuri edes perustettu, vaikka esikaupunki toki kasvoikin etenkin Viipuria ympäröivällä alueella.¹³⁷

¹³⁷ Jutikkala 1983, 16–17.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Vastasin tutkielmassani esittämiini tutkimuskysymyksiin antamalla painoarvoa sekä alkuperäislähteille että tutkimuskirjallisuudelle. Kuvaava piirre sekä osaltaan haaste lähteiden saralla olikin rajata tutkimusta sanomalehtien merkityksen ja historian tarkastelun osalta, jotta tutkimusasetelma pysyisi hallittavassa koossa. Pääpainon annoinkin kaupallisille ilmoituksille ja niiden konteksteille, jotka painottuivat tutkimuskysymyksissäkin. Kirjoitukset olivat sen sijaan mukana tukevassa ja historiallisia asiayhteyksiä rakentavassa tarkoituksessa.

Tutkielmassa kartoitin siis viipurilaisen elinkeinoelämän kehitystä 1865–1885 kaupallisten ilmoitusten näkökulmasta. Löysin erinäisiä piirteitä ja toistuvia tekijöitä, jotka jättivät jälkensä kaupunkiin. Vahvimpina yksittäisinä toimijoina näistä nousivat esiin Cloubergin perhe ja Starckjohann & C:o, vakuutusalan haaraliikkeiden ohella. Sekatavara- ja erikoiskauppiat sekä vakuutusten tarjoajat olivat määrällisesti suuri ryhmä, mutta näissä vaihtuvuus oli usein pysyvyyttä leimallisempi piirre. Samalla oli jokseenkin helpompaa muodostaa kokonaiskuva kaupallisen toiminnan aloista ja muodoista, kuin toimijatasoisen kehityksen syistä ja seurauksista. On huomattava, että sanomalehti-ilmoitukset kertoivat vain melko rajatusta näkökulmasta elinkeinoelämän kokonaiskuvasta.

Paikallisen tason muutosta ja jatkuvuutta tutkiessani pystyin ilmoitusten avulla tulkitsemaan liiketoiminnan alojen ja ilmoittajien kehitystä. Eri julkaisujen välinen vertailu toi esiin myös sanomalehtien välisiä eroavaisuuksia ja ominaispiirteitä. Sanomalehdet itsessään olivat luonnollisesti monin osin politisoituneita tiedonvälityksen kanavia.

Sanomalehtihistoriallisesti ja elinkeinoelämässä ylipäätään lehdet olivat kuitenkin lisäksi liiketoiminnan muoto, jota ilmoittajat rahoittivat. Lähteiden tasolla lehdet ja ilmoitukset olivat kaksi eri asiaa. Ilmoitusten sisällön punnitseminen suhteessa ilmoitusmäärien kehitykseen osoittautui vaikeaksi tehtäväksi, koska ilmoitusmäärät heijastivat myös lehden tilannetta sinänsä.

Osaltaan toiminnan monipuolisuus kertoo siitä, että liiketoimintaa oli harjoitettava sillä alueella, joka kannatti. Carl Cloubergin perustama yritysikin saattoi mainostaa erilaisia artikkeleja, kuten tulitikkuja ja kirjoja. Myöhemmin toimintaan tuli mukaan hänen poikansa myötä esimerkiksi Arabian posliiniastioiden agentuuri vuonna 1875 sekä Tampereelta

tulleiden kankaiden myynti, jota harjoitettiin vuonna 1880.¹³⁸ Toiminnan jatkuvuutta tukikin paikoin sukulaissuhde, joka edellä mainitussa tapauksessa on nähtävillä. Myös verkostoitumisen ja luottamuksen teemat ovat nousseet tutkimuskirjallisuudessa esille menestymisen taustavaikuttimina. Näin oli totisesti myös kauppahuoneiden saralla, joiden vaiheita eri aikojen kirjailijat ja tutkijat ovat havainnollistaneet.¹³⁹ Valtaapitävien kauppiassukujen kietoutuminen yhteen olikin jatkuvuutta tukenut tosiasia.

Yrityskaupat ja konkurssit kertoivat puolestaan suurpiirteisesti siitä, ketkä eivät menestyneet – ja ketkä olivat menestyneiden joukossa. Vararikkoja esiintyi valitussa sanomalehtiaineistossa silti verrattain vähän, vaikka joidenkin kauppiaiden ja käsityöläisten konkurssipesien irtaimistoa ja saatavia huutokaupattiin aika ajoin.¹⁴⁰ Toisaalta ilmoittajien määräkään ei ollut aina kovin suuri yhtä vuotta kohden. Sanomalehti-ilmoitukset osoittivat myös sen, että harvempi liike oli sellainen, joka jatkoi ilmoittelua viittäkään vuotta enempää samalla nimellä 1860–1870-luvulta eteenpäin. Ehkä merkittävimpana poikkeuksena tästä olivat eräät vakuutusyhtiöt, kuten *The Northern Assurance Company*. Vakuutusalaa yleisesti ravisuttanut toimijoiden muutos tosin käsitti silti pitkälti sekä yhtiöt että näiden palveluja agentuureissa välittäneet henkilötkin.

Osansa yhteiskunnallisessa ja taloudellisessa kehityksessä on aina ollut politiikalla, niin myös autonomisessa Suomessa ja Viipurissa. Paikallisten poliitikkojen mielessä ovat olleet paitsi yhteiset, myös omat edut. Poliitikkojen vaihtuessa merkitystä on ollut sillä, kuinka politiikka ja yhteiskunnallinen murros ovat kytkeytyneet yhteen. Tutkitulla aikavälillä tapahtuivat esimerkiksi porvarisoikeuksien lakkauttaminen ja säätyjaon merkityksen väheneminen. Taloudellisen liberalismien hengen mukaan kukin on voinut rakentaa omaa hyvinvointiaan ja varallisuuttaan periaatteessa yhä tasavertaisemmin ehdoin. Sosioekonominen asema kuitenkin periytyi usein myös tuolloin. Kuvaavaa on, että esimerkiksi naisten aseman nousu vei aikaa, eivätkä naiset päässeet paikallispolitiikkaan eivätkä valtiopäiväedustajien valintaan mukaan juuri ollenkaan 1800-luvun puolella.¹⁴¹

Vaikuttaa siltä, että Viipurin kehitys oli verrattavissa jokseenkin yleisiin taloudellisen kehityksen lainalaisuuksiin ja ominaispiirteisiin Suomen alueella. Erityisesti 1800-luvun viipurilaiselle kehitykselle oli eduksi tietyt infrastruktuuriin kytkeytyvät seikat sekä

¹³⁸ Östra Finland 26.11.1875; Ilmarinen, 20.11.1880.

¹³⁹ Viipurin osalta Tigerstedt 1952; Pohjanmaan osalta Ojala 1999.

¹⁴⁰ Östra Finland 3.12.1875: Kirjakauppias Abraham Falckin konkurssipesän saatavia huutokaupattiin.

¹⁴¹ Karonen, Frigren, Suodenjoki & Haapala 2023, 320.

ulkomaankauppa, jotka tekivät kaupungista pitkän 1800-luvun elinkeinoelämän keskuksen autonomisen Suomen itäosaan. Strateginen sijainti lähellä Pietaria, Itämeren äärellä ja sittemmin rautatieyhteys muuhun Suomeen ja Venäjään 1870-luvulta lähtien edesauttoivat sekä tiedon siirtymistä että kaupankäyntiä. Eri kasvutekijöillä ja teollistumiskehityksellä oli toisiaan ruokkiva vaikutus, joka heijastui kaupankäyntiin. Teollistumisella oli taas merkitystä sille, millaisille aloille ja alueille kauppahuoneet sijoittivat pääomiaan.

Vaikka Pietari oli kilpailullinen verrokki sekä markkina etenkin teollisuudelle, oli sanomalehdissä ilmoitettujen tuotteiden tasolla voimakastakin suuntautumista länteen Pietarin sijaan. Toisaalta venäjänkielistä lehteä ei kaupungissa tuolloin edes ilmestynyt. Perinteet ja suhteet Eurooppaan päin näkyivät kauppahuoneiden harjoittamassa meritse kulkevassa kaupassa. Aika ennen rautateitä olikin yhtäältä luomassa verkostoa läntiseen ja keskiseen Eurooppaan, millä oli jossain määrin rannikkokaupunkien kauppaa ohjaava vaikutus. Toisaalta lukuisia rannikko- ja matkustajalaivoja kulki myös Pietariin, etenkin kun 1800-luvun loppua kohden myös höyrytoimisten matkustajalaivojen ansiosta pystyttiin etenemään jokseenkin aikataulun mukaan vaikkapa Helsingistä saakka lähtevillä laivayhteyksillä.¹⁴²

1800-luvun puoliväliin mennessä viipurilaisen liike-elämän keskiöön nousseet tekijät ehtivät vakiinnuttamaan asemansa jo hyvissä ajoin ennen markkinoiden murroskohtaa. Tässä mielessä jatkuvuus leimasi kilpailussa menestyneiden asetelmia, vaikka toimintamahdollisuuksia oli luonnollisesti osattava käyttää edukseen. Hyödyntämällä vähittäiskauppaa C. Clouberg loi itselleen uusia mahdollisuuksia, joihin kertyneet pääomat antoivat tarvittavat edellytykset. Kauppaneuvoksilla ja kauppahuoneilla oli myös eräänlainen elinkeinoelämää muovaava merkitys, joka näkyi rahoitusalan rakenteellisella puolella sekä monialaisissa teollisuuden ja liike-elämän sijoituksissa. Leimaavaa näille toimijoille oli tietynlainen määrätietoinen lähestymistapa asioiden tekemiseen: tuloskeskeisyys. Strategiaa tai ei, hyödyn ja edistyksen tavoittelu johtivat osaltaan talouselämän vaikuttajia onnistuneisiin liike-elämän päätöksiin myös tuolloin.

Olennaista paikallisen tason kehityksessä oli se, että sosiaalinen pääoma ylläpiti jatkuvuutta. Talouselämän uudistukset ja yhteiskunnallinen kehitys sen monissa muodoissaan mahdollistivat samalla toimintaympäristön tasavertaisemman hyödyntämisen. Pääomia – niin sosiaalisia kuin taloudellisia – pystyivät luomaan myös uudet toimijat yhä laajemmalla

¹⁴² Tigerstedt 1952, 300–301.

toimialojen skaalalla kuin 1800-luvun alkupuolella. Tutkimuksessa kävi ilmi, että lehti-ilmoitukset eivät kerro muutoksesta ja jatkuvuudesta historiallisina ilmiöinä samankaltaisesta ja yhtä selväpiirteisestä näkökulmasta kuin makrotason aineistot ja tilastot, mikä johtuu ilmoitukseen kytkettyistä, esimerkiksi lähdekriittisistä syistä. Osaltaan lähdekritiikin käyttö vieläpä korostuu, kun analysoidaan sitä, miten ilmoitukset heijastavat juuri paikallisen tason elinkeinoelämän kenttää. Siitä huolimatta sanomalehdistä pystyy näkemään tyypillisiä, poikkeavia ja erityisiäkin liike-elämän tapahtumia, jotka olivat omaa aikaansa kuvaavia. Tässä mielessä sanomalehdet puoltavat paikkaansa lähteenä, jolla talouselämän kehitystä voidaan analysoida yhteiskunnallisissa konteksteissaan, kun erityyppisiä aineistoja ja tutkimuskirjallisuutta käytetään rinnakkain.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Kaikki lehdet on luettu digitoituna osoitteessa digi.kansalliskirjasto.fi. Kuvat on otettu samasta osoitteesta ladatuista tiedostoista kuvakaappauksella ja rajattu siten, että kuva näkyy järkevässä mittasuhteessa.

Ilmarinen:

11.12.1868; 1870, marras-joulukuun kaikki numerot; 1880, marras-joulukuun kaikki numerot.

Ilmiö:

15.1.1881.

Suomenlehti:

1872, marras-joulukuun kaikki numerot; 20.1.1874.

Wiborgsbladet:

1882, 1.11.–21.11.1882; 1.11.–10.11.1885.

Wiborgs Tidning:

1865, marras-joulukuun kaikki numerot; 2.11.–5.11.1870; 2.11.–4.11.1875 ja 2.11.–4.11.1880.

Wiipurin Sanomat:

1885, marras-joulukuun kaikki numerot.

Östra Finland:

1875, marras-joulukuun kaikki numerot; 1.11.–12.11.1880.

Tilastot

Kertomus Wiipurin kaupasta ja merenkulusta vuonna 1908. Östra Finlandin kirjapaino: Viipuri, 1909.

Suomenmaan virallinen tilasto I. Toinen jakso. Katsaus Suomen ulkomaiseen merenkulkuun ja kauppaan vuosina 1866–1870. Keisarillisen Senaatin kirjapaino: Helsinki, 1872.

Suomen virallinen tilasto II. Suomen taloudellinen tila. Katsaus Suomenmaan taloudelliseen tilaan. Viisivuotiskausi 1881–1885. Helsinki, 1890. Luettu digitaalisesti osoitteessa www.doria.fi.

Manufaktuurihallituksen vuosikertomukset 1875, vuotta 1872 koskevat tiedot. Manufakturdirektionen: Helsinki, 1875. Luettu digitaalisesti osoitteessa www.doria.fi.

Suomenmaan tilastollinen vuosikirja 1879. Helsinki, 1878. Luettu digitaalisesti osoitteessa www.doria.fi.

Suomen virallinen tilasto VI, 24. Väkiluvun-tilastoa. Toinen vihko. Toinen painos. Helsinki, 1897. Luettu digitaalisesti osoitteessa www.doria.fi.

Suomen virallinen tilasto XVIII. Teollisuustilastoa. 1. vuodelta 1884. Jälkimmäinen osa: Tehtaita ja Käsityölaitoksia. Ensimmäinen vihko. Helsinki, 1886. Luettu digitaalisesti osoitteessa www.doria.fi.

Tutkimuskirjallisuus

Adams, Mike, Andersson, Jonas, Lars-Fredrik Andersson & Magnus Lindmark. Commercial banking, insurance and economic growth in Sweden between 1830 and 1998. *Accounting, Business & Financial History*, vol 19 no. 1, 2009. Luettu osoitteessa www.tandfonline.com.

Haapala, Pertti & Jarmo Peltola. Elinkeinorakenne 1750–2000. Teoksessa Haapala, Pertti (toim.) *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Vastapaino: Tampere, 2018.

Hakapää, Jyrki. Kirjan tie lukijalle. Kirjakauppojen vakiintuminen Suomessa 1740–1860. Väitöskirja. SKS: Helsinki, 2008.

Heikkinen, Sakari & Hjerppe, Riitta. Suomen teollisuus ja teollinen käsityö 1860–1913. Kasvututkimuksia 12. Suomen Pankki, Kauppakirjapaino Oy: Helsinki, 1986.

Hemminki, Tiina. Vauraus, luotto, luottamus. Talonpoikien velkasuhteet Pohjanlahden molemmin puolin 1796–1830. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä, 2014. Luettu digitaalisesti osoitteessa www.jyx.jyu.fi.

Hjerppe, Riitta. Suomen talous 1860–1985. Kasvu ja rakennemuutos. Kasvututkimuksia 13. Suomen Pankki, Valtion painatuskeskus: Helsinki, 1988.

Hjerppe, Riitta & Mauranen, Tapani. Kilpailun kourissa? Pienyrietykset Suomessa 1860–1938 teoksessa *Sitä kuusta kuuleminen. Jorma Ahvenaiselle omistettu juhla kirja*. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä, 1990.

Hoffman, Kai. Luovutetun Karjalan tukku- ja vähittäiskauppiat 1600-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Möttönen, Tuomas (toim.) *Liikemiehiä ja hyväntekijöitä. Luovutetun Karjalan talousvaikuttajat*. Otava: Helsinki, 2019.

Jutikkala, Eino. Urbanisoituminen. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.) *Suomen kaupunkilaitoksen historia 2. 1870-luvulta autonomian ajan loppuun*. Suomen kaupunkiliitto. Kunnallispaino Oy: Vantaa, 1983.

Kalela, Jorma. Historiantutkimus ja historia. Gaudeamus: Turenki, 2020. Ilmestynyt alun perin vuonna 2000.

Kalleinen, Kristiina. Valtioamun aika. Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1863. Gaudeamus: Tallinna, 2023.

Kangas, Lasse. Painetun sanan elämää: Keski-Suomi ja Keski-suomalainen 1871–2007. Keski-suomalainen: Jyväskylä, 2007.

Karonen, Petri, Pirita Frigren, Sami Suodenjoki & Pertti Haapala. Vuorovaikutus ja poliittinen kulttuuri: alamaiset, kansalaiset ja valtiovalta. Teoksessa Karonen, Petri & Nils-Erik Villstrand & Pertti Haapala (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 1, Rakenteet ja instituutiot*. Vastapaino: Tampere, 2023.

Karonen, Petri. Patruunat ja poliitikot. Yritysjohdajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920. SKS: Historiallisia Tutkimuksia 217. Tammer-Paino Oy: Tampere, 2004.

Kaukiainen, Yrjö. Foreign Trade and Transport. Teoksessa Ojala, Jari & al. (toim.) *The Road to Prosperity. An Economic History of Finland*. Gummerus: Jyväskylä, 2006.

Kivi-Koskinen J., Koivu, J. I., Arno Tuurna & T. Valtavuo (toim.). Viipurin kirja. Sisälähetysseuran Raamattutalon kirjapaino: Pieksämäki, 1958.

Kekkonen, Jukka. Merkantilismista liberalismiin. Oikeushistoriallinen tutkimus elinkeinovapauden syntytaustasta Suomessa vuosina 1855–1879. Helsingin yliopiston väitöskirja. Suomalainen lakimiesyhdistys: Helsinki, 1987.

- Krohn, Aarni (toim.). Viipuri. Kirjailijan, muistelijan ja historioitsijan kaupunki. SKS: Porvoo, 2009
- Kuusanmäki, Jussi. Kunnallisen kansanvallan kehitys ja kunnallishallinnon organisaatio 1875–1917. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.) *Suomen kaupunkilaitoksen historia 2. 1870-luvulta autonomian ajan loppuun*. Suomen kaupunkiliitto. Kunnallispaino Oy: Vantaa, 1983.
- Kuusterä, Antti. Pankkiosakkeiden leviäminen suomalaiseen yhteiskuntaan 1860-luvulla. Teoksessa Kaukiainen, Yrjö & al. (toim.) *När samhället förändras - Kun yhteiskunta muuttuu*. SHS: Helsinki, 1981.
- Kyläkoski, Kaisa. Kanssakirjoittaminen Posttidningarissa ja Inrikes Tidningarissa 1729–1791. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä, 2023. Luettu digitaalisesti osoitteessa www.jyx.jyu.fi.
- Landgren, Lars. Kieli ja aate – politisoitua sanomalehdistö 1860–1889. Teoksessa Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Kustannuskiila: Kuopio, 1988.
- Lankinen, Juha. Kaupan ja teollisuuden Viipuri. Pamaus 110-vuotias. Karjalan kirjapaino Oy. Gummerus: Jyväskylä, 2000.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko. Piirteitä sanomalehtien taloudesta 1900-luvun taitteessa. Teoksessa *Sanomalehtien taloudellinen tausta*. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja. N:o 21. Helsingin Yliopiston Monistuspalvelu. Painatusjaos: Helsinki, 1983. Ilmestynyt alun perin 1982.
- Lepistö, Vuokko. Joko Teillä on primuskeitin? Kotitalousteknologian saatavuus ja tarjonta Helsingissä 1800-luvun puolivälistä 1910-luvun lopulle. SHS: Helsinki, 1994.
- Lilius, Henrik, Nikula, Riitta & Ritva Wäre. Kaupunkirakentaminen 1865–1917. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.) *Suomen kaupunkilaitoksen historia 2. 1870-luvulta autonomian ajan loppuun*. Suomen kaupunkiliitto. Kunnallispaino Oy: Vantaa, 1983.
- Matikainen, Olli. Sanomalehti Otavan radikaali kausi (1860–1863). Teoksessa Koskivirta, Anu & al. (toim.) *Muuttuvien tulkintojen Viipuri*. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita osa 18. VSKS: Helsinki, 2016.
- Mauranen, Tapani. Porvarista kauppiaaksi – kauppiaan yhteiskunnallinen asema 1800-luvun jälkipuoliskolla. Teoksessa Kaukiainen, Yrjö & al. (toim.) *När samhället förändras - Kun yhteiskunta muuttuu*. SHS: Helsinki, 1981.
- Mervola, Pekka. Kirja, kirjavampi, sanomalehti. Ulkoasukierre ja suomalaisten sanomalehtien ulkoasu 1771–1994. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. SHS: Helsinki / Vammala 1995. Luettu digitaalisesti osoitteessa www.jyx.jyu.fi.
- Murhem, Sofia. Advertising in a regulated economy. Swedish advertisements 1760–1800. *Journal of Historical Research in Marketing*, vol. 8 no. 4, 2016. Luettu osoitteessa www.emerald.com.
- Ojala, Jari & Karonen, Petri. Business: Rooted in Social Capital over the Centuries. Teoksessa Ojala, Jari & al. (toim.) *The Road to Prosperity. An Economic History of Finland*. Gummerus: Jyväskylä, 2006.
- Ojala, Jari. Tehokasta liiketoimintaa Pohjanmaan pikkukaupungeissa. Purjemerenkulun kannattavuus ja tuottavuus 1700–1800-luvulla. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä, 1999. Luettu digitaalisesti osoitteessa www.jyx.jyu.fi.
- Paavolainen, Pentti. Valistuskirjoista muistelmiin: Viipurin kirjallisia sukupolvia. Teoksessa Koskivirta, Anu & al. (toim.) *Muuttuvien tulkintojen Viipuri*. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita osa 18. VSKS: Helsinki, 2016.
- Perälä, Tauno. Kaupunkien aluepolitiikka ja esikaupunkiliitokset 1875–1918. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.) *Suomen kaupunkilaitoksen historia 2. 1870-luvulta autonomian ajan loppuun*. Suomen kaupunkiliitto. Kunnallispaino Oy: Vantaa, 1983.
- Renvall, Pentti. Nykyajan historian tutkimus. WSOY: Porvoo, 1965.
- Ruuth, J. W. Wiipurin kaupungin historia. Toinen nidos. Ilmestynyt alun perin ruotsiksi vuosina 1906–1908. Viipuri, 1908.

Ronsse, Stijn & Rayp, Glenn. International shipping traffic as a determinant of the growing use of advertisements by local shopkeepers: a case study of eighteenth-century Ghent. *Business History* vol. 58 no. 4, 2016. Luettu digitaalisesti osoitteessa www.tandfonline.com.

Salokangas, Raimo. Sanomalehtien määrä ja ilmestymistiheys. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja n:o 3. Turku, 1976.

Salokangas, Raimo. Lehdistörakenteen muuttumisen selityksiä keskeisessä pohjoismaisessa tutkimuksessa. Teoksessa *Sanomalehtien taloudellinen tausta*. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja. N:o 21. Helsingin Yliopiston Monistuspalvelu. Painatusjaos: Helsinki, 1983. Ilmestynyt alun perin 1982.

Tigerstedt, Örnulf. Kauppahuone Hackman. Erään vanhan Viipurin kauppiassuvun vaiheet 1790–1879. Toinen osa. Otava: Helsinki, 1952.

Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo. Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia. Edita: Helsinki, 1998.

Turunen, Riina. Velka, vararikko ja tuomio. Konkurssi ja sen merkitykset 1800-luvun suomalaisissa kaupungeissa. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä, 2017. Luettu digitaalisesti osoitteessa www.jyx.jyu.fi.

Virrankoski, Pentti. Myyntiä varten harjoitettu kotiteollisuus Suomessa autonomian ajan alkupuolella (1809–n. 1865). SHS: Helsinki, 1963. Luettu digitoituna pdf-tiedostona osoitteessa www.doria.fi.

Wolff, Charlotta. Edelläkävijät. Neljän suurkauppiassuvun tarina modernisoituvasta Suomesta. Gaudeamus: Helsinki, 2020.

Wolff, Charlotta. Modernisaation vaikutus. Teoksessa Kaukiainen, Yrjö, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen (toim.) *Viipurin läänin historia 5. Autonomisen Suomen rajamaa*. Otavan kirjapaino: Keuruu, 2014.

Verkkosivut ja tietokannat

Autio, Veli-Matti 2005: *Lagus*. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Luettu osoitteessa www.kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/6681. Viitattu 20.4.2022.

Havin verkkosivut. www.havi.fi/havi/historia. Luettu 19.1.2023.

Hoffman, Kai & Hellsten, Tanja 2008: Wahl, Paul. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Luettu osoitteessa www.kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/4357. Viitattu 18.2.2024.

Hoffman, Kai ja Hellsten, Tanja 2009: Wahl, Paul. Suomen talouselämän vaikuttajat -verkkojulkaisu. www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/henkilo/84. Viitattu 20.2.2024.

Karonen, Petri 2009: Rosenius, Carl. Suomen talouselämän vaikuttajat -verkkojulkaisu. Luettu osoitteessa www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/henkilo/125. Viitattu 20.2.2024.

Klinge, Matti 2008: *Aleksanteri II*. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Luettu osoitteessa www.kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/3109. Viitattu 21.4.2022.

Salokoski, Juuso 2003: *Dippell, Wilhelm*. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Luettu osoitteessa www.kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/4260. Viitattu 15.2.2024.

Svenska Akademiens Ordbok. www.saob.se. Luettu 17.12.2023.

Talka, Anu 2008 / 2009: Wahl, Paul. Suomen talouselämän vaikuttajat -verkkojulkaisu. Luettu osoitteessa www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/henkilo/121. Viitattu 29.2.2024.

Tilastokeskuksen rahanarvonmuunnin. Vuoden 2022 tilanteen mukaan lasketuilla suhdeluvuilla. www.stat.fi/tup/laskurit/rahanarvonmuunnin.html. Luettu 10.4.2023.

Tilastokeskuksen verkkosivut. *Historiallisen tilastotiedon opas: Teollisuustilastoinnin taustaa*.
<https://guides.stat.fi/historiallisentilastotiedonopas/teollisuus>. Luettu 14.1.2023.

Väisänen, Majja 1998: *Lagus, Wilhelm*. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Luettu osoitteessa
www.kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/3519. Viitattu 20.4.2022.

Wilmi, Jorma 2009: *Clouberg, Carl*. Suomen talouselämän vaikuttajat -verkkójulkaisu. Luettu osoitteessa
www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/henkilo/114. Viitattu 16.2.2024.

Liitteet

Liite 1. Näytteen ja siitä tehdyn taulukoinnin perusteista.

Sanomalehdistä valittu otos on koostettu marraskuun-joulukuun lehtinumeroista taulukoiden yhteydessä ilmoitettujen vuosien mukaisesti. Mahdolliset virheet ovat tekijän vastuulla, mutta lähtökohtaisesti kaikki kaupalliset ilmoitukset ovat mukana näytteissä. Alla olevissa liitteissä ovat koottuna ne lehtisarjat, jotka jäivät käsittelylukujen leipätekstin ulkopuolelle.

Luokittelussa noudatin sitä periaatetta, että kaikki mainokset laskettiin erikseen. Esimerkiksi saman ilmoittajan kolme pientä ilmoitusta ovat käsitelty erillisinä, mikä on voinut paikoin nostaa muun muassa sekatarvakaupan osuutta huomattavasti. Samoin on pantava merkille, että vaikkapa alkoholi-ilmoitukset ovat saattaneet jäädä pieneen osuuteen juuri siksi, että usean tuotteen yhdistelmää on käsitelty nimenomaisesti sekatarvakauppana.

Ilmoitustyypien tasolla selityksen tarvitsevat muutamat kategoriat. *Muut*-kategoria sisältää esimerkiksi sellaisia aloja tai palveluita, kuten lotto tai sauna, joita ei ole ollut mielekästä kategorisoida omiksi erillisiksi luokikseen. Myös käsityötuotteiden, kuten hevosvarusteiden, myynnin tulkitseminen vaikkapa erikoiskaupaksi *Käsityö*-kategorian sijasta on paikoin voinut nostaa erikoiskaupan osuutta. Myös huutokauppojen kohdalla on oletusarvoisesti pidetty ilmoittajana Viipurin kaupungin huutokauppakamaria. Järjestävänä tahona tosin oli joskus myös esimerkiksi tulli tai jokin muu instituutio.

Kielellisesti ilmoitusasujen osalta olen päätenyt suomentamaan ilmoittajat aina silloin, kun se on ollut mahdollista. Sen vuoksi esimerkiksi ruotsinkielisissä lehdissä ilmoittaneet vakuutusyhtiöt ovat saaneet osin suomenkielisen kieliasun. Se ei ole kuitenkaan ongelma, sillä erisnimet ovat alkuperäisessä muodossa. Vastaavasti on suomennettu esimerkiksi etuliitteitä tai ammattinimikkeitä, kuten *seppä*.

Luontevampaa on tarkastella eri ilmoittajien osuuksia ilmoitusmäärien vaihteluineen, sillä toisin kuin ilmoitusten sisällön luokittelu, ne eivät ole tässä mielessä tulkinnasta riippuvaisia. Toisin sanoen toinen tutkija voikin päästä samoilla ilmoituksilla toisenlaiseen lopputulokseen, jos ilmoitusten luokitteluperusteet olisivat erilaiset.

Huomioita taulukosta 3.1:

Sarake 4 kuvaa yleisintä ilmoittajaa, johon liittyy muutamia huomionarvoisia seikkoja yhdessä sarakkeen 5 kanssa. Ensinnä tulee kiinnittää huomiota liiketoiminnan harjoittamisen muotoihin, kuten kirjakauppaan, jossa harjoitettiin monenlaista toimintaa – kirjojen ja paperituotteiden myyntiä, lehtien tilaamista asiakkaille, mutta myös esimerkiksi tulitikkukauppaa. Ilmoitusten valossa kirjakaupat edustavat pysyvyyttä, sillä niitä esiintyi 1860-luvulta 1880-luvulle merkittävässä määrin. Toinen merkittävä ilmoittajaryhmä olivat vakuutusyhtiöt paikallisine toimipisteineen. Agentuureina toimivat usein kauppahuoneet, mikä kuvaa kauppahuoneiden toiminnan monialaisuutta. Toisaalta kauppahuoneet eivät muuten ilmoitelleet juurikaan. Ilmoituksissa kirjakauppojen ja vakuutusyhtiöiden agentuurien osuus oli siis merkittävän suuri koko tarkasteluvälillä etenkin yhdessä laskettuna.

Ilmoituskielissä puolestaan oli lehtien sisäistä vaihtelua vain vähän lukuun ottamatta Wiborgs Tidning -julkaisua, jossa saksankielisiä ilmoituksia oli jonkin verran etenkin leipomoiden – ja leipurien kohdalla. Yleisesti ottaen ilmoituskielten välinen vaihtelu keskittyi ajan hengenkin mukaisesti pääkieliin ruotsiin ja suomeen, joiden lisäksi yksittäisissä lehdissä oli venäjänkielisiä ilmoituksia. Näistä osa tosin oli toisintoja yllä esitetyistä ruotsin-, suomen- tai saksankielisistä huutokaupoista. Merkillinen ja leimallinen piirre kaupungin lehdistössä oli ruotsalaisuuden vahva ilmeneminen lehtien kielessä, jolla oli tietysti yhtymäkohtansa kaupungin sivistyneistöön. Mahdollisesti vastoin odotuksia venäjänkielistä lehteä ei puolestaan kaupungissa julkaistu.

Sanomalehtitasolla ajallisesti lähekkäin olevien lehtinumeroiden ja julkaisujen välillä oli vaihtelua paitsi ilmoitusten, myös ilmoittajien määrässä. Tämä näyttäisi silti jokseenkin kuukausitasolla tasoittuvan ilmoitusmäärän enemmistön osuessa enimmillään noin 10–20 toimijalle. Sama kauppias mainosti myös aika ajoin usean eri alan tuotteita samankin lehden sisällä joko samassa tai useammassa eri ilmoituksessa. Melko yleistä oli myös painaa sama ilmoitus systemaattisesti joka toiseen lehteen tai tietyn aikaa jokaiseen lehteen. Niin sanottuja sekalaisia sekä muita kertaluonteisia ilmoituksia esiintyi niin ikään melko paljon. Tällaisia usein pieniä ilmoituksia oli suurimmassa osassa lehtinumeroita vähintään yksi. Pienissä ilmoituksissa ilmoitettiin esimerkiksi pesupalveluista, sekalaisen tavaran myynnistä sekä elintarvikkeista usein anonyymisti.

Liite 2. Wiborgs Tidning -lehden ilmoitusten jakauma (18 lehtinumeroa), marras-joulukuu 1865.

Toiminnan ala (ilmoitustyyppi)	Ilmoitusmäärä	Yleisin ilmoittaja
Elintarvikekauppa	12	G. H. Gerecke / W. Schavaronkoff
Energian tuottaja	4	Viipurin kaasutehdas
Erikoiskauppa	32	Clouberg & C:o; Oscar Clouberg
Huonekalukauppa	3	Jeremias Eriksson
Huutokauppa	3	Viipurin kaupungin huutokauppakamari
Kirjakauppa	45	Clouberg & C:o
Komissiokauppa	1	Colonial & Vinhandels-Magasinet
Konepaja	9	Viipurin konetehtas
Käsityö	7	Seppä Widell; Muurari Bäckman
Lehdistö	3	Helsingfors Tidningar
Leipomo	20	Kondiittori I. Dorisch; Kondiittori S. Wild
Opetusala	1	E. Hipping
Optiikka	1	Joh. Ettinger
Ravintola	6	Franz Ehrenburg
Sekatavarakauppa	14	W. Beder
Tupakkakauppa	2	Petter Antonoff
Vaatekauppa	12	J. Ettinger
Vakuutusyhtiö (agentuuri)	25	Venäläinen henkivakuutusyhtiö (W. von Karm)
Valokuvaus	6	M. Seifert
Yksityinen	14	Siltavartija Saukko
Muut	11	-
Epäselvä	3	-

Lähde: digi.kansalliskirjasto.fi

Liite 3. Suomenlehden ilmoitusten jakauma (8 lehtinumeroa), marras-joulukuu 1872.

Toiminnan ala (ilmoitustyyppi)	Ilmoitusmäärä	Yleisin ilmoittaja
Alkoholikauppa	2	Yhtiön oluttehdas Viipurissa
Elintarvikekauppa	1	W. Schawaronkow
Erikoiskauppa	8	N. A. Patroschow
Huutokauppa	19	-
Kirjakauppa	14	Clouberg ja kumpp.
Käsityö	2	D. Helander; A. Mielonen
Laivaliikenne	1	W. Moldakow

Lehdistö	7	Uusi Suometar
Sekatavarakauppa	8	J. F. Ulbrecht ja kump.
Vaatekauppa	6	Veljet Aleksandrow
Ostoilmoitus	6	Lydecken ja Harling
Epäselvä	3	-

Lähde: digi.kansalliskirjasto.fi

Liite 4. Wiipurin Sanomien ilmoitusten jakauma (18 lehtinumeroa), marras-joulukuu 1885.

Toiminnan ala (ilmoitustyyppi)	Ilmoitusmäärä	Yleisin ilmoittaja
Alkoholikauppa	2	Abr. Weikasen Wiini- ja Wäkiviinakauppa; Mielck ja kumpp.
Arkkitehtuuri	16	Jac. Ahrenberg
Asianajopalvelut	22	Varatuomari Ossian Karsten
Asuntokauppa	6	Merimieshuoneen konttori
Elintarvikekauppa	11	Ensimmäinen maitopuoti
Erikoiskauppa	18	C. Wiik; L. Boije
Hammaslääkäri	7	Hammaslääkäri Rolle
Huutokauppa	27	Wiipurin kaupungin huutokauppakamari
Kirjakauppa	4	Clouberg ja kumpp.
Kirjallisuusilmoitukset	11	Toimitus; Eugén Järnefelt
Komissiokauppa	1	A Hildebrandt / Theodor Sawin
Käsityö	12	W. Porthan
Lehdistö	15	Gummerus
Leipomo	14	Ernst Jaatinen
Optiikka	1	Optiikkeri H. Samsson
Parturiala	4	Selma Lundahl
Sekatavarakauppa	67	Starckjohann & kumpp.
Terveysala	2	Apteekki
Vaatekauppa	27	G. Albrecht
Yksityinen	12	Wiklundin talo; Välskäri Rols
Ostoilmoitus	2	I. S. Ruschakoff
Muut	5	-

Lähde: digi.kansalliskirjasto.fi